

رێبوار سیوہیلی

قەفەسی ئاسنین

یان بۆ بێمەوێ بە عێراقی؟

مێندێ ئیقرأ الثقافی

www.iqra.ahlamontada.com

بۆدبەرزاندنی چۆریغا کتیب: سەردانی: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

لتسبیل انواع الکتب راجع: (مُنْتَدَى إِقْرَأَ الثَّقَافِي)

پەراي دانلود کتایبهای مختلف مراجعه: (منتدی اقرا الثقافی)

www.iqra.ahlamontada.com

www.iqra.ahlamontada.com

للکتب (کوردی ، عربی ، فارسی)

رنيوار سيوهيلي

قهفهي ئاسنين

يان:

بۆ بيمهوه به عيراقى؟!

کټیب: فلسفي ناستين، يان بز بيمه به عيراقی؟

نووسەر: ڕێبوار سیوایی

باب ۱: لیکنولیندو

تعارف: ۲۰۰۰

چاپی به کم: سلیطانی، چاپخانه‌ی رهنج ۲۰۰۳

ژماره‌ی سپاردنی (۲۶۰) ی سالی ۲۰۰۳ ی و وزارت ی پندراوه.

رېئىوار سىۋەيلى

قەھەسى ئاسنىن

يان

بۇ بىمەۋە بە غىراقى؟!

لىكۆلىنەۋىيەك ئەسەر بىمەۋە بىكرىد، بىمەۋە بىكرىد، و

بىمەۋە بىكرىد.

لە ئەۋىيە قزانەۋە بۇ سەددام حىسین

بە يادى مەلا جەمىلى رۇزبەيانى، پېشكەش...

پښت

- پښه کی ۷
- یه که م: به عه ربکړن ۱۳
- دووه م: خو به عه ربکړن ۲۳
- خو به عه ربکړنې هاوچرخ ۴۸
- سښه م: پر وژدی به عس: ۵۵
- به نه ویتړکړن ۵۸
- دوو جوړ به نه ویتړکړن ۶۱
- کورته میژووی به نه ویتړکړن ۶۳
- چاره م: پر نیمې به عس: ۶۹
- له «به نه ویتړکړن» دوه بڼه «به سووژمن» کړن ۶۹
- نمونه ی کورنفا سښی به عسیه کان ۷۸
- پنجه م: یو بیجه وه به «عیراقی»؟! ۹۱
- بیماری هه تا مړن ۱۰۷
- سهر چاوه کان ۱۱۲

پیشہ کی

لہ تہ دہ بیاتی سیاسی و تہ کادیمی نیمہ دا زار اوہی
«تہ عریب» یان «بہ عہرہ بکردن» لہ برہ و سہ تہ ندایہ و
نامانجیش لہ بہ کارہینانی بہ ردہ و امی تہم زار اوہیہ بریتہ
لہ پیشاندانی سیمای رژیمی بہ عس و ہ کئووی لہ عیراق و
کوردستاندا بہ رجہ ستہ بووہ. لہ بہ کارہینانی تہم
زار اوہیہ دا ہمیشہ پوو خساری نینگہ تیقانی تہو رژییمہ
لہ پیش چاو گیر اوہ، کہ روو خساریکی دیکتاتورانی
ستہ مکارانہیہ و بق تہ مہش پشت دہ بہ سترئ بہ سہ رژیمری و
ناوہینان و ناماژہ دان بہو شوینہ جوگرافیانیہی کوردستان
کہ تہو سیاسہ تہیان بہ سہردا سہ پینراوہ و ناسہ وارگہ لینکی
فرہ خراپیشی لہ سہر ژیانی مرقفی کورد جینہشتووہ.

بینگومان بہ کارہینانی زار اوہی تہ عریب، بہو مانایہی
باسمانکرد، بہ کارہینانیکی نوییہ و لہو ہ لومہ رجہ سیاسی
و میژووییانہوہ سہر چاوہی گرتووہ، کہ رژیمی بہ عس لہ
عیراقدا سہ پاندبوونی و زیاتر لہوہی ہ لگری راستییہکی
میژوویی سہ لمینراوہ بیت، پەرچہ کرداریکی فیکرییہ لہ ناست
تہو دیار دہیہ دا. واتہ تہ گہر مانای تہ عریب لہ زمانی
کوردیدا «بوون بہ عہرہ ب و بہ عہرہ بکردن» بگہیہ نیت، تہوہ
بہم مانایہ پروسہی بہ عہرہ بکردن و ہک نیمتیاژیک و ابوہ
کہ لہ سہدہ کانی ناوہندہوہ و بق یہ کہہ مجار لہ سہدہی
ہہ شتہمی زاییندا لہ لایہن نوسہرہ عہرہ بہ کانہوہ،

(بەمەبەستی دەستەمۆکردن و مالىکردنيان) بەكورد دراوه. ئەمەش بەو مانایەى لەو میژوووەوە کە مپانیایەکی عەرەبیانەى ئیسلامیانە لەسەر دەستی میژوونوس، جوگرافیزان، گەپیدە و نوسەرانی عەرەب خراوەتە گەپ بەنیازی دۆزینەو و دروستکردنى پەچەلەکیى عەرەبیانە بۆ کورد. لە پاشانیشتدا و لە ئەنجامى پڕۆسەندن و بەهیزبوونی ئەم کە مپانیایە لە سەدەکانى پاشتردا، گوتاریکی هیندە پتەوى دارشتوووە کە پەتکردنەوێ، بەتایبەتى لەلایەن کورد خۆیەو، ئاسان نەبوو و دەسلاتی ئەم گوتارە ئەوانیشى گرتۆتەو. بەجۆرێ ئەمجارەیان کوردهکان خویان دەستپیشخەرى دەکەن لەوێ (ئەسل و فەسل) و بنجەى خویان ببەنەو سەرتیرە و تایفە و بنەمالە عەرەبیەکان. لێرەشەو گوتارى ناوبراو لە گوتاریکی دەستەمۆکەرى دەرەکییەو کە ئاراستەى کورد کراوە؛ دەگۆڕێ بۆ گوتاریک کە تویژە بالاکانى کورد؛ لە پیناوى مانەو و خوگونجاندندا قەبوولى دەکەن و ئیدی پەرقەى بەعەرەبکردنیش دەگۆڕێ بۆ خۆبەعەرەبکردن. بەجۆرێ کە ئەمەى دوايان وەک ئیعتیازىکی لىدیت کە کوردەو لىداو لە پىگەى شانازىکردن بە پەچەلەکی عەرەبیانەى خۆیەو، بەدەستى بهینى.

«تەعریبى بەعس»، بە پىچەوانەى بیروپای باوى تویژەر و ئەکادیمى و سیاسیه کوردهکان و پاگەیاندى پەسمى کوردییەو، بەهیچ شێوەیەک ناچىتە ناو ئەم

چوارچینۆیه وه و کارینکیش که پژییمی به عس له عیرا قدا
 کردوویهتی؛ نه به مه بهستی مألێکردن و دهسته مۆکردنی
 کورد بووه (وه کئوهی عهره به مسولمانه کانی سه ره تا
 هه ولێان بۆ ده دا) و نه له پیناوی نه وه شدا که ئیمتیازی
 به عهره بوونیان بداتی تا شانازی به ره چه لکی خۆپانه وه
 بکه ن (وه کئوهی کورده کان ده یانویست بیکه ن). کاریک که
 به عس په رژه ی بۆ دارشت و به شینکی زۆریشی لی
 به نه نجام گه یاند، له په رژه ی به عهره بکه ردن و
 خۆبه عهره بکه ردنێ تێپه راند و هه ردوو شه و گوتاره ی له
 بناخه وه هه لوه شانده وه. شه گه رچی چینیکی هاو به شیش
 هه یه له نێوان به عهره بکه ردنێ سه ره تا (که شتیکی مه عنه وی
 بوو و زیاتریش له سه ر کاغه ز به رچه سه ته ده کرا) له گه ل
 کارینکدا که به عس له سه ر عه ردی واقیع جێبه جێیکرد و
 ده کړی له ئیستادا ناوی بنین به «ئه ویتکه ردن» و نه مه ش
 هه نگاویکی سه ره کیی بوو بۆ به «دوژمنکه ردن»ی کورد له
 لایه ن به عسییه کانه وه تا پێگهی له ناو به ردنیا ن خۆش بکات.

بۆیه شه و خاله ی من له با سه دا به رگه ریی لنده که م شه وه یه:
 به عس، به و مانا هاو چه رخی له لایه ن کورد خۆیه وه به کار
 ده هینریت، ئیمه ی به عه ره پ نه کړدوه؛ به لکو شه مه
 ناو نا نکی هه له و شیوینه ره بۆ شه و کاره و پێویسته
 تراژیدیای کورده ی له سه ته مکاری شه و هینز و راگه یاندن و
 سیاسی و شه کادیمییه ساده بیرانه وه به رگه رینه وه، که بیانه ویت
 و نه یانه ویت به و ناو لێ نه نه پۆزه تیغانه یان له په رژه ی

به عس، خزمه تیکی زۆر به مانه وهی وینه یه کی باش له سه ر
 نه و پژیعه ده که ن. بێگومان نه مه ش سیمایه کی تری نه و
 خۆبه عه ره بکردنه میژوو ییه کی کورده و خه سه له تیکی نه و
 ده سه ته و گرو و پانه یه که به در یژایی دوا زده سه له حو که می
 خۆبه پژیوه بردنیش، نه یان سه توانی و نه یان سه تیشته و ینه ی
 دوژمنیکی راسته قینه و دژ به مانه وهی کورده و هک مرقوف،
 له سه ر پژیعی به عس به یئیر یته دی و ته نانه ت به کاره ی نانی
 وشه ی «به عس» یشیان له پراگه یان سه دندا یاسا خکرده بوو ..

به ره له وهی بیه سه ر با سه کردنی جه وه ره ی پەرژه ی
 به عس له عیراقدا، واته پەرژه ی «به ته و یتر کردن» وه ک
 هه نگاو یک بق «به دوژمن کردنی کورده»، سه ره تا به کورنی و
 پوختی با سه له هه ردوو پەرژه ی به عه ره بکردن و
 خۆبه عه ره بکردن ده که م و هه ولده دم له سه ر هۆکاره کانیان
 بدویم. نه وهی مه به سه تی مه نه وه یه بزانه م دوو پەرژه یه
 جه یه دهلێن و بکه ره کانیان جه ن بیریان کردو ته وه و له کویدا
 نه و بیری کردنه وه یه ی نه وان له نه یسه اشدا به رده وامیی هه یه.

له پووی می تۆدی وه، هه ولعه دا وه له تو یژینه وه ی
 میژوو ییه وه به ره و شرفه کردنی ئایدیا کانی ناو نه و
 میژوو وه و له ویشه وه بق پرسیاری فه لسه فی له خود و
 شوناسی خودی کور دی په ل بکێشم. بۆیه شیشه کردنی من
 نه وه نده ی به کێشه کردنی نه بوونی خودی کور دیه له ناو
 میژو ودا، نه وه نده گه پان و سا خکرده وه ی په چه له کدۆزی
 کور د نه یه. به مانایه کی تر: نه وه نده ی من سه رقانی نه و

نایدیا یانهم که له ناو میژوودا سه بارهت به ره چه له کی کورد به ره مهاتوون و ناشکرا کردنی شه وهی له نیستادا چ نه نجامیکیان بق خودی کوردی بهد، ست هیناوه، شه وهنده خه ریکی به ره ره چ دانه وه و سا خکردنه وه و به درق خسته وهی شه و ره چه له که سه پینراوانه نیم که له میژوودا بق کورد به ره مهاتوون. نه مهش شه وه ده گه په نیت که من له م لیکولینه وه یه دا به دوا ی که شفکردنی بابه تیکی ده ست لینه دراوی میژوویدا نه پویش تووم، به لکو سه ره له نوئ شه و بابه ته ی که پینستر ناشکرا کراوه، له پوانگی ئی نیستاه ته نویل ده که مه وه و گه ره که به بق تینگه یشتن له هه نوو که سوودی لیه ره بگرم.

نه گه ر خوینهر فیلمی (نه خوشه ئینگلیزه که: *The English patient*) بینیبیت¹، بنگومان شه و دیمه نه ی له یاده که تیایدا (کاترینا) به دیار ناگره که وه چیرۆکی شه و پیاوه ده گنپرته وه که ناچار بووه فرمانده که ی خوی بکوژیت. کاترینا نه م چیرۆکه ی له کتیبی میژوو ی (هیرۆدت) ی یونانیسه وه و هه رگرتووه و بویهش ده یگنپرته وه تا به هویه وه له زیان و سه رده می خوی تینگات و دووباره ته نویلی بکاته وه. وه لی له و فیلمه دا کتیبه که ی هیرۆدت بق نه خوشه ئینگلیزه که (گریف ئالماسی) رابه ریکی بی نمونه ی گومان لینه کراوه و هه میسه له گه ل خویدا ده یگنپریت و به که شفکردن و

¹ Den engelske patient, Lindhardt og Ringhof, 1997, p 25.

سەرجه کانی خۆی دهوله مه ندی ده کات. ئەم دوو مرقفه هەردووکیان بە دوو شیوه ی جیاوازی میژوو دەخویننه وه: کاترینا بە مه به سستی شه وه ی زیاتر به ئیستای خۆی و سەر ده مه که یدا پۆچیت و په یوه ندییه کی هه نوو که یی له گه لدا چی بکات. به لام نه خۆشه ئینگلیزه که به مه به سستی دوور که و تنه وه له ئیستا، خۆی له ناو کتیب و به سه رهات و هه کایه ته میژوو ییه کاندای نقرز ده کا و هه ره شه ده بینه چاره نووسی به بن شه وه ی له ئیستای سەر ده مه که ی خۆی تیبگات.

په وتی میژوو نووسی له ولاتی ئیمه دا، پتر مامه له کردنه له گه ل میژوو به و جو ره ی نه خۆشه ئینگلیزه که ده یکات. له کاتینکدا ئیمه پئویستیمان به وه ی دووه میانه. هیوادارم ئەم نامیلکه یه هه نگاوێک بێت به و ئاراسته یه دا.

سه ره تا ئەم باسه له کۆریکی (بنکه ی کاوه ی پۆشنبیری) له هه ولیر و پاشانیش له کۆریکی زانکۆی سلیمانیدا په یشکه شکرا و که سانیکێ زۆر سه رنج و په خنه ی جیدیان لینگرم. وێرای سووپاسم بۆ هه موو شه و که سانه، هیوادارم په نگدانه وه ی په خنه کانیان له م ده قه ی ئیستادا ببیننه وه. له گه ل شه وشدا شه مکاره به م شیوه یه ی ئیستای مه پسه ر نه ده بوو شه گه ر هه ریه ک له هاوڕێیانم: جه بار جه مال غه ریب، مو سلع ئیروانی، مراد هه کیم و به تایبه تیش هه یدەر له شکری به سه رنجی په خنه گرانه ی خۆیان بابه ته که یان ده وله مه ند نه کردبا... سووپاسی یه که به یه کیان ده که م.

یەكەم: بەعەرەبکردنی كورد

وهك ئاماژەم پێدا، پرۆسەی بەعەرەبکردن کە مەبانی یەکە
عەرەبیانە، ئیسلامیانە و لە سەدەی هەشتەمی زایینیەوە
و لە سەردەستی میژوونووس، جوگرافیزان، گەڕێدە و
نووسەرانی عەرەب، بەمەبەستی سازدان و دروستکردنی
پەڕە چەلەکی عەرەبیانە بۆ کورد، خراوەتە گەڕ. یەکەمین
کەسێ لەمباریەو دوا بێت سەحیم کوڕی حەفس ناسراو بە
«ئەبو یەقزان ١٩٠ کۆچی/ ٨٠٥ - ٨٠٦ی زایینی»ە کە دەبێت
لە چەند نووسراویکی بێسەر و شوێنیدا یادداشتی کردبێت و
باشانیش نووسەرانی دیکە، پاش ئەو هەمان شتیان دووبارە
کردبێتەو. بە برۆای ئەبو یەقزان دەبێت «بەپەرە
هەرەگەورە، کوردان کوردی کوڕی عەمری کوڕی عامری کوڕی
سەعەدە» بێت.^١

ئەم پەڕە چەلەک دانەپالە، ئەبو یەقزان، بەهەندێ
گۆڕانکارییەو لە لایەن کەسانی ترەو، لەوانەش
میژوونووسی بەناوبانگ «سەعدی» دووبارە گراوەتەو.

^٢ ئارشاك پۆلادیان: كورد له سەرچاوە عەرەبییەكاندا. وەرگیرانی:
شازاد موبێد سالح. چاپخانەی زانکۆی سەلاحەدین، هەولێر ٢٠٠٠، ل
١٥٣.

مه‌سعودی له به‌ره‌ه‌نیکیدا نویسیویه: «هه‌ندیک له کوردانی پاشتر، له شاره‌زاکانیان – نه‌وانه‌یان که ئیمه له‌و لا‌تانه‌ی ناومان هینان و بینومانن – له‌سه‌ر نه‌وه دهرۆن که نه‌وان له بنه‌چه‌ی کوردی کوپی مه‌ردی کوپی سه‌عه‌سه‌عه‌ی کوپی هه‌ره‌بی کوپی هه‌وازنه»^۳. بینگومان نه‌م بیروپرایانه و نه‌وه‌کانی پاشتریش هه‌موویان له دژی به‌ره‌زه‌وه‌ندی کورده‌کان بوون و هه‌ول‌دان‌یک‌ی شیلگیر بوون بۆ دروستکردنی قه‌فه‌سینکی ئاسنین که پاشان کوردیش بۆخۆی له‌سه‌ر ده‌ستی میر و سه‌رداران و پادشاکانی، له‌وانه‌ش نه‌ییبویه‌کان، بووه نیچیریکی ناوی و هاتنه سه‌ر نه‌و بپروایه‌ی نکولی له عه‌ره‌بوونی خۆیان نه‌که‌ن^۴. میر و پادشا و خاوه‌ن بنه‌ماله‌کانی کورد دوا‌ی نه‌وه‌ی له پانتایی عه‌ره‌بی – ئیسلامیدا ده‌سته‌مۆ و خۆمالی ده‌کرین، هه‌ول‌ده‌ده‌ن بچه‌ن نینو نه‌و قه‌فه‌سه‌ی بۆ نه‌و سه‌رده‌م ئازادیبه‌خش بوو و تینیدا ده‌یان‌توانی قسان بکه‌ن، هه‌رچه‌نده ئه‌م‌رۆ وادیته پینشچاو که نه‌و گوتاره کۆنتروڵکه‌ر بووه و سه‌رنشینه‌کانیشی به‌ وینه‌ی تووتیه‌که‌ لیک‌کردوه که له‌قه‌فه‌سه‌که‌شدا هه‌مان نه‌و شتانه بلینه‌وه که بۆی ئاراسته‌ کراون

که‌واته نه‌م دیارده‌یه دیارده‌یه‌کی عه‌ره‌بی – ئیسلامیانه‌یه و په‌یوه‌ندی‌یه‌کی هه‌ت‌ه‌وی هه‌یه به‌و تینکه‌ل‌بوون و

^۳ المسعودی: القلیبه‌ والاشراف، بیروت – ۱۹۸۱ ص ۹۴.

^۴ ئارشاک هۆلادیان: کورد له سه‌رجاوه عه‌رمه‌بییه‌کاندا. ل ۱۶۰-۱۶۱.

نزیکیبوونه و هیله دواي دامه زړاندنی سیستهمی خه لافه تی
 عه ره بی نیسلامی دهستیپیکردووه و بیره وی سه ندووه،
 به تاییه تیش کاتیک زور بهی کورده کان له هه ردو سه دهی
 ده یه م و یازده هه مدا نیسلام بیوون یان به نیسلام کرابوون.^۵
 لیره شه وه پړۆسه ی به عه ره بکردن چه نده پړۆسه یه که له
 باوه شی ثایینه وه سه رده رده هینیت و قورشان پڼگه
 خۆشکه ریکه بۆ به رزپاگرتنی نه شه وه و زمانی عه ره بی و
 لیره شه وه فه زلی شه وانی داوه به سه ر میلله تان و زمانه کانی
 تردا؛^۶ شه و نده شه پړۆسه یه کی سیاسیه یه که له لایه ن

^۵ هه ر شه سه رچاوه یه، ل ۱۷۲.

^۶ لیره دا هه ندی له و نایه ته قورشانیه ده هینمه وه که پشتگیری شه بۆ چوونه
 ده که ن و پڼگه مان پیده ده ن شه پړۆزه یه وه که پړۆزه یه کی عه ره بی نیسلامی
 له قه له م بده یه. شه مش به وه ی که میژووئوس، فوقه هانه کان و زانا عه ره به
 مسولمانه کان، به دریزی میژوو و به پشتبهستن به قورشان و پاشانیش له ژیر
 پۆشایی شه کتێبه ئاسمانیه دا، چه ندیچار فه زلی عه ره بیان به سه ر میلله تانی
 دیکه دا داوه و شه مشیان به کاره نناوه بۆ گه و ده کردنی «من» عه ره بی و
 ده سه ته مکردن و مانیکردنی شوناسه کانی دی له ژیر سیبه ری شه شوناسه دا. شه
 جگه له وه ی ویستویه ته له م پڼگه یه وه ئاسنامه ی نیسلام په یه وه ست بکه ن به
 ئاسنامه ی عه ره بیسه وه. سه ره تا نایه ته کان و پاشان ده قه کوردیه که یان له
 وه رگه پراوه کورده یه که ی عبدالرحمن شه ره فکه ندی (هه ژاری) موکریانیسه وه،
 ده گو یز مه وه و شه مچا تاییه ته ندی نایه ته کان ده نوو سه وه؛

۱- وَكَانَ إِزْلَافُ حَكْمًا عَرَبِيًّا. (ئێمه شه فه رمانه ی خۆمان به عه ره بی بۆ تۆ.

هه نارد). له نایه تی ۳۷، سوره ی الرعه.

۲- وَكَانَ لَوْحِنَا إِلَيْكَ قِرْآنًا عَرَبِيًّا. (هه ره هاینه قورشانیکی عه ره بیمان بۆ

تۆ هه نارد). له نایه تی ۷، سوره ی الظور.

هه‌لومه‌رجی بابەتیی ئەو دەمەیی سیستەمی خەلافەتەو
 بەسەر کورددا سەپینراوە. دەکرێت ئەمە وەک هەولدا نینکی
 عەرەبە مسوڵمانەکان بۆ دروستکردنی پەردی پێکەوێ ژیان
 لەگەڵ کوردەکاندا؛ بەتایبەتی کاتێک ولاتی کوردان یەکەمین
 مەنبەندی ناعەرەبی بوو. لەبەر دەم سوپای فەتحەری

۳- حم و الکتاب المبدی: «إنا جعلناه قرآناً عربياً لعلکم تعقلون» (ح، ميم). بەم کتێبە

کە هەموو شت نیشان دەدا. بێیارماندا ئەم قورعانە عەرەبی بێ
 بەشکو (توانن تێگەن). «ناپەتەکانی ۱-۳، سورەیی الزخرف.

۴- قرآناً عربياً هو ذي عروج لعلمهم یستقون. (قورئانیکی بە عەرەبی و خێج و
 خواری تێدا نیە). «ناپەتی ۷۸، سورەیی الزمر.

۵- ولقد علم أنهم یقولون إنا یعلمه بشر لسان الذي یلعیدون إلیه أعجمی و هذا لسان عربی
 مبدی. (تیئە ئەو بەش دەزانین ئەوان نین: بنیادەمی فیزی دەکا.

ئەو کەسە ئەو نیازیانە لە عەرەبی دا کۆلیە و ناشکراشە کە زمانی
 ئەم قورئانە بە عەرەبی یەکێ بەوانە). «ناپەتی ۱۰۳، سورەیی الفحل.

۶- ولر جعلناه قرآناً أعجمیاً لئلا یقولوا لولا فضل آیاته الأعجمی و عربی. (گەر ئێمە ئەم
 قورعانەمان بە عەرەبی بناردایە، دەیانگوت: چۆن نیشانی بەرونی شی

نەکرانەتەو؟ خۆی عەرەبی و نیشانەکانی عەرەمێن). «ناپەتی ۱۴،
 سورەیی فصلت.

۷- کتبهم غیر استخرجت للعلی. (ئێوە چاکترین کۆمەڵن لە ناو مەردەمی
 دنیادا سەرو هەڵدا). «ناپەتی ۱۱۰، سورەیی ال عمران.

بۆ دۆزینەوێ ناپەتەکان سوودم لەم دوو سەرچاوەیە وەرگرتووە:
 - رضوان السید: مفاهیم الجماعات فی الاسلام (دراسات فی

الموسیولوجیا التاریکیة للاجتماع العربی الاسلامی). بیروت ۱۹۹۳، ص
 ۱۲۶-۱۲۷.

- عبدالرحمن شرفکندی «هەزار» (وەرگێن): ئه‌وه‌ڵانی به‌یرووت، ناشرین:
 انتشارات تازه نگاه، نشر احسان، تهران، به‌ی سالی چاپکردن.

ئىسلامدا، تەماشىا بىكەين^۷. ھەرۈھالە پۈتۈنگەي
 ھەرەبەكانەۋە بىرۈايەكى پەتۈ ھەبۈۋە بەۋەي كە دەبىت
 «كۆششى بەكۆل بىكەن تا كورد بەلای خۇياندا رابكىش»^۸.

ھۆكارەكانى ئەم دىاردەپەش لەۋەدا بەرجەستە كراون
 كە: ھەرچۇنئىك بۈۋە ناپىت كورد لەناۋ سىستەمى
 خەلافەتدا بىپىتە دىرئىكراۋەي رەگەزى فارس و تورك، كە
 ھەرەبەكەيان تا ئەۋكاتە بەرئىزە و قورسايىيەكى زۆرەۋە
 دزەيان كوردبۈۋە ناۋ دامودەزگا كارگىرپىيەكانى دەۋلەت و
 تا دەھات كارىگەرييان لە پلەۋپايە سەرەكپىيەكاندا پەتر
 دەبۈۋ^۹. ئەمەش بەتايىبەتى كە سىستەمى ناۋبراۋ لە دۋاي
 پۈۋخانى دەۋلەتى ئەمەۋى سالى ۷۵۰ى زايىنى، بارى
 پەشۋەي بەخۇيەۋە دەبىنى و عەباسىيەكان ئەگەرى
 سەرھەلدانى گەلى بىزۈتتەۋەي مىللىيان ھەست پىندەكرد^{۱۰}.

شا لىرەشدا دۈۋ خالمان دىتە دەست. يەكەمىيان ئەۋەپە كە
 پىنماندەلىت بەئىسلامبۈۋنى كوردەكان تەبۇتە گەرەنتىك تا
 دەسەلاتدارانى خەلافەت بىرۈايان پىتەكەن و لىيان دۇنيابن، كە
 لەبارۈدۇخى گۈنجاۋدا لە دەسەلات ھەنناگەرپىنەۋە،
 بەتايىبەتىش ئەۋان دەپانزانى كوردەكان زۆر مىيان بىۋ

⁷ حكيم احمد مام بكر: الكرد و بلادهم عند البلطايين و الرحالة المسلمين
 (۲۳۲-۶۲۶ھ/۸۴۶-۱۲۲۹م)، رسالة دكتوراه ۲۰۰۳م، ص ۲۱۶.

⁸ ئارشاك پۇلادىيان: كورد لە سەرچاۋە غەرىبپىيەكاندا. ل ۱۷۴.

⁹ ئارشاك پۇلادىيان: كورد لە سەرچاۋە غەرىبپىيەكاندا. ل ۱۷۳.

10 ھەرئەۋ سەرچاۋەپە، ل ۱۷۴-۱۷۴.

دهستدریژی گهلانی تر شور ناکهن و له کاتی پتویستدا سل له وه ناکه نه وه به گزیاندا بچنه وه. ته مهش به پینچه وانهی نه و لوژیکه وه یه که فوکه هانه کان له چوارچینوهی «دار الاسلام» دا کاریان پنده کرد و به پینی مه بده نه کانی نه و لوژیکهش ده بوو ئینتیمایه پیشهیی، کولتووری و جوگرافیه کان وه لا بخرین، چونکه نایینی ئیسلام هیچ مه رجیکی بۆ په گهز و عه قیده دانه نابوو. واته جیاوازی په گهزی میلله تان نه ده بووه ږنگر له بهرده مه یه کبر وایاندا و نه م دوانه یه کتریان په تنه ده کرده وه^{۱۱}، که چی ته م مه بده نه سه بارهت به کورد پراکتیزه ناکریت و وینرپای مسوولمانبوو نه که ی، په چه له کتکی عه ره بیانیه شی بۆ دروسته کریت.

دووه م خال ته وه یه که پیمانده لیت: وینا کردنه به راییه کانی عه ره ب بۆ کورد په یوه نندیان هه بووه به و قهیرانی ناسنامه یه وه که عه ره به کان له سه ر ناستی سیاسی دوو چاری ببوون و خۆی له پروخسانی ته مه وه یه کان و پاشتریش له ترازان و هه لوه شان وه بهرده وامه کانی ده سه لاتی عه بهاسیدا ده بینیه وه^{۱۲}. که واته وینا کردن بۆ شه ویدی، هه روه ک وینای یه که می عه ره ب بۆ کورد،

^{۱۱} د. عبدالله ابراهیم: *المرکزیه الاسلامیه، سورة الاخر فی المستقبل الاسلامی خلال القرون الوسطی. المركز الثقافی العربی، بیروت ۲۰۰۱، ص ۱۴.*

^{۱۲} نارشاک ږولادیان: *کورد له سه رچاوو عه ره بینیه کاند، لاه په کانی ۱۳۹۶-۱۳۹۷.*

ویناکردنیکه له نهنجامی جزئی له قهیرانه وه هاتووه و نه م ویناکردنهش بۆ نه وه یه خالی لیکه چون دروستبکات نه ک خالی جیاکه ره وه و دایرکه ر. نامانجیشی نه وه بروه له ریگهی ده ستپیشخه ریکردنه وه بۆ یه کخستنی په چه له ک، بوار بۆ کورد نه هیلئته وه وه ک په گه زیکی جیاواز له عه ره ب بیر له ناسنامه ی خوی بکاته وه. به تایبه تیش که عه ره به کانی به رایى گرنگیه کی ته وایان به په چه له کدۆزی دها و به لایانه وه په چه له ک «ناسنامه» ی که سه کانی ده ستنیشان ده کرد^{۱۳}.

له کاتی قسه کردنماندا له سه ر هرۆسه ی به نه ویتراکردنی کورد له لایه ن به عسه وه، بۆمان ده رده که ویت نه م دوو خاله چه نده به زیندوویی جاریکی دی سه ره له ده ده نه وه و لیزه شه وه به عسییه کان تا چه نده له هه مان به دگومانیی عه ره به کانی سه ره تا، سیاسه تیکی په گه ز په رستانه به رامبه ر به کورد، داده پێژن و کوردناسیه کی به عسیانه ی شوقینی له که له پووری عه ره ب به ره مه مده هینن. بینگومان نه مه ش به و جیاوازییه وه که به عه ره بکردنی به رایى پرۆژه یه کی تیوری و له نهنجامی ترس و به دگومانییه که وه په به رامبه ر به کورد، وه ک نزیکترین میله تیکی شه پرکه ر له ده سه لاتی خه لافه نه وه. له کاتیکدا «به نه ویتراکردن» له لای به عسییه کان

¹³ حکیم احمد مام بکر: الکورد و بلادهم عند البلدان العربیة و الرحالة المسلمین ص ۲۱۴.

پرۆژهیهکی کۆنکریتی بوو که ده‌با له‌سه‌ر عه‌ردی واقیع
 جێبه‌جی بکریت و سه‌رینه‌وه‌ی کوردیش ئامانجی هه‌ره
 سه‌ره‌کیی بوو. نه‌گه‌ر پرۆژه‌ی یه‌که‌م جۆرنیک بووبیت له
 قووتدان و شارده‌نه‌وه‌ی کورد له‌ناو گه‌روویه‌کدا که پێشتر به
 هه‌ر سه‌یه‌کی دوور و درێژی فه‌تکردندا تێپه‌رپېوو، ته‌مه‌ش له
 ئاستی سایکۆلۆژیدا «من» یکی هه‌لاوساوی عه‌ره‌بیی
 دروستکردبوو، که توانای قووتدان و شارده‌نه‌وه‌ی کوردی
 هه‌بیت؛ نه‌وه‌ پرۆژه‌ی به‌عسییه‌کان هه‌له‌پنانه‌وه‌ و
 توو‌پدانه‌وه‌ی کوردبوو له‌ پیناوی پاراستنی «من» یکی
 عه‌ره‌بیانه‌ی «خاوین» دا که په‌گه‌ز په‌رستییه‌که‌ی به‌واری
 نه‌ده‌دایه‌ قه‌بوولی هه‌بوونی کورد له‌ به‌رامبه‌ر خۆیدا بکات.
 به‌لام خالی سه‌رنج‌راکێش له‌وه‌دایه‌ که له‌ هه‌ردوو بارودۆخ
 و قوناغدا، کورد له‌ناو هه‌مان یه‌که‌ی ئایینی‌دایه‌ که ئایینی
 ئیسلامه‌. واته‌ کوردیش له‌سه‌ر ئاستی باوه‌ر هێنان به‌و به‌ها
 پۆحی و نه‌خلاق و عه‌قیده‌ییانه‌ی له‌ قورنانه‌وه
 سه‌رچاوه‌یان گرتبوو، له‌گه‌ڵ عه‌ره‌به‌کاندا یه‌کسان بوو. نه‌و
 یه‌کسانیه‌ی وایکرد کورد بێته‌ به‌شێک له‌و پانتاییه‌ی ئیسلام
 بۆخۆی داگیرى کردبوو و ته‌مه‌ش بێته‌ هۆی نه‌وه‌ی
 به‌شداریی کولتوریانه‌ی کورد له‌ جوارچینه‌وه‌ی شه‌م پانتاییه‌ و
 به‌پنی به‌ها پۆحی و نه‌خلاق و عه‌قیده‌یه‌یه‌کانی نه‌و پانتاییه
 بێت.

هه‌رچۆنیک بێت به‌عه‌ره‌بکردنی کورد وه‌ک هه‌ر سه‌یه‌کی
 تیۆریی و وه‌ک قه‌فه‌سینکی ئاسنین، له‌ پوانگه‌ی عه‌ره‌به

مسولمانه کانه وه ههولْدَانِیک بووه بۆ دهسته مۆکردن و خۆمالیکردنی کورد (کورد به هی خۆکردن). ههروهها بهخشینی جۆریک له دُنْیایی بووه به هیزیکی گهورهی کۆمه لایهتی که وروژاندن و تهرهکردنی له بهرژوههندی شهو کاتهی دهولت و خهلافهتدا نه بووه. شهه جگه له وهی دابهشکردنیکي په مزیا نهی «په چه له کیک» بووه له گه له کورد دا؛ که تا دههات شه و په چه له که پیرۆزیی خۆی له نایینی ئیسلامه وه وهرده گرت و له بنه چه په کی ئیسماعیلی (المستعربه) و قهحتانی (العاربه) وه ده گۆرا بۆ بنه چه په کی عه ره بیی ئیسلامیانه ی پیرۆز^{۱۴}.

شه وهی جینگهی سه رسوورمانه شه وهیه، که دابهشکردنی شهه پیرۆزییه له سهه ئاستی په چه له ک، له گه له کورد، پنجه وانهی گوتاری سه ده کانی ناوه پاستی عه ره به له ئاست میلله تانی دیکهی ده ره وهی «دار الاسلام» دا، که گوتاریکی پووتکه ره وه بوه و له سهه دامالین و شیناندن و پيسکردنی خه سه له تی پیرۆزیی له هه موو «شه وه کانیتري» ده ره وه ئیشیکردوه^{۱۵}.

^{۱۴} نارشاك هۆلادیان: کورد له سهه چاوه عه ره بییه کاند، ل ۱۵۴-۱۵۵.

^{۱۵} د. عبدالله ابراهيم: العرقية الإسلامية، ص ۹۱-۹۳.

دووه م: خو به عهره بکردن

نه گهر به ماناپه ک له ماناکان به عهره بکردن بریتیت له
ثیمتیاژیک، که عهره به کان له ساتنیک له ساته گانی قهیرانی
ناسنامه ی سیاسیی خویاندا دهیده نه کورد و وهک نامرازیک
بو دهسته مۆکردن و کپکردنه وهی نه گهری ناپه زاییه گانی
نه مه ی دواپیان به کاری دهینن؛ نه وه خو به عهره بکردن
ته سلیمبوونی کورده به و گوتاره و به کارهینانیه تی بو
خوگونجانندن و دابینکردنی شوینی خو ی له ناو گوتاری
یه که مدا. وه لی ده بیت گوتاری یه که م چهنده به هینز و
گشتگیر بوو بیت تا کورد بخاته ناو نه و قه فسه ئاسنینه وه و
بیهینننه سهر نه و بر وایه ی که چیژ له به عهره بکردنی خو ی
وهر بگریت؟ ده بیت پرۆسه ی به عهره بکردن چ ئاسویه کی بو
نه و سای کورد ده ستنیشان کرد بیت، تا کوردیش
خوبه عهره بکردن وهک تاکه دۆخی مانه وه ی خو ی قه بوول
بکات و بگره شانازی شی پژه بکات؟

نه وه ی جینگه ی سهرنجه نه و گریمانه په یه که ده لیت:
به عهره بکردن پیشه رجه بو خوبه عهره بکردن و یه که میان
خه ونیکه نه و بتر ده بیینی و نوومیشیان و مدیهینه ری نه و
خه ونه یه. نه گهر کورد نه که وتبا باوه شی پرۆسه ی خو
به عهره بکردنه وه، نه وه پرۆسه ی به عهره بکردن ههر گیز

مانایه کی نه ده بوو. چونکه نه گهر به عهره بکردن بریتیت له و ناسنامه یی عهره ب به کوردی به خشیوه تا خوی نه بیت، نه وه خو به عهره بکردن ده سته لگرتنی کورد بووه له خودی خوی و جوړیک بووه له خو خالی کړدنه وه له هه موو نه مانایانه ی کورد بوونی نه ویان به و مانایه ی له و سرده مه دا باو بوو، پتکده هینا. یا خود ده توانین بلین، نه گهر خو به عهره بکردن جوړیک له «هاوگونجاندنی» دروست کړد بیت، نه وه نه گونجاو ترین جوړی ناسنامه ی به خشیوه ته کورد و نه میس قه بوولیکردووه. چونکه تاشکرایه به خالی کړدنه وه ی کورد له ناسنامه ی خوی هه موو نه و زه مینه یه ش به به تالی ده مینیته وه که شوناس تیایدا ده خه ملیت. شوناس له و زه مینه یه دا گه شه ده کات که نازادی پرسیار کړدن له نارادا بیت و په کیکیش له و پرسیارانه پرسیاری خود له خوی و له جیهانی ده وروبه ری خوی. به لام کاتیک خود له خوی به تال ده کړیته وه، نه وه هه موو نه و پرسیارانه ش بیده نگ ده کړین که په یوه ندی خود به خوی و به جیهانی ده وروبه ری وه دیاری ده کن. بویه نه گهر به عهره بکردن له پوانگه ی نه خشه داریزه کانییه وه جوړیک له نیمتیا ز بو بیت، نه وه نه م نیمتیا زه دیاری سته مکاریکه بؤ به رامهر تا له خودیکی سر به خوه بیگانه خودیکی ملکه چ، خودیک که له پیناوی مانه وه ی خوی و گه وره کړدنی سته مکاردا، خوی به کزیله

دهکات و هه موو خۆ به کۆیله کردنیکیش پێگه و مانه وهی
سته مکار به ههیز دهکات^{۱۶}.

به سه رهاتی شه په یوه ندی ه کورد له ناست شوناسی
خۆ به عه ره بکردندا چیرۆکی دوو رو دریزه و تا ئیستاش
به رده وامه. وه لێ به پێچه وانهی چیرۆکه باوه کانه وه،
پاله وانی شه چیرۆکه (که میر و سه ردار و پادشا و
ده سه لاتداره کورده کائن)؛ له میانهی به سه رهات و
پووداوه کاندای خۆی دروست ناکات و گه شه به که سیتی خۆی
نادات، به لکو به رده وام که سیوونی خۆی له ده ست ده دات و
ئه ویتتر به رجه سته ده کات. هه میسه خۆی بچووک ده کاته وه
و ئه ویتتر گه وره ده کات. هه رده م ده کشیته دوا وه و ئه ویتتر
ده هینیتته جیگه کهی خۆی. به رده وام خۆی بیده نگ ده کات و
لیده گه پێ ئه ویتتر له جیاتی شه قسان بکات و ...

یه که مین ده رکه وته کانی خۆ به عه ره بکردن خه سه لته تیکی
میزو و بیان هه یه و له نا وه لومه رجیکی باب ته یانه وه فه رز
ده کرین، به لام هیدی هیدی له میانهی په وتی میز وودا؛ بق
کورد ده بنه خه سه لته تی ده روونی و له ناخیدا جیگیر ده بن و
خۆ به که مزانی و شه رم و ترس و سنگفر او انییه کی ساخته
به ره مه مده هینن که به هزی وه به رده وام «من» ی کوردی

¹⁶ له مباره یه وه بگه ری وه بۆ: شاتین دولا بو تی: سیاس ت
اطاعت (رساله ای درباره بردگی اختیاری. ت. علی معنوی. تهران نشر
نی، ۱۳۷۸.

تاراوگه ده‌کریټ و مافی خودبوونی خوی له ده‌ست ده‌دات. ده‌بڼته کاینیکی بڼ خود بۆ ټوټر و له‌خزمت ټوټر و مه‌لقه له‌گوټی ټوټر، که بڼگومان همو و نه‌مه‌ش له قوناغی جیاوازدا و به‌شیوه‌ی خوی و به‌پاساوی تایبته ټاراسته ده‌کریټ.

ټوټی لڼره‌دا پڼویسته بگوټرئ ټوټه‌یه: هرچه‌نده یه‌که‌مین پروداوه‌کائی ټهم چیرۆکه به‌ پروداوی خۆبه‌عه‌ره‌بکردنی کورد ده‌ستپنده‌کات، به‌لام کاتیک ټهم پرۆسه‌یه ده‌بڼته خه‌سله‌تی ده‌روونی و له‌ ناخدا جڼگیر ده‌بڼت، ټیدی زه‌مینه‌سازی ده‌کات تا کورد له‌ ئاست هر لایه‌نیکي تر دا ده‌ست له‌ خودبوونی خوی هه‌لبگریت. واته خۆبه‌عه‌ره‌بکردن له‌ ئاستی ده‌روونیدا ږتگه خوشکه‌ر بووه تا کورد له‌ ئاست هر ټوټیکي تر دا دووچاره‌ی هه‌مان خو به‌که‌مزانی بڼیت و ټوټر زۆر له‌وه‌ی که هه‌یه‌گه‌وره‌تر بکات.

خالنیکي دی که نابڼت به‌لایدا ټنپه‌ر بڼین ټوټه‌یه، که پڼمانده‌لڼت دیارده‌ی خۆبه‌عه‌ره‌بکردن دیارده‌یه‌کی گشتگره‌وه‌ی ناو ټهو جوگرافیا په‌ نه‌بووه که کورد ټیايدا ژیاوه، یاخود به‌لای که‌مه‌وه سه‌رچاوه‌کان به‌و جوړه‌باسی ناکه‌ن. به‌لکو ټوټی جڼگه‌ی سه‌رنجه، ټهم دیارده‌یه تایبته بووه به‌و چڼ و توټزه‌خاوه‌ن ده‌سه‌لانه‌ی کوردانه‌ی که له‌کاتی ږه‌چه‌له‌ک بردنه‌وه‌سه‌ر و په‌سه‌ندکردنی ټوټی ټه‌وان به‌ ږه‌چه‌له‌ک عه‌ره‌بڼ، هه‌ستیان به‌ به‌رژه‌وه‌ندی

خۇيان كوردوۋە و يەكەمىن گرووپىنكىن كە ويستىنتيان
 خۇيان لەناۋ قەقەسە ئاستىنەكەدا بېيىننەۋە. سەرچاۋەكان
 باس لەم دياردەيە ۋەك دياردەيەكى سەرپاڭىرى ناۋ
 كۆمەلگاي ئەۋساي كورد ناكەن، بەلكو باس لەۋ سەردار و
 پادشا و مير و خاۋەن دەسەلاتە كوردانەي كۆن دەكەن، كە
 نەياندە ويست بۆ مانەۋەي خۇيان ئەم ھەلەيان لە دەست
 دەرېچىت. لېرەۋە زۆر سەير نىيە كە لە ئىستاشدا گەرەنەۋەي
 خۇبە عەرەب كوردن بە شىۋاز و پاساۋەكانى ئەم سەردەمە،
 ھەر لەناۋ ئەم چىن و تويژانەۋە سەرىپەلداۋەتەۋە و لە
 شۆيىنكى دىكەدا، بە كورتىش بىت، دەگەرېمەۋە سەر ئەم
 بابەتە.

يەكەنك لە ديارترىن ئەۋ بىنەمالە كوردانەي كە گومان لە
 پەچەلەكى كورد بىۋونىيان ئەكرارەۋە و زانىياري ئەۋ
 سەرچاۋانەش كە گەلانى دراۋسىي كورد نوۋسىۋيانن ئەمە
 دوۋپات دەكەنەۋە، ئەيۋبىيەكانن^{۱۷}. ئەگەرچى ھەر لە
 كۆنەۋە زۆر لە نوۋسەرەن لە پەچەلەكى كورد بىۋون، يان
 عەرەبىۋونى ئەم بىنەمالەيەيان كۆلىۋەتەۋە، ۋەلى دواچار
 ھەموۋيان لەسەر ئەۋە كۆك بىۋون كە ئەسلى ئەۋ بىنەمالەيە

¹⁷ لەمبارەيەۋە ئارشاك پۇلادىيان: كورد لە سەرچاۋە غەرىبىيەكاندا،
 ل ۱۹۶۰ ئامازە دەكەت بە كىتەپكەي نوۋسەرى ئەرمەنى كىراكوس
 كانتساگىتى: مېژۋى ئەرمەن، يەرىغان، ۱۹۹۱، ل ۱۵۰. ھەرۋەھا
 بىروانە واسىلى نكىتىن: كورد و كوردستان. ۋەركىزى خالىد
 حسامى (ھىندى)، ھەولېر ۱۹۹۸، ل ۵۱۷ و بەرەۋ دوا.

کورددن و له هۆزی «په وادی»ین^{۱۸}. نارشاک پۆلادیان له کتێبه کهیدا، شهو راستیه مان بۆ ده خاته پور که لیکۆله ره وه کان؛ وێرای زانیین و ته باییشیان له سه ر کوردبوونی شه یوبیه کان، که چی له هه ولدانیش نه که وتوون بۆ به رده وه ی په چه له کی شه و بنه ماله یه بۆ سه ر شه و یان شه هۆزی عه ره ب و ده نیت: «له وش پتر هه ندی نوو سه ر زانیاری وایان نوو سیوه، شه وه ی لی هه لده کړیندریت، که وا چه ندین میری شه یوبی نکولیان له عه ره ب بوونی خۆیان نه کړیوه»^{۱۹}. شه وه ی شه نوو سه ره شاماژه ی پنده کات (ئیهن واصل شه لمانزی)یه که له به ره مه مێکیدا نوو سیویه تی: «دمسته یه ک له پانشایانی بنه ماله ی شه یوبی نکولیان ده کرد په چه له کیان کورد بیت و گوئیانه: "ئیمه عه ره بین، به لام له لای کوردان نیشته جی بووین و ژنمان لی پناون"^{۲۰}. پۆلادیان، وێرای تیژبینی په خنه گرانه ی له کاتی خویندنه وه ی سه رچاوه کاند، ددانیش به وه دا ده نیت، که بیر به په چه له ک عه ره ب بوونی کورد لای شه هۆزه

¹⁸ نارشاک پۆلادیان: کورد له سه رچاوه عه ره بیه کاند. ل ۱۶۰.

¹⁹ هه مان سه رچاوه، ل ۱۶۱.

²⁰ ابن واصل: مفرج الکروب فی اخبار جی یوب. قاهره ۱۹۵۳.

ج ۱، ص ۳.

کوردانه‌ی لیره و له‌وئ له‌سەر زه‌مینی ده‌ولته‌ی خه‌لافه‌تی
 عه‌ره‌بی ئیسلامی پلاو ببوونه‌وه، نه‌ختیک بره‌وی هه‌بووه²¹.
 له‌گه‌ل هه‌موو نه‌وانه‌شدا توێژه‌ری کورد بۆی هه‌یه‌ به‌
 به‌نگه‌یه‌ی ئه‌و زانیاریانه‌ له‌و سهرچاوانه‌وه
 گواستراونه‌ته‌وه که عه‌ره‌به‌کان به‌ مه‌به‌ستی تایبه‌تی خۆیان
 نوسیبویان، یان له‌ژێر کاریگه‌رییاندا دووباره‌ کراونه‌ته‌وه،
 یاخود له‌به‌ر ئه‌وه‌ی خالین له‌ داتای زانستانه‌ی میژوویی و
 زیاتر له‌ به‌ندوباو ده‌چن، گومان له‌ گشت ئه‌و سهرچاوانه
 بکات. وه‌لئێ گاتیک ده‌گه‌ینه‌ سهر سهرچاوه‌ کوردیه‌یه‌کان، که
 هه‌مان ئه‌و شتانه‌یان به‌ زیادیشه‌وه‌ دووباره‌ کردوونه‌ته‌وه،
 چه‌یدی ناتوانین ئه‌و مه‌یله‌ به‌شارینه‌وه‌ که نووسه‌ره
 کورده‌کان و به‌نه‌ماله‌ خاوه‌ن ده‌سه‌لاته‌کانی کوردیش
 له‌مباره‌یه‌وه‌ بوویانه.

دوو که‌س له‌ دیارترینی ئه‌و میژوونووس و نووسه‌ره
 کوردانه‌ش، میر شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی و مه‌لا مه‌حمودی
 بایه‌زیدین، که‌ یه‌که‌میان وێڕای په‌زنامه‌ندی له‌سهر
 په‌چه‌له‌کی عه‌ره‌بیانه، مه‌یلی به‌ره‌و به‌ ئێرانیکردن «به‌
 فارسکردن»ی کورد زیاتره‌ و دووه‌میشیان چه‌خت ده‌کاته‌وه
 سهر به‌عه‌وه‌ بکاردنی «به‌ده‌ویانه‌»ی کورد. یه‌که‌میان له
 سه‌ده‌ی شانزده‌هه‌می زایینیدا ژیاوه‌ و دووه‌میشیان له
 سه‌ده‌ی نۆزده‌هه‌مدا. ئهم دوو میژووه‌ش بایه‌خنیکی

²¹ ئارشاک پۆلادپان: کورد له‌ سهرچاوه‌ عه‌ره‌بیه‌کاندا. ل ۱۶۶.

گرنگیان هه‌یه، چونکه ناش‌کرای ده‌کات؛ به‌دوورکه‌وتنه‌وه‌مان له سه‌ده‌کانی ناوه‌پراست (که تیایدا گوتاری به‌عه‌ره‌بکردن سه‌ره‌ه‌لده‌دات)، نه‌کاریگه‌ریی بیروپای نووسه‌ره‌عه‌ره‌به‌کان کال‌بوته‌وه و نه‌هه‌ستی شانازیکردنی کوردانی‌ش به‌په‌چه‌له‌ک بردنه‌وه‌ی خۆیان بۆسه‌ره‌عه‌ره‌ب، دامرکاوه‌ته‌وه و نه‌خویندنه‌وه‌یه‌کی په‌خنه‌گرانه‌ی سه‌رچاوه‌کان له‌بزافی میژوونووسی ئیتمه‌دا سه‌باره‌ت به‌و بابته‌خه‌ملیوه.

سه‌ره‌تا شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی له‌کتیبه‌نایابه‌که‌یدا (شه‌ره‌فنامه ۱۵۹۶ی زایینی) و له‌چه‌ندین شویندا په‌چه‌له‌کی هۆز و بنه‌ماله‌کوردده‌کان ده‌باته‌وه سه‌ره‌هۆز، یان‌که‌سایه‌تییه‌کی ناوداری عه‌ره‌بیی و ته‌نانه‌ت غه‌یره عه‌ره‌بیش، بۆ نمونه سه‌ره‌جه‌له‌ی فه‌رمانه‌په‌وایانی به‌دلیس ده‌باته‌وه سه‌ره‌ته‌هماسیی کورپی یه‌زدگه‌ردی بیسته‌م پادشای فارس^{۲۲}. شه‌و پنیوایه‌ میرانی هۆزی (هه‌کاری) و هۆزی (شامبو) له‌بنه‌ماله‌ی خه‌لیفه‌کانی عه‌بیاسین و میرانی جه‌زیره‌ش ده‌چنه‌وه سه‌ره‌خالیدی کورپی وه‌لید، نه‌گه‌رجی

^{۲۲} له‌و باره‌یه‌وه به‌روانه: الامیر شرف‌خات البدیسی: *فره‌نامه*. ت. محمد جمیل الملا احمد الروزیانی. مؤسسه‌موکریانی للطباعة و النشر، کردستان/ اربیل ۲۰۰۱، ص ۶۰۳. هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌په‌چه‌له‌کی شه‌و هۆزانه‌ی ناویان هات به‌په‌ر ته‌ماشای لاپه‌ره‌کانی (۲۶۹، ۳۲۷، ۳۴۳، ۴۲۹، ۴۴۱، ۵۱۳، ۵۶۰ و ۶۰۳) بکه.

به پنی سه رچاوه کان خالیدی کوپی وه لید نه گیشته نه و ناوچه یه و به هزی بلاو بوونه وهی تاو و نیشه وه هیچ په کیکی له نه وه کانی نه ماون^{۲۳}.

مهلا مهحمودی بایه زیدیش (۱۷۹۹-۱۸۶۷) له دوو سه رچاوهی گرنگدا باس له عه ره ب بوونی په چه له کی کورد ده کات^{۲۴}. نه گه رچی نه و له زور بواردا بیر کورده وه په کی نایینه خوازانه و پژوهنگه رانهی هه بووه و په که مین نوو سه ریکی کورده توانیستی له که نار تو مار کورده میژوویه کانیه وه، بیرو پای مرقناسانه، کومه لناسیانه و دهروونشیکاریانهی کومه لایه تی ورد بخاته پروو، هه روه ها له پیناوی پزگار بوونی کورده کان له په رته وازه یی و پارچه پارچه یی، راشکاوانه باس له پنیو سستی دامه زرانندی

²³ له مباره یه وه برپاوه: مهلا جه میل پژوهیه یانی: (وه رگنران و ساخ کورده وه): *ولانگهری رمشه خاکی عتراق* «فتح سواد العراق»، چ ۱، سلیمانی ۱۹۹۷ ل ۱۲، به نایه تی په راویزی ژماره (۸). هه روه ها ته ماشای په راویزی ژماره (۱) له لاپه ره ۲۶۹ ی شه رنه نامه دا بکه.

²⁴ مهلا مهحمود بایه زیدی: *باب و نه ریکی کورمه کان*. وه رگنرانی د. شکریه رسول، ۱۹۸۲، به غذا. هه روه ها: ی. شی. فاسیلیه فا: *کتنبیکی نه دوزراوه دمر باره ی میژووی کورستان*. گوفاری په هه ند، ژ. ۱۹۹۹/۸ و. عه بدولا مهردوخ. ل ۲۰۸-۲۲۷. ته مه په شه کی کتنه به نه دوزراوه که ی مهلا مهحمودی تندا بلاو کراوه ته وه.

دهولهتی کوردی دهکات^{۲۵}، کهچی له مهسهلهی دهستنیشانکردنی پهچلهکی کورداندا تهواو له زیر کاریگری نه زعهی خۆبه عه ره بکردندایه.

بایه زیدی له سه ره تای کتیبی داب و نه ریتی کورده کان، سالی (۱۸۵۸-۱۸۵۹) بانگه وازیک ده دات و ده لی: «با ناشکرا بی لای به پیزان، قوتابیان و شاره زیان و بینهران که ئهم میلله ته کورده له کۆنا له تیره ی عه ره بی به دهوی "دهشته کی" یه وه هاتوون»^{۲۶}. پاش ئه مه ش بایه زیدی، دیسانه وه به بی خسته پرووی هیچ پوو نکرده وه یه کی له بابته ته وانه ی سه باره ت به داب و نه ریتی کوردان ده یانخاته پروو، ده لی ت: «هه تا ووشه ی کورستانیش نه بووه»^{۲۷} و به پروای ئه و خاکی پنیده گو تر ئ کورده ستان؛ پینشان «جیگایه کی چۆل بووه له نیوان ئیران و خوراساندا»^{۲۸}.

له سه رچاوه ی دووه مدا، که هه ند ئ دووباره بوونه وه ی کتیبی «داب و نه ریتی کورده کان» یشی پیوه دیاره، بایه زیدی به دووباره کردنه وه ی بیرو پای سه رچاوه کۆنه کان و بیرو پاکی شه ره فخان سه باره ت به په چله کی کورد، سی

^{۲۵} ی. نی. فاسلیه فا: کتیبی نه یوزداوه دهر باره ی میژووی کورده ستان. ل ۲۲۴.

^{۲۶} مه لا مه محمود بایه زیدی: داب و نه ریتی کورده کان. ل ۱۹.

^{۲۷} هه مان سه رچاوه، ل ۲۰.

^{۲۸} هه مان سه رچاوه و هه مان لاپه ره.

«نه قل» ده گټر پټه وه²⁹. له په که میاندا کورد ده باته وه سر
 شه و که ساته ی له ماره کانی سر شانی زو حاک پز گاریان
 بو وه (په چه له کی نه فسانه یی)، له دو وه میاندا کورد
 ده باته وه سر کابرایه کی زل و زه به لاهی جاو ده رپز قیو و
 مه لاوساوی توکنی بیچم ترستنه ر، که وه ک نوټنه ری کوردان
 چو ته لای په یامبه ری نیسلام (په چه له کی دیو و درنج)، له
 نه قلی سټه میشدا که وه ک بوخوی ده لټیت: «وټده چی نژیک
 له راستییه وه بی»³⁰، کورد ده باته وه سر «په سه نیکی
 ناټاسایی» له نه وه ی یافسی کورپی نوح، که بټیگومان
 ده سته واژه ی «په سه نی ناټاسایی» نه گه ر مانایه کی هه بیت
 نه وه هیچ نیه له «په چه له کی ناریه سه ن» زیاتر.

نه گه ر نه مانه ویت هه روا به ټاسایی به لای شه ره فخان و
 بایه زیدیدا تیچه پ بټین، به تاییه تی سه باره ت به وه ی که نه ک
 هه ر بټوایان به عه ره بټوونی کورد هه یه و له و باره یه وه هیچ
 په رسیار و نیشانه یه کی سه رسو و پمان دانانین، به لکو
 په چه له کی غهیره عه ره بیشی بټو ده دوزنه وه و پاشان له لای
 بایه زیدی په چه له کی نا مرویشیان ده درټه پال،
 هه روه ها نه گه ر نه مانه ویت بیرو پای شه وان به وه پاساو

²⁹ ی. ټی. ټاسلیه ټا: کټیټیکي نه موزراوه دهر باره ی میژووی کورستان.

۲۱۱-۲۱۰

³⁰ ی. ټی. ټاسلیه ټا: کټیټیکي نه موزراوه دهر باره ی میژووی کورستان

۲۱۱ ل

بدهینه وه که هینشتا هستی ته وه یی له لایان گه شه ی
 نه کردبوو، شه وه شه و گریمانیه زیاتر ده چه سپیت که پیشتر
 خسته بوو و به پتویستی ده زانم لیره دا بگه ریمه وه سه ری.
 نیمه پیشتر گوتمان، به عه ره بکردن پیشمه رجه بو
 خۆبه عه ره بکردن. ته گهر کورد نه که وتبا با وه شه ی پرۆسه ی
 خۆبه عه ره بکردنه وه، شه وه پرۆسه ی به عه ره بکردن هه رگیز
 مانایه کی نه ده بوو. شه وه ی مانا به پرۆسه ی به عه ره بکردن
 ده به خشیت، به پیره وه چوونی شه و پرۆسه ی به له لایه ن
 کورده وه. چونکه ته گهر به عه ره بکردن بریتیبیت له و
 ناسنامه یه ی عه ره ب به کوردی به خشیه و تا خۆی نه بیت،
 شه وه خۆ به عه ره بکردن ده سته لگرتتی کورد بووه له خودی
 خۆی و جۆریک بووه له خۆ خالی کردنه وه له هه موو شه و
 مانایانه ی کوردبوونی شه و یان پیکده هینا. یا خود ده توانین
 بلین، ته گهر خۆبه عه ره بکردن جۆریک له هاوگونجاندنی
 دروستکردبیت، شه وه نه گونجاوترین جۆری ناسنامه ی
 به خشیه ته کورد و ته میش قه بوو لیکردوه. چونکه
 ئاشکرایه به خالی کردنه وه ی کورد له ناسنامه ی خۆی،
 هه موو شه و زه مینه یه ش به به تالی ده مینیتته وه که شوناس
 تیایدا ده خه ملیت. شوناس له و زه مینه یه دا گه شه ده کات که
 ئازادیی پرسیارکردن له ئارادا بیت و په کینکیش له و
 پرسیارانه پرسپاری خوده له خۆی و له جیهانی ده وروبه ری
 خۆی. به لام کاتیک خود له خۆی به تال ده کریته وه، شه وه
 هه موو شه و پرسیارانه ش بیده نگ ده کرین که په یوه ندیی

خود به خوی و به جیهانی ده و روبه ریه و دیاری ده کن و
په یوه نډیه که ش ده که نه په یوه نډییه کی سه پاور، نه گهر نه لښین
تو تالیتاریانه.

خود نه وکاته ده توانیت په یوه نډی به خوی و به جیهانی
ده و روبه ری خویه و بکات، که سهر به خوی خوی له ده ست
نه دابیت. چونکه نه گهر خود به تال کرابیته و له خوی و
شوناسنکی دیکه خرابیته پال که خوی نیه، نه و قه بوولی
هیچ په یوه نډییه که له گهل دهره و هی خویدا ناکات و نه و
په یوه نډیه مانای نابیت. ته نیا مه گهر نه و شوناسه تازه یه ی
ده دریته خود له ړتگای سته مکارییه و بی، یان له ړتگای
نه فیکردنه و هی خوده و. به مانه یه کی دی: ته نیا نه وکاته
په یوه نډییه که ده بیت په یوه نډی؛ که خود وک جه وهریک
له و په یوه نډیه دا پاریزراو بیت و نه و په یوه نډییه ش ببیته
په یوه نډی به و خوده سهر به خو و پاریزراو و ړیز
لښگیراوه و.

شوناسنکی نوی بق خود، نه وکاته شوناسنکی نوییه؛ که
نیزافه یه که بکاته سهر خود وکته و هی که له خودی خویدا
هیه و مانای خود بوونه که ی فراوانتر بکات، به لام نه گهر
نه و شوناسه له سهر حسابی سرپینه و هی خوده
جه وهریه که و بیت، نه و شوناسنکی تو تالیتاریانه یه، که
هر خود خوی، ده کاته قوربانن یه که م. بق نمونه: وختی
نازناویک ده دینه پال تاکیک، که ه لگری خودیکه و ناویکی
تایبته به خوی هیه، نه و نه و نازناوه نیزافه یه که بوسه

شوناسی جه وهه ری و پنیویسته له خزمه تی چه سه پاندنی تاکبوونی شه و خوده سهر به خویدها بیت که نازناوه که یه بی شیرافه ده کریت. واته خرمه ت به سهر به خویی ناوه شه خسییه که بکات و مانای تاکبوونی هه لگری ناوه که، جیگیرتر و فراوانتر بکات. وه لئ ته گهر نازناوه که ناوی شه خسیی تاکه که سه که ی سر پییه وه و نازادییه کانی سنوورداد کرد؛ شه وه نابینته شیرافه یه ک بوسه ر شوناسی شه و که سه، به لکو شوناسه جه وهه رییه که ی ده خاته لاوه و بوقوی له جیگه که ی نیشته جی ده بیت. به م پییه ش نازناوه که نابینته نازناو له خرمه تی شوناسی یه که مداء، به لکو خوی ده بیت شوناس. (له به شی کوتاییدا ده گهر پییه وه سهر ته م باسه).

بزیه ته گهر به عه ره بکردنی به رای له پروانگی نه خشه دار پژه کانییه وه جورنیکیش له نیمتیار بوو بیت درابینته کورد و ته گهر کوردیش ته مه ی وه ک دیاری و بانگه نیشتنیکیش لیکد ابینته وه و به هزیه وه گونجاننیکیشی له گهل شه وه لومه ر جانده داروستکرد بیت که به رامبه ر خستویتیه به رده می؛ شه وه دواچار ته م دیار پییه، دیاریی ستمکاریکه بق به رامبه ر تا له خودیکی سهر به خوه بیکاته خودیکی ملکه چ. خودنیک که له پیناوی مانه وه ی خوی و گهره کردنی ستمکاردا، خوی به کویله ده کات و هه موو خق به کویله کردنیکیش پینگه و مانه وه ی ستمکار به هیز ده کات.

شهره فخان و بایه زیدی؛ شه و نده ته سلیم به گوتاری به عه ره بکردن بوون، که خۆبه عه ره بکردنه که یان بۆته پینشمه رچ بۆقه بولکردنی هه رشتیکی دیکه ش سه باره ت به ره چه له کیان! به مانایه کی دی: خۆبه عه ره بکردن (خۆ به ته و بترکردن) له لای شه وان شه و نده بۆته خه سه له تیکی ده روونی و له ناخیاندا جیگیر بووه، ئیدی زه مینه ی خۆشکردووه تا له ئاست هه ر لایه نیکی تر دا ده ست له ره چه له کی کوردپانه ی خۆیان هه لبگرن و شه مه سه له یه یان هینده به لاوه گرنگ نه بیت. وهک ئارشاک پۆلادیان گوتویه، شه و ی جینگه ی سه رسورمانه شه و یه: مه لا مه محمود وهک رووناکبیریکی و ماموستای بواری فیرکردن، له سه ر دووباره کردنه و ی شتیک سووره؛ که له سه ده کانی ناوه ندا خراوته روو، به بی شه و ی هیچ به لگه یه کی به رجه سه نیشان بدات³¹.

بئسوود نابیت له په راویزی شهره فخان و بایه زیدیدا³² باس له میژوونووسنکی دیکه ی کورد وهک نمونه بکه ین، که

³¹ ئارشاک پۆلادیان: کورد له سه رچاره عه ره بپیه کاندان، ل ۱۶۴.
³² له راستیدا له پینش شهره فخانیشه و ده قی (یاداشته کانی مه ثمون به گ کوپی بنگه به گ) مان هه یه که نمونه ی خۆبه که مزانی و شکسته نه فسی نووسه ره که ی ده رده خه ن و پهیوستی به توپزینه و په کی تایبته هه یه. مه ثمن به گ شه یاداشته نه ی وهک سکالایه ک پشکه شی سولتان مورادی سه هم کردووه و ته ایدا واده ی به ندایه تی خۆی بۆ سولتانی تورک ئاشگرا کردووه و به مجوره ش

پرونتر ناشکرای دهکات میژوونووسه کوردهکان، ویرای
 هه موو دلسوزییهکیان، هینشتا له مهسه لهی په چه له کدا
 چاوپوژی دهکهن و ناتوانن خویان له دووباره کردنه وهی
 زانیاری سه رچاوه کۆنهکان به دور بگرن. له مهش گرنگتر
 نه وهیه ناشکرای دهکات نه وان نه وهنده ته سلیم به گوتاری
 به عه ره بکردن بوون، که خۆبه عه ره بکردنه کیان بۆ ته
 پینشهرج بۆ قه بولکردنی هه رشتیکی دیکهش سه بارهت به
 په چه له کیان. نه و میژوونووسهش (عه بدولقادر کوپی
 پۆسته می بابان)ه، که ده بیته له سالی (۱۸۶۸) دا کتیبی
 (په وشێ کوردان)ی نویسیته^{۳۳}.

عه بدولقادی بابانییش له سه ر پێچهکی میژوونووسه
 کوردهکانی پینشخۆی و دیسان وهک نه وان به بی
 گفتوگۆکردن و به لگه هینانه وه، دواي نه وهی یاسی گه یشتنی
 بانگه وازی ئیسلام به کوردستان و هاتنی سواره ی عه ره ب بۆ
 ولاتی کوردان و شه پی نێوان کورد و عه ره ب و سه رکه وتنی

خۆی ده ناسینیت: «هه گه زی به نده بێگه بهگ نه گه پێته وه بۆ هه ره بک
 له نه بهر عوبه یده ی چه راج له ده مژده پهدراوه که به و میری
 ئیمانداران عه باس». به روانه: «یاداشتیهکانی مه ئمون بهگ کوپی بێگه
 بهگ. وه رگیرانی: سه لاح نه قشبه ندی، ده زگای چاپ و په خشی
 سه رده م، سلیمانی ۲۰۰۲، ل ۳۱.

³³ عبدالقادر کوپی پۆسته می بابان: *په وشێ کوردان*. وه رگیرانی له
 فارسییه وه: که ریمی حیسامی، ۱۹۹۱، ستۆکهۆلم.

عەرەبەكان دەكات³⁴ لە باسی داگیرکردنی ناوچهی «پاوه»دا، (که دیاره بۆیه داگیرکراوه چونکه کوردهكان لهوێ بهرگریانکردوه)، ده‌بیژێ: «پاش و پیرانکردنی خانوان و کۆشتاری خه‌لک ئاورگهی پاومشیان و پیران کرد. هیندی له‌مشکری عەرەب که ئهو شوپنه‌یان به‌ئێ بوو، هەر له‌وێ نیشته‌جێ بوون»³⁵. شه‌جا له‌ درێژه‌ی قسه‌کانیدا ده‌که‌وێته زه‌مینه‌ خۆشکردن بۆ به‌عەرەب‌کردنی کورده‌کانی شه‌وێ و ده‌لێت: «مه‌عازی کورپی جه‌به‌ل له‌گه‌ڵ هیندی له‌و عەرهبانه که له‌ پاوه مانه‌وه، ژنی کوژراوه‌کانیان داگیر کرد و مندانی زۆریان لێ وه‌پاش خستن و له‌ دهوروبه‌ریش خزمایه‌تیان په‌یدا کرد و کم کم ئیسلام له‌و چیا و لێزه‌واره‌ بڵاو بووه و تا ئیستاش خه‌لکی پاوه بنه‌چه‌که‌ی خۆیان ده‌به‌نه‌وه‌ سه‌ر مه‌عازی کورپی جه‌به‌ل و عەرهبه‌کانی تر که له‌وێ نیشته‌جێ بوون»³⁶. (لار‌کردنه‌وه‌ که له‌ منه‌وه‌یه). به‌م قسه‌یه‌دا عه‌بدولقادر ی بابان ده‌که‌وێته ناکۆکییه‌که‌وه و شه‌وه‌ی بیر ده‌چینه‌وه که بوونی کورده‌کانی پاوه ده‌که‌وێته پێش هاتنی عەرەبه‌ مسوڵمانه‌کانه‌وه و هەر شه‌مه‌ش وایکردوه شه‌وان به‌رگریی بکه‌ن، بۆیه ناکرێت شه‌مه‌ی دواییان بپه‌ بنه‌چه‌که‌ی

³⁴ هه‌مان سه‌رچاوه، ل ٢٤-٢٦

³⁵ سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٢٥-٢٦.

³⁶ عبدالقادر کورپی بۆسته‌می بابان: *رموشی کورمان*. ل ٢٦.

ئەو ەي يەكەمیان، تەنیا مەگەر بەپیزی گوتاری
خۆبە ەره بکردن نەبێت.

لەمەش سەیرتر ئەو ەیه کە ناوبراو لە باسکردنی مێژووی
بابانیەکاندا^{۳۷} لەدایکەو ە پەچەلەکیکی «فەرەنگیانە ی
مەسیحیانە»یان دەداتە پال و لە باوکیشەو ە، بە شیو ەیه کی
پەمزی؛ نازناویان دەباتەو ە لای سەرداری سووهای
عوسمانی^{۳۸} بۆ ئەم مەبەستەش چیرۆکی مەلا ئەحمەدی
دارەشمانە دەگێڕێتەو ە کە چۆن عاشقی کێژیکی فەرەنگی
بوو ەو بەرەمی ئەو عەشقەش (بابا سولەیمان، یان: سلیمان
بەبە ی سەرئەلقە ی میرەکانی بابانە^{۳۹}).

کەواتە وەک دەبینین، دوا ی یەکەمین شەپۆلی
بە ەره بکردن و پاشان خۆبە ەره بکردن، پێگا خۆشە کړی
بۆ قەبوڵکردنی ەره پەچەلەکیک بۆ کورد، ئەمەش بەبێ
خستە رووی بەلگە، یان گەڕانەو ە بۆ سەرچاو ە ی
باو ەپێکراو.

نەبوونی بەلگە ی بەرجەستە خەسلەتیکی دیاری بەرەمی
هەندیک لە نووسەر و مێژوونووس و خاوەن بنەمالە و
ناینزا کوردیانەشە کە لە سەدە ی بیستەمدا باسیان لە
پەچەلەکی کورد و بنەمالە و ناودارانی ئەم میلەتە

37 هەمان سەرچاو، ل ۸۳، ۸۹

38 ەره ئەو سەرچاو ە، ل ۸۸-۸۹

39 عبدالقادر کوبی پۆستەمی بابان: موشفی کوردان، ل ۸۹.

کردووه. وه گنه وهی خۆبه عه ره بکردن به دریزایی سده کان
 شه وهنده ره چه له کی داکوتا بێت، که ئیدی پیو یستی به به لگه
 و سه چاوه هینانه وه نه بێت. بۆیه نه گهر باسی شه و مه یله
 له لای چینی ده سه لاتداری نایهنزای ئیزیدییه کان و
 ئاماژه کردنی «مه سه فا ره ش» کتییی پیرۆزی شه وان، بۆ
 خزمایه تی نیوان ئیزیدییه کان و خه لیفه کانی شه مه وی
 نه که ین⁴⁰، که هه له به ته له سه رده می ئیستادا ئیزیدییه کان
 شه وه ره ته ده که نه وه، شه وه گیرانه وهی ره چه له کی به مه مه لی
 به درخانیه کان بۆ خالی دی کوپی وه لید، شتیکی زۆر
 سه رنجر اکیشه.

نهم به سه ره اته ش له (یاداشته کانی میچه ره ئۆئیل له
 کوردستان) دا باسی لئوه کراوه⁴¹. جار ئی بۆ شه وهی له و که ش
 و هه وایه تی بگه ین که ئۆئیل تیایدا ژیاوه و دیسانه وه بۆمان
 ناشکرا بێت که گوته ری به عه ره بکردن چۆن بۆته به شیک له
 ناخی خۆبه عه ره بکردووی کورد، شه و به شه له یاداشته کانی
 ناوبراو ده نووسمه وه که تیایدا باس له «هه لو یستی
 کورده کان» به رامبه ر عاره بان ده کات: «کورده کان به چاویکی
 تایی به تی نه ماشای تراوسی عه ره به کانیان ده که ن، به و چاوه

⁴⁰ نارشاک پۆلادیان: کورد له سه رچاوه عه ره به به کاند، ل ۱۶۵.

⁴¹ میچه ره ئۆئیل: یاداشته کانی میچه ره ئۆئیل له کوردستاندا.
 وه رگێهانی: حسێن شه حمه د جاف، حسێن ع. نێرگسه جاپی به غدا،
 ۱۹۸۴.

تەماشایان دەکەن کە قورئان بە زمانی ئەوان نێردراوە و
 پێویستە پێزیان لێبگیریت، وەک بڕایەک و ھاوێن تەماشایان
 دەکرین. ھەست و سۆزێکی قسول و پێشەناریان ھەیە
 بەرامبەریان و بە دراوسێ و ھاوبەشی بەرژمەندى ژيانیان
 دەزانن»⁴².

ئەم ھەلویستەى کوردەکان، نیشانەى ھاوسۆزى و
 ھاوسنیەتى و سنگفراوانى ئەوانیش بىت، ھىشتا ئەو
 خۆبەگەمزانییەى کورد ناشاریتەو کە لە ئاست عەرەبدا
 ھەیانە و لەسەر بنەمای پێرۆزکردنى زمانی ئەوان
 دامەزراوە، چونکە قورئانى پێ ھاتۆتە خوارەو. ئەم
 ھەلویستەى نۆئیل بەناوى کوردەکانەو تۆماریکردووە،
 ھەمان ئەو ھەلویستەى کە پێرۆزەى بەعەرەبکردنى سەرەتا
 دەیویست کورد وەریبگیریت. ئەمە ھەمان ھەلویستى خۆ
 لەبیرکردن و خۆکشانەو دواو و خۆکردن بە کۆیلە و
 ئەویتر بردنە پێشەو و بەسەردارکردن و پێرۆزکردنیەتى،
 کە خۆبەعەرەبکردن لە ئێمەدا چاندوویەتى و بۆتە
 بونیادیکی سايكۆلۆژیش تا لە ئاست ھەر کەسیكى تردا
 ھەمان ھەستى خۆبەگەمزانی و ددان بەخۆدا گرتن و شەرم
 و لە مافی خۆمان خۆشبەوون بەرجەستە بکەین. جاریک
 بەناوى ئەوێ ئەوانیتر لە ئەژادی پاکن، جاریکیتر لەبەر

⁴² ھەمان سەرچاوە، ل ۱۸۵.

نهو هی زمانی نهوان زمانیکی پیروزه و جاریکی تریش به و
هزیه وه که نهوانیتر پزگاریان کردو وین.

میجه پ نؤئیل له بردنه وهی پ دجه له کی به درخانیه کان
بؤسه ر خالی دی کوپی وه لید، به لگه یه ک ناخاته پرو،
پنده چیت به خو کمی تیکه لبوون، ثم مه سه له یه ی هر له
زمانی نه ندامانی نه و بنه ماله یه وه بیستینت. له راستیشدا
هر له م کتیه دا باس له وه کراوه که جه لاده ت به درخان
له و باره یه وه پروونکردنه وه یه کی بلا و کردو ته وه و سوور
بووه له سه ر نه وهی که خیزانه که یان هیچ به لگه و
قه واله یه کیان نه بووه و نیه، به لام ددانیشی به وه دا هیناوه
که له وانه یه بجه نه وه سه ر خالید^{۴۳}.

پیک و راست نه و ددان پیندا هینانه یشه که هه موو
خه سه له ته کانی «من» ی به وو ککراوه ی کوردی له ناست
نه ویتری گه وره کراودا؛ ناشکرا ده کات و واده کات ویرای
نه بوونی قه واله و به لگه ش هر نه توانیت نه و په چه له که
په تبکاته وه که پروونکردنه وه که ی له سه ر داوه ا

من مه به ستم نه وه نیه هیچ گومانیک بخه ینه سه ر گرنگیی
به ره مه که ی شه ره فخان و بایه زیدی و عه بدو لقادری بابان و
تیکو شانه کانی بنه ماله ی به درخانیه کان، وه لی نه وه
هه میشه پرسیاریکی په وایه: بۆچی نهوان له هه موو شتیکدا

⁴³ سه ر جاوه ی پێشوو، ل ۲۱۵، بېروانه په راویزی ژماره ۱۱۳ ی
وه رگنېره کان.

داکۆکییان له کورد کردبیت که چی له مه سه له ئی په چه له کدا نه یان توانیوه گوتاری به عه ره بکردن په تبکه نه وه و نه که وه باوه شی خۆ به عه ره بکردنه وه؟ ئایا نه مه ده لاله ت له سه مکارئ گوتاری په که م و ته سلیم بوونی کورد ناکات به و گوتاره و قه بوولکردنی شه و ناسنامه یه ی بۆیان دروستکراوه، وهک دۆخیک بۆ مانه وه و خۆ گونجاندن له سه ر حسابی دۆراندنی په چه له ک؟ که بێگومان وهک پێشتر گوترا مه سه له ی په چه له ک له لای عه ره به مسولمانه کان په کسان بوو به ناسنامه...

یه کێکیتر له و زانا و میژوونووس و پافه کاره گه و رانه ی کورد، که ئیستا له ژیا ندایه، به هه مان پێچه که دا پۆیشته وه و به بێ به لگه هینانه وه، په چه له کی چه ند ناو دارینکی کوردی بردۆته وه سه ر عه ره ب، مامۆستا مه لاهه بدولکه ریمی موده رپسه.

هیچ پاساوێک بۆ دلسۆزی کوردانه ی شه م کلاسیکنا سه وردبینه ناهینریته وه، به لام له گه ل نه وه شدا کتێبی «یادی مه ردا ن»⁴⁴ خالیی نیه له و نمونه ی که ده ریده خه ن؛ گوتاری خۆ به عه ره بکردن تا چه نده کاریگه ریی خۆی به جێپێشته وه. هه لبه ت هانده ری سه ره کیی بۆ نویسنی

⁴⁴ مه لاهه عبدالکریم مدرس: یادی مه ردا ن. به رگی ۱، ۱۹۷۹ و به رگی ۲، ۱۹۸۳ چاپخانه ی کۆپی زانیاری کورد، به غدا. هه روه ها مامۆستا له کتێبی «هه مانه ی زانیاران»یشدا له سه ر هه مان پێچه که پۆیشه وه.

کتیبنیکی ئاوا گه و ره، له لای مامۆستا، ترس بووه له بهیرچوونهوهی ئه و باسه جوانانهی که له باره ی پیاوه ناوداره کانی ولاته که یه وه بیستوونی⁴⁵؛ ئه و پیاوانه ی «هه ریه کێ له وان وه کو گه رین به ندیکی گه وه ر وا بوون له ملی گه ربوونا، با وه ک شمشیرنکی ده بان بوون به ده ست پالعه وانانی مه پدانه وه»⁴⁶.

وێرایی ئه م هانده ره ناسکه ش، که چی ناگریت هه روا به لای ئه م به ره مه دا په ت ببین، که له هه ردوو به رگه که پدا به لایکه مه وه په چه له کی زیاتر له حه وت ناوداری کورده ی بردۆته وه سه ر تیره و هۆز و که سایه تیه عه ره به کان، که سیانیان په مزیه تیکی تایبه تیان بۆ کورد هه یه.

به رگی یه که می ئه و کتیبه، سه راپا بۆ مه ولانا خالیدی نه قشه بندی ته رخا نکرا وه. مامۆستای موده ریس په چه له کی بنه ماله ی مه ولانا خالید له با وکه وه ده باته وه سه ر تیره ی جافی مکایه لی و له دایکیشه وه ده بیاته وه سه ر ساداتی پیر خدری. پاشان له ناساندنی مکایه لیدا نویسیوه: «مکایه لی تیره یه کێ له جافی کۆچه ری له نه ته وه ی پیر میکائیلن که مه شه و ره به پیر میکائیلی شه شه نه نگووس»⁴⁷. نه مجا له دریزه ی باسه که یا له باره ی پیر میکائیله وه ده لیت: «ئهم زانه

⁴⁵ مه لا عبدالکریم مدرس: یادی مه ریلان. به رگی ١، ل ٣.

⁴⁶ هه مان سه رچاوه، به رگی ١، ل ٣.

⁴⁷ مه لا عبدالکریم مدرس: یادی مه ریلان. به رگی ١، ل ٧.

له نهوې خهليفې سيهم هزرمي عوسماني كوپي
عهفانه»⁴⁸.

له بهرگي دوه مې همان بهرهميشدا؛ مامزستا
موده پيس په چهلې هريك له شينخ عوسمان
سیراجوددين و مولهوي تاوه گوزي شاعير و هندنيكي
تريش ده باته وه سر عه رب. هرچي په چهلې په كه ميانه
له پنگي (سهيده ظم) ناويكه وه ده باته وه سر سهيده كاني
(نعيم) له ویشه وه بق سر نه وې «هزرمي حوسه پني كوپي
هزرمي عهلي»⁴⁹، پاشان به دريژايي لاپه (۸ و ۹) ي
همان بهرهم (همجاره يان به گه پانه وې بق ده سنوس و
سرچاوه)، باس له بنه چي هم كه سايه تيه ده كات تاكو بهم
نه نجامه ده گات: «به پني هم سرچاوانه دهر كهوت كه شينخ
عوسمان سیراجوددين له لاييني باوكيه وه له سهيده كاني
نعيم و له نهوې هزرمي حوسه پني و، له لاييني دايكيه وه له
سهيده كاني شازلي و له نهوې هزرمي حوسه نه»⁵⁰.

به لام له لاي مامزستا موده پيس بنه چي مولهوي
«نه چيته وه سر خواناسي ناوار سهيده موحهمه زاهيدي
كوپي ماحمودي مدهني كه به پير خدري شاهو ناسراوه و،

⁴⁸ هرښوئ، ب ۱، ل ۷.

⁴⁹ مهلا عبدالکريم مدرس: *پاڼي مريان*. بهرگي ۲، ل ۷.

⁵⁰ همان سرچاوه، بهرگي ۲، ل ۹.

له نهوهی چه زړمته حوسه پنی کوږی چه زړمته عه لیبی کوږی
نه بوو تالیب و فاتیمه زه هرایه»⁵¹.

وهک ده پینن ته وژمی خو بردنه وه سر عه ره ب و
به کاره پنانی ته مه بز و هرگرتنی په وایه تی و پیروزی له ناو
کومه لگای کوردیدا و له کایه دینیدا، تا ساته وه ختی «یادی
مردان» یش به رده و امی خوی هیه. ته مهش نه وه مان بز
ناشکرا ده کات، که واپنده چیت پیشه و بهرهم و ژپانی
چه ند پشتمکی نه و که سایه تیانه له ناو کومه لگای کوردیدا
بهس نه بوو بخت بز پسته و کردنی پتنگه نایسینی و
کومه لایه تیه کانیان. بویه هه ست به وه کراوه که ده بخت
به هر هویه ک بووه له گهل سرچاوه یه کی «بالا» تردا و
به هوی زمانیکی تایبه تی نایسینی وه که خالی نیه له
پیاوه لدان و بهر زرخاندن و سوزگه رای، په یوه ست
بکرین»⁵².

⁵¹ سرچاوه ی پېشوو، بهرگی ۲، ل ۴۶۲.

⁵² من له م باسه دا نه موستوه مه سه له ی نه سه بنامه ی شېخه کان
بخه مه به ریاس، چونکه نه و باسه لیسته که ی درېژتر ده کرده وه و
ناوی که سانی وهک شېخ ماری نؤدینی و شېخ مه محمودی هه فید و
هه ندن سر کرده ی تری کوردی تیده که وت. به لام سه باره ت به وه ی
نه سه بنامه و سرجه له له لای نه هلی ته ریه ته کان چه نده گرنگه و
بزهی گرنگه، پروانه ته م سرچاوه یه:

خۆبه‌عه‌ره‌ب‌کردنی هاوچه‌رخ

ساته‌وه‌ختی ئیستای ژیا‌نی سیاسی و کۆمه‌لایه‌تی و پۆشن‌بیری و زه‌وقیی کورد به‌ده‌ست نا‌کۆکی و دژایه‌تییه‌کی ئالۆزه‌وه‌ده‌ن‌الینیت. له‌لایه‌که‌وه‌هه‌رگیز شه‌وه‌نده‌ی ئیستا باس له‌ته‌عریب و شه‌نغال و گۆڤی به‌کۆمه‌لی نه‌کراوه‌و له‌پشت باس‌کردنی هه‌موو شه‌مانه‌یشه‌وه‌هه‌رده‌م هوشیاریه‌کی په‌خه‌نگه‌رانه‌به‌رامبه‌ر به‌و کولتوره‌عه‌ره‌بیی ئیسلامیه‌ی به‌عسییه‌کان ده‌ربه‌ری بوون و ته‌وزیفیان ده‌کرد، له‌ئارادایه‌. له‌لایه‌کی دیکه‌یشه‌وه‌ئیستا ناوی عه‌ره‌بیی ئیسلامیی له‌مندالی کورد زیاتر ده‌نریت و مۆسیقا و که‌له‌پووری عه‌ره‌بی له‌کۆمه‌لگای کوردیدا په‌واجی زیاتری په‌یدا کردوه‌. نه‌گه‌ر شه‌مه‌له‌ناستی جه‌ماوه‌ریدا بگێرینه‌وه‌بۆ لاوازی هوشیاریی نه‌ته‌وه‌یی و ته‌وژمی به‌جیهانیبوون و زه‌وقی تاکه‌که‌سی، شه‌وه‌له‌بواری گوتاری سیاسیدا خاله‌که‌زۆر ویرانتره‌.

ب‌یگومان خۆبه‌عه‌ره‌ب‌کردنی ئیستا له‌وه‌دا نییه‌که‌سیاسه‌تمه‌دار و سه‌رۆک حیزبه‌کانی ئیعه‌ په‌چه‌له‌کی خۆیان ده‌به‌نه‌وه‌سه‌ر عه‌ره‌ب، به‌لکۆله‌و شه‌رمه‌زۆره‌یاندایه‌له‌وه‌ی وه‌ک کورد خۆیان بناسێنن و کوردبوونی خۆیان

- مارتین وان بروین سن(راستییه‌که‌ی: مارتین فاون برۆنسن):
جامعه‌شناسی مردم‌گه‌(اغها، شیخ و دولت) ساختارهای اجتماعی
سیاسی کردستان. ت: ابراهیم یونس، تهران، نشر پانېڤ. ۱۳۷۹.

بشارنه وه. شهوان نهك هه ره له ماوهی سێ مانگی پابردوودا
 و له چوونیاندا بۆ بهغدا، پهكجار به چل و بهرگیی
 كوردیی وه نه بینران، بهلكو له كۆبوونه وه كانیشدا پهك جار
 به زمانی كوردی قسهیان نه كرد. شه مه جگه له وهی له پهریكدا
 شه ونده بوونه وه به «عیراقی» كه مرۆفی ئاسایی وا
 ههستبكات كوردبوون عهیهیه. شه گهرچی كه ناله كانی
 راگه یاندنی پارتی و په كینتی له ماوهی دوازه سالی
 پابردوودا خۆیان له بلاو كرده وهی به ره می هونه ری و
 كه له پووری عیراقی به دور ده گرت، كه چی له ئیستادا و له
 باشتترین كاته كانی ناردندا، كوردستان تیقی و كه نالی
 كوردسات كێپه كینیانه له سه ر ناردنی بهرنامه كانیان به
 عه ره بی. هه ره شه دوو حیزبهش پۆژگارێك تهنگاو بوون
 له وهی كامیان فیستیفالی گه وره و میوانداریی نایاب بۆ برا
 عه ره به كان ساز بکهن و دروستکردنی پهر مه سه ره فترین
 په یكه ریش بۆ شاعیریکی عه ره ب له هه ردوو شاری سلیمانی
 و هه ولیر له ته ستو بگرن، شه مهش له كاتێكدا بۆ په یكه ری
 كوردترین شاعیری وهك حاجی قادری كۆیی خهلك بۆخۆی
 پاره ی كۆكردۆته وه. هه روه ها گۆزار و ده زگا كانی
 بلاو كرده وه، به شیک له پۆشنبیران و نووسه ران له دوا ی
 داته پینی پۆشه وه، كێپه كینیانه بۆ بلاو كرده وهی هه رچی
 زووتری ژماره یه كی تایبته ت له گۆزاره كانیان به زمانی
 عه ره بی، یان هه ره دركردنی گۆزاریکی نوێ به و زمانه.

ئالای کوردستان و ئالای عیراق بۆ یەكەمجار لەسەر دەستی
کورد کرانه دوو پرووی یەك دراو.

لەلایەکی ترهوه ژمارەئێشەو چاوپێکەوتن و
گفتوگۆیانەئێهەریەك لە بارزانی و ئالەبانی لەگەڵ
پۇژنامەنووسە کوردەکاندا سازیانداون زۆر دەگمەن،
لەکاتیکیدا هەردەم دەرگایان بۆ پۇژنامەنووسی پەله دوو و
سێ پۇژنامە و گۇفاره عەرەبییەکان لەسەر پشت بووه.

بەمجۆره دەبینین خۆبەعەرەبکەردنی ئێستا، قۇناغی
پەچەلەك بردنەوه سەر عەرەبی جێنێشتوو و وەك
بونیادیکی دەروونی کاری خۆی دەکات. راستە بەشێکی ئەو
نمونانە نمونەئێ لاوازن، وەئێ لەهەمان کاتدا وەلانی
مێژوویی ناخی خۆبەعەرەبکەردووی ئێمە ناشکرا دەکەن.
ئەم ناخە خۆبەكەم تەماشاکردوو، ئەم ناخە دۇراوە بێ
کاراكتەر، کەسایەتی کوردی دووچاری بێوابەخۆ نەبوون،
شەرم، خاترانەگرتن، قسەنەکردن، دەستەلگرتن و کشانەوه
لە مافەکانی خۆی، خۆبەكەمزانی و خۆ بچوو ککردنەوه،
کردوو. هەموو ئەمانەش بونیادیکی دەروونی نەوتۆیان
بۆ مەزنی کورد پێکھێناوه، کە نەتوانیت ناوەندگەرایانە و
هاوسەنگانە بێر بکاتەوه و پەفتار بکات. ئەم گائینە، یا
ئەو پەڕی لێبوورده و گوێپرایەل و ملکەچ و سنگفراوانە کە
دنیا سەرسام دەکات، یاخود ئەوەندە تووڕە و شەپانی و
کەللەپەقە کە نە لەگەڵ خۆی و نە لەگەڵ ئەوانیتردا
هەلناکات و لە هەردوو ئەم بارودۆخەشدا، ئەو کەسایەتی و

شوناسی خۆی له دهست دهدات. کورد به تایبهتی له ناستی سیاسیدا هێلی زیرینی ناوه‌ند ناستی، که تیایدا پرسپارکردن ده‌بێته پرسپار له شوناسی خۆی. له‌به‌ر ئه‌وه‌ی ئه‌و له هه‌ردوو باری یه‌که‌مدا خۆی نییه و ده‌بێته خودیک بۆ ئه‌وانیتر، ئه‌وه هه‌رگیز ناتوانیت په‌یوه‌ندییه‌کی هاوسه‌نگ له‌گه‌ڵ خۆدی خۆیدا دابڕێژیت و بواری گه‌ڕانه‌وه‌ سه‌ر خود بسازینی.

ئه‌م بونیاده‌ سایکۆلۆژییه، که ئه‌نجامیکی خراپی خۆبه‌عه‌ره‌بکردنه، بۆته زه‌مینه‌ خۆشکه‌ریش بۆ ئه‌وه‌ی کورد قه‌بوولی هه‌ر ناستانه و کاراکته‌ریکی دی بکات که به‌رامبه‌ر پێی ده‌به‌خشیت، یان به‌سه‌ریدا ده‌سه‌پینی و میژووی ده‌وله‌تی عێراقیش بۆ کورد، جگه‌ له‌ میژوویه‌کی داسه‌پاو، که تیایدا کورد کراوه‌ته بوونه‌وه‌ریکی پله‌ دوو، هه‌چی دیکه‌ نه‌بووه. له‌ ئاستی سیاسیدا ئه‌وه هه‌میشه سه‌رکرده‌ کورده‌کان بوون به‌ بیانووی «دانوستان» و «مفاوه‌زات» و «گفتوگۆ» کردنه‌وه، گه‌ڕاونه‌ته‌وه‌ باوه‌شی پزێم و سه‌دامیان به‌ هه‌که‌م ناو بردووه. میژووی مفاوه‌زاته‌کانی ئیمه‌ میژووی وازه‌تیا و چاوه‌وشیکردن بووه له‌ خۆدی کوردی و قه‌بوولکردنه‌وه‌ی ئه‌و وینه‌ ده‌سته‌مۆکراوه‌ی به‌رامبه‌ر بۆی به‌ره‌مه‌پێناوین. ئیمه‌ له‌و دانیه‌شتنه‌دا هه‌چ مافێکمان به‌ده‌ست نه‌هێناوه له‌ مافی بوونه‌وه‌ به‌ بوونه‌وه‌ریکی ملکه‌چی له‌پووی ده‌روونییه‌وه‌ کۆنترۆلکراو زیاتر. هه‌چ خۆنده‌نه‌یه‌کی ده‌روونشیکاریانه

بۆ کورد، له خۆیندنه وهی، بیه عسییه کان قنیه پری نه کردووه.
 شه وان له هه رکه سن باشتی ناخی کوردیان شییکردو ته وه:
 مه رحه بای یه ک شه فسه ری به عسی و دانیشتن له گه ل
 کار به ده ستیکی په نزمی پژییم و زه رده خه نه یه ک و ده ست
 به سه ر شاندا هینانیک، به س بووه چاو له خۆینی سه دان
 قوربانیی بهوشین و پاساو بۆ توند په وی به عس بهیننه وه و
 خۆمان به «پاسه وانی ناساییشی نه ته وهیی عیراق» بزانی،
 سووپای عیراق و پۆژی شه و سووپایه بۆ ئیمه هه مان پینگه ی
 په رۆزی هه بووه، که به عسییه کان بۆیان به ره مهینا. ماچی
 سه ر کرده کورده کان بۆ به عسییه کان؛ ماچی عاشقیکی
 خۆ به کۆیله کردو و بوون بۆ مه عشو و قیکی جه لالد. هه ر شه
 میز و وه یشه که بۆته بونیادیکی و په شمه رجیک بۆ
 عاشق بوونمان به هه ر که سیکه دی. شه و تا ئیستاش
 سه ر کرده سیاسیه کانی ئیمه له گه ل شه مه ریکیه کاند (له هه ر
 په و پایه یه کدا بن)، تا ئیستا نه بینراون به رامبه ری یه کتر
 دابنیشن، که شه و سه رووشتی دانیشتنه په سمیه کانه. به لکو
 شه مان یان به په یوه و سه ر ده له قینن، یا له دواوه و
 بینه ننگ و چه په لیده ده ن، یان له ته نیشته وه ن و شه رمانه
 وه سفی شه ویت ده کهن. شه وانه هه رگیز له به رامبه ردا نین.
 له ناسانی پۆشش پییری و شه ده بیدا، ئیمه
 به ره مهیننه وهی نۆستالیژیای عیراقی به عس بووین، نه ک
 عیراقی به در شاکر سه ییاب. شیعی ئیمه په ره له حوزن و
 نۆستالیژیا بۆ به غذا وه ک پایته خت، نه ک وه ک شاریک بۆ

ژیان. شاوی سبجله و فورات په مزیکې باوی ناو قه سیده ی کوردین و له ویوه جوانن که بهو پایته خته دا په تده بن. بڼ به شیکې نوو سه ران و پوژنامه نووسانی کورد، کورده و هی پښکای به غذا و مووسل، له ویندا مژده په کی خوش بووه، که جاريکی دیکه بچنه وه له هه مان مه یخانه کانی پایته ختدا بیرهی «لوڅلونه» له گهل ماسیی «مسگوف» دا فر که ن و له هه مان چاپخانه کانی جاراند قه یماخی موسل بخون!

هه موو شم نوستالیزیا په بونیادیکی سایکولوژی ده سته موبوومان بڼ ناشکرا ده کات، که نه نجامیکې خوبه عه ره بکوردنه. شم بونیاده سایکولوژیه خه سلته تی خوبه کزیله کورنی له لای کورد به هیز کوردوه و نه مه ش جاريک به پاساوی سیاسی و جاريک به پاساوی ثابینی و جاريکی دی به پاساوی کومه لایه تی و دوستایه تی دیرین و جاری دواپیش به پاساوی پوژه خوشه کانی جاران و هند دهرده پردیت.

سینیم: پرۆژەى پۆلىمى بەعس

جياوازيپهكى زۆر ههيه له نۆوان پرۆژهى بهعهره بکردنى به رايى، كه به خۆبهعهره بکردنى كورد كۆتايى پنهات و نههشيان زه مينهى خوشكرد تا پادشا و مير و دهسهلاتدار و ميژوونوسه كوردهكان، له قوناغى جياجيدا و به پاساوى جۆربه جۆر و له ژيىر گووشارى تايبهتدا ئاماده بهن بۆ قهبولکردنى ههر ناسنامهيهكى ديكهى غهيره عه ره بهيش، له گه ل پرۆژهى تهعهري بکردنى كوردهكان له لايه ن پۆلىمى بهعسه وه. ئهم جياوازيهش ههم له پووى چۆنايهتى و ههم له پووى چه ندايه تيبه وهيه و نه نجامگه ليكى تريشى بۆ كورد لينكه وته وه.

ئه گه ر پرۆژهى يه كه م زياتر له پووى مه عنه ويه وه كوردى خسته نيو قوناغيكى نويسى ميژوو، كولتور و په چه له كه وه و له پووى ژيارى و پۆشنبيرييه وه به ئافاريكى جيا له وهى پيشووتردا بردى و نه مهش پۆلى بهرچاوى گنڤا له دارشتنى شوناسيكي ديكه دا بۆ كورد، نه وه پرۆژهى دووهم له بنه ماوه كه ينو نه و بوونى شوناسى كوردى خسته به رده م هه ره شه يه كى پر مه ترسى و ده يو يست خه سه لتهى مرقبوونى لينبستينته وه. به لام له گه ل نه وه شدا هه له يه كى گه وه ره ده كه ين، گه ر پرۆژهى بهعس به

جیاواز و دابراو له پرژوډی به عره بگردنی به رایي
 لښکېدهینه وه و پیمانوا بیت: شه وهی په که میان له ناستی
 کولتووری و میژوویدا؛ دابراوه له تاوانه کانی شه وهی
 دووه میان له ناستی مادی و پوچیدا؛ ینگومان شه وهش
 قسه په کی بیمانایه گهر پرومان وایت، عهره به کانی سره تا
 هرزه سه په کیان ده سته نکرد به و ناواته ی به عس بویان بهینته
 دی، چونکه شه لښکدانه وه په له شوقینیز میکی کوردیانه دا
 خوی بهرجه سته ده کات؛ که توانای لښکدانه وهی میژووی
 نیه و ناشتوانیت به عس له کزی کولتوری عهره بی و نیسلامی
 دابر بکات.

لښکدانه وه په کی واقعیانه و عهقلانیانه ی هینمن
 پیمانده لیت: شه وهی به عسییه کان له دزی کورد و به ناوی
 عهره ب و نیسلام و شه و کولتووره وه کردیان، نه گهر زیانی
 بق میژووی عهره ب و کولتووره که یان هینده ی شه و زیانه ی
 له کوردیاندا نه بیت، هیچی وه های که متر نه بووه.
 به عسییه کان له ته و زیف گردنی کولتوور و که له پووری
 نوو سراوی عهره ب دا شه ونده زیاده پویمانکرد و به هله
 له بهرزه وهندی په گهره رستانه ی خویاندا ده کاریان هینا، که
 بوونه هره شه په کی گهره به سر هه مان کولتووره وه و
 وینه په کی دزیویشیان پتبه خشی. هر شه و تیکه لگردنه پشه،
 که هه لوستی ناسیق نالیسته په پرگیره کانی کوردیش لڼوه ی
 سرچاوه ده گریت و وایان لښه کات په رچه کردارانه
 خه تیکی راست و چه پ به سر ته واوی شه و کولتووره دا

بهینن و نه توانن خویندن و ده یه کی جیدییان بۆی هه بیت. له کاتنکدا شه کولتووره، جگه له و ده هه نده سه ربازییه که له کاتی به ئیسلامکردنی کورده کاندایه رجهسته بوو، چه ندان بۆی گهشی ههیه و ههروه ها به شیکی به رجاو له کولتووری کورد خۆی و سه رمایه پۆحیه که یشی پنگده هینیت.

کێشه که له وه دایه ئیمه کی کورد زاراوه ی «ته عریب» بۆ پيشاندانی دهنده یی به عس به کار ده هینین، له کاتنکدا «ته عریب به مانای به عه ره بکردن» وه ک له به شه کانی دیکه ی ئهم باسه دا بۆمان ده رکه وت، ئیمتیازی که و مانایه کی پۆزه تیفانه ی هه بووه. په رسیار شه وه یه: ئایا رژیمی به عس له عیراقدایستوو یه تی ئهم مانایه بدات به ته عریب یا خود له بنه مادا ویستوو یه تی په رۆسه یه کی تر نه نجام بدات که تیایدا مانا سه ره تاییه که ی به عه ره بکردن ده شیۆنریت و بگه ره فری ده دریته ده ره وه؟

وه کته وه ی له به شی یه که مدا بۆمان ناشکرا بوو، مانای پۆزه تیفانه ی «ته عریب/ به عه ره بکردن» ی به رای، واته جۆری له یه کسانساز و سه رپنه وه ی جیاوازی له نیوان «ئیمه» و «ئیه» دا؛ به لām شه وه ی به عس کردو یه تی هه ولدان بووه بۆ سه رپنه وه ی «به رامبه ر» و به و کردنه وه ی له ئاست «خۆمان» دا، نه مهش له پیناوی شه و تیگه یشتنه دا که به عسییه کان بۆ گه وه کردنی «عروبه» ی خۆیان هه یانبوو.

ئیتسا بۆ شه وه ی خۆمان له مانای پۆزه تیفانه ی ته عریب رزگار بکه یین و نه که وینه نا کۆکی له گه ل شه و په رۆسه یه ی

به عس له کوردستاندا نه جامیداوه و دژی به عهره بکردنه،
پیشنپاری زار او په کی تر ده کهم، که نه ویش زار او هی
«به نه ویتړ کردن» به کورتی ده مه ویت بلیم: به عس
نه ویتړه کورد بکاته عهره ب، به لکو ویتړه ویت بیکاته
نه ویتړی عهره ب هتا بتوانی وهک هره شه په ک ته ماشای
بکات و وهک دوژمنیک وینای بکات و دواچار به رنامه ی
له ناوېزنی د اېریژن.

به نه ویتړ کردن،

له ساده ترین مانایدا «به نه ویتړ کردن» واته جیا کردنه وهی
د هره وه له خومان و له هه مان کاتدا گوره کردنی خومان
له سهر حیسانی بچو و کردنه وهی نه وانیتر. به نه ویتړ کردن
واته بوار نه دان به نه وانیتر تا وهک نیحه بن و له ناست و
پینگه نیحه دا نه بن. نه مهش په یوه نندیه کی پته وی هیه به
مه سه لهی دروست کردنی «ناسنامه» وه. هه موو تاکیک، یان
گروو پیک یا خود کومه لگایه ک، ناسنامه ی خویان له ریگی
به به راویز کردنی نه وانیتر وه به ده ست ده هینن: من کیم؟
په یوه سته به وهی نه وانیتر کین؟ چونکه هه میسه «نه ویتړ
خومانمان یو ناشکرا ده کات»^{۹۳}.

^{۹۳} طاهر لیبب: (محرر): سورة الاخر: العربی لاظرا و منظورا الیه.
مرکز دراسات الوحدة العربیة، ۱۹۹۹، بیروت. ل ۹۳.

بۆيە پرۆسەى به ئەويتىرکردن چ وەك پرۆسەيەكى ژياري و كۆمەلايەتى تەماشايەكەين، يان وەك پرۆسەيەكى سياسي، ئەو دەمانخاتە بەردەم دواليزمى نايەكسان. لەروانگەى ژياريى و كۆمەلايەتییەو، ئەوانيتىر يان بىگانەن، ياخود هەندەرانى و فەرەنگى يان غەريب و نامۆ.

لەروانگەى سياسيشيەو (سياسەت چ وەك زانستىك و چ وەك پېشە و پراكتىكىك)، خەلك و ئەوانيتىر لەسەر بنەماى (دۆست/دوژمن، هاوئەيمان/ئەيار، يان: يار/رەقيب)ەو پۆلەين دەكرين.

لەگشت پرۆسەيەكى به ئەويتىرکردندا دووياساى سەرەكى كاربان پێدەكریت:

يەكەم: هیچ ئەويتىرىك بوونى نىيە و نابىتە ئەويتىر ئەگەر ئىعمە هوشياريمان به بوونى ئەبىت^{۵۴}. ئەم ياسايە، فەرزى دەكات، كە دەبىت ئىعمە ئەويتىر بناسين و بابەتىك بىت بۆ هوشيارىي ئىعمە. ديارە ناسىنەكەى ئىعمە و هوشيارىيەكەمان لە چ ناستىكدایە و چۆن بەدەستمان هیناوه، لێرەدا گەرنىك نىيە و دەشیت ئەو ناسىنە سەرلای هەلە و سەرلای وەهم و سەرلای خستە هال بىت.

دووەم: ئىعمە ناتوانين هیچ جۆرە پەيوەندىيەكمان به ئەويتىرەو هەبىت، ئەگەر لەو پەيوەندىيەدا خۆمان ئەكەينه «سەردەستە» و ئەويتىرىش به «ژىر دەستە» يان خۆمان

^{۵۴} طاهر لبيب: صورة الآخر: العربي ناظرا و منظورا اليه. ص ۱۰۳.

وهك «سهركه وتوو» و دانه ننين و بهرامبريش به «ژير كه وتوو» له قه له م نه ده ين⁵⁵. هم ياسايه ش فهرزي ده كات، كه ده بښت نيمه نه ويتر «بجووك» بكهينه وه تا خومان «گه وره» بكهين، نه ويتر «به تال» بكهينه وه تا خومان «بناوسنين»، نه ويتر «به پهر اويز» بكهين تا خومان بچينه «چق» و «سه نتهر» ه وه. نه ويتر «بڼده نگ» بكهين تا كو خومان بښنه تاكه قسه كړ.

نه نجامي هم دوو ياسايه ه وه ديته وه كه بگوتړئ: پښويسته نيمه بڼ ناسيني خومان، نه ويتر له هوشياريماندا «به رهم به ننين»⁵⁶ و بيناسين، به لام هم ناسينه بڼ گه يشتن به حه قيقه تي نه ويتر نيه، به لكو بڼ سپړينه وه ي نه و حه قيقه تيه و هر له بهر نه مه ش ناسينه كه مان، يا خود مه عريفه مان له ناست نه ويتر دا ناييخته «مه عريفه يه كي تالوگړې كره Communicative»، به لكو ده بښته مه عريفه يه كي شه پاني و تيكده ر و شنيوتنه ر. بڼگومان نه مه ش دژ و ناكوكه له گه ل مه عريفه يه كدا كه ده يه ويته نه ويتر بڼاسي تا بتوانيت په پوه ندي له گه لدا دروستبكات. نه ك بيناسي بوسپړينه وه ي. به م پښه ش مه عريفه مان به نه ويتر هه ميشه مه عريفه به به نه ويتر ي سهر به خو و نازاد، چونكه مه عريفه ته نيا نه و كاته ده تواني تالوگړې كره بښت و نه ويتر بڼاسي، كه نه ويتر وه كنه وه ي له خويده ه يه، له سهر به خويي و نازاديي خويده

⁵⁵ ظاهر لبيب: صورة الآخر: العربي لاظرا و منظورا اليه. ص ۱۰۳.

قەبۇل بىكات؛ نەك بىكاتە ئەۋىتر ۋە كىشە ۋەى بۇخۇى
پىۋىستى پىنەتى.

دوۋ جۇر بەئەۋىتر كىرن؛

مەروەك چۇن پىرۇسەى بەئەۋىتر كىرن پاساى خۇى
ھەپە ۋە ئەركى مەغرىفە دەشىۋىننى ۋە راستىيەكان ئالۇز
دەكات، ئاۋاش دوۋ جۇر بەئەۋىتر كىرنمان ھەپە كە دىنيا ۋە
كۆمەلگا ۋە كەسەكان لەسەر دوۋ ئاست پۇلىن دەكات ۋە
حوكىميان لەبارەۋە دەردەكات:

پەكەم: لەسەر ئاستى ئاۋەكى: ئەمە ئەۋ ئاستەپە لە
پىرۇسەى بەئەۋىتر كىرن كە تاكەكان، يان گىروۋپەكانى
كۆمەلگا لەناۋ خۇياندا لىۋەى دەپرواننە پەكتىر. بۇ نىمۋە
ۋەك ئەۋ تىپروانىنەى دەۋلەمەندەكان لە ئاست ھەزارەكاندا
ھەپانە. يان ۋەك پروانىنى شارىيەكان بۇ گوندىيەكان،
ياخود پروانىنى گىروۋپە «تەندىرۋست» ۋە «عاقىل» كەكان بۇ
كەسانى «نەخۇش» ۋە «بىى عەقىل»؛ يان «شىتەكان». لەم
تىپروانىنەدا «ئەۋىتر ۋەك كەسىكى ئائاساىى ۋە ناسىروۋشنى
تەماشاساى دەكرىت»^{۵۶}. ئەمەش ئەۋ بۋارەپە كە بىرمەندى
فەرەنسسى مىشېل فوكۇ لە بەرھەمەكانىدا بەقولى
تۈيۈنەۋەى لەسەر كىردۈۋن...

^{۵۶} طاهر لبيب: صورة الآخر: العربي ناظرا و منظورا اليه، ص ۵۱.

دووەم: لەسەر ئاستی دەرەکی: ئەمەش ئەو ناستی بەئەویترکردنە بە ئەو تاکەکانی، یان گرووپەکانی کۆمەڵگایەکی، یاخود کۆمەڵگاگان بە گشتی لێوەی دەروانە تاک و گرووپ و کۆمەڵگاگانێ تر. بۆ نموونە وەک تیروانینی مرقۇفی و لاتانی پێشکەوتوو بۆ مرقۇفی و لاتانی بەناو «جیھانی سێهەم». یا روانینی «سەیی پێستەکانی ئەمریکا» بۆ «پەشپێستەکانی دنیا». روانینی «خۆڕئاوایەکان» بۆ «خۆرەلاتیەکان» و بەوجۆرە... ئەمەش ئەو بوارە بە ئەو ئیدوارە سەمیدی فەلەستینی، بە بەکارهێنانی میتۆدی فوکۆ، کاری تێدا کردووە و لە کتێبی خۆرەلاتناسی (Orientalism) دا بەرجەستە کردووە.

ئەوێ لێرەدا شایانی وەبیر هێنانەوێ، ئەوێ بە ئەوێ هەردوو ئەم جۆری بە ئەویترکردنە، ئەواوەری یەکتەرین. بگرە بە ئەویترکردن لەسەر ئاستی ناوەکی پێشەرجە بۆ ئەویترکردن لەسەر ئاستی دەرەکی. تاکەکانی ئەو کۆمەڵگایە، تاک و گرووپە کۆمەڵایەتیەکانی دیکە هەمان کۆمەڵگا بە ئەویتر دەکەن، ئامادەییەکی باش وەدەست دەهێنن تا هەمان میکانیزمیش لە روانینیاندا بۆ گرووپێ کۆمەڵگاگانێ تر بخەنە کار. ئەمەش لە میژوودا هەردەم شیوەیەکی هەمەپەسەند بووە بۆ وەلامدانەوێ پرسپاری «ئێمە کێین؟» و لە ئەنجامی ئەمەیشەو بەخشینی وێنە بە تایبەت بە ئەوانیتر کە لە ئێمە ناچن و تاقێت لە ئێمە بھن. ئەوانیتر بۆیە مەترسین، یاخود بۆیە دەبێت وەک مەترسی

ته ماشایان بکهین، چونکه وهک ئیمه نین و نهوانهش که
وهکو خۆمان نین ده بیت دووژمنمان بن⁵⁷.

بۆیه، نهوانهئ وهکو خۆمان نین، نهوانهش که بهردهوام
نه خشهئ له ناوچونمان دهگنشن و له گهڵ نه یاره کانماندا
هاو پهیمانیستی ده بهستن و له خهونه کانماندا ده یانهوئ
بمانکوژن. بهم پێیهش «ئیمه» ههردهم له بهردهم مهترسی
«نهوان» دایه، نهگهرچی بۆ ههیه شه «ئیمه» و «نهوان» له
بنه ماره دروستکراوی وههیمی بن و له واقیعدا هیچ
به رجهسته بیونیکیان نه بیت.

کۆرته میژووی به نهو وێترکردن،

من لێره دا به شیوهیهکی سیسته ماتیکێ میژووییه
به دوائ سهرهتاگه و په گورپیشهئ شه دیاردهیه دا ناگه پریم،
به لکو ته نیا چه ند نمونه یهک له قوتاغه جیاوازه کانی
میژووی مرقایه تیه وه دههینمه وه، تا کو له پاشاندا
یارمه تیمان بدهن بق قسه کردن له سهر پرژهی به عس بق
به نهو وێترکردنی کورد و به دووژمنکردنی و ده رخسستی
جیاوازی شه پرژهیه له گهڵ نمونه کانی دیکهئ ناو هه مان
میژوودا.

⁵⁷ پێنوار سیوهیلی: نه نهوه و هه کایهت. سپهریز، کوردستان/ دهۆک،

٢٠٠٢، ل ١٥١-١٦٠.

به نه ویتړکردن له کومه لگا خاوه ن کولتوره زاره کیه کاند، واته نه و کومه لگایانه ی که هینشتا نوروسپنیا دانه هینا بوو، له نه جامی ترسه وه بووه له بېگانه. هم کومه لگایانه به حوکمی نه وه ی له گوشه گیری جوگرافی و گوشه گیری کولتوریدا ده ژیان، زه پینکی مه ند و داخراویان مه بووه و نه مه ش وایلنکردون که له گوربان و شتی نوی بترسن. نه روه ها گوشه گیری جوگرافیه که یان ریگی پینه داوون چنژ له «هاوسنیه تی» و «پنکه وه بوون» و هربگرن و نه مه ش بؤته هوی نه وه ی له بهرام بهر بېگانه دا سلېکه نه وه و هه ست به ترس بکه ن به چاوی به دگومانییه وه ته ماشایان بکه ن. چونکه بېگانه به وه ی که نوییه و له دهره وه هاتوه، نه وه هه پرده شیه که له سه ر شته پیروز و نه ریستییه کانی «ناوه وه» ی نیمه، نه و شتانه ی له سه ریان پککه و تویون و به پیروز مانکردون و وه ک یاسا په پره ویان لیده که ی^{۵۸}. بویه ده توانین بلنن: ترسی کومه لگا زاره کییه کان بؤته هوی بته وکردنی په یوه تندییه کانی ناو خویان و له هه مان کاتیشدا هانده ریکه بؤ به هیزکردنی پرؤسه ی به نه ویتړکردن له سه ر

^{۵۸} پروانه هم سه رچاوانه:

بارنز و بکر: *تاریخ اندیشه اجتماعی. از جامعه ابتدایی تا جامعه جدید*. ت. ج. یوسفیان و علی ا. مجیدی. جلد اول، تهران، ۱۳۵۸، ص ۲۵-۲۸.

ربنوار سیوه یلی: (ناماده کار) *میلرووی هنری کومه لایه تی*. زنجیره ی هزر و کومه ل ژ. (۲)، ۲۰۰۳، هه ولیر، ل ۱۶-۱۸.

ناستی دهره کی. له پروانگه یه کی کومه لئاسیانه وه ههتا
 یه کینتی گرووپ له سه ر ناستی ناو خویی پسته و بیت،
 شه و نده ش خوی له ناست هه پره شه ی دهره و هدا ده بینینه وه.
 له بهرام بهر شه مه شدا پرۆسه ی به نه و یترکردن و به
 دوژمنکردن له ناست شه وانیتردا به هیز ده بیت.

له یۆنانی کۆندا «ئه ویتره» شه و که سه بوو که به شینوه یه کی
 بنه مای جیاواز بوو له «ئیمه». له لای ته رستق «بیگانه» شه
 که سه بوو زمانی «ئیمه» ی نه ده زانی⁶⁰ و له ده وله تشاریکی
 تره وه یان له جوگرافیا یه کی دیکه وه هاتبوو و به زمان و
 زاراه یه کی دی ده ناخقی. پاشان به تیکه لبوونی یۆنانییه کان
 به خه لکانی تر (بۆنموونه له گه ل فارسه کان له ڕینگه ی
 جهنگه وه)؛ بیگانه شه و که سه بوو که هه لگری خوینی ناهاکه
 و لیره شه وه وشه ی (به ربه ر) بووه شه و وشه یی که
 یۆنانه کان به هۆیه وه وینه ی شه ویتریان ده هینایه پینشجای
 خویان: غه یره یۆنانی، نا په سه ن، ناشارستانی، درنده و
 کزیله⁶¹.

له سه ده کانی ناوه راستدا، چیدی به شه ویترکردن له سه ر
 بنه مای په گه ز و خوین و له نه نجامی گوشه گیری جوگرافی
 و کولتوورییه وه نه بووه، به لکو له نه نجامی پینکدادان و شه ر
 و له سه ر بنه مای ثابینییه وه بووه: ئیسلام و مه سیحیه ت،

⁶⁰ طاهر لیبب: صورة الآخر: العربی ناظرا و منظرنا الیه. ج 1.

⁶¹ Politikns Forlag: Nudanskordbog I. 13 udgave, 2 oplag 1987, P. 84.

دوو ئایینی تاک خودایی، وهک «ئه‌ویتر» وینای یه‌کتریان ده‌کرد⁶¹.

له‌و کاته‌شه‌وه که سورپنسته‌کان له‌لایه‌ن ئه‌وروپاییه‌ سه‌ی پینسته‌گانه‌وه «دۆزرانه‌وه» و له‌مه‌ش‌دا (کریستۆفه‌ر کۆلۆمبۆس) بووه‌ قاره‌مان (۱۴۹۲)، نه‌وه‌ سورپنسته‌کان، که خه‌لکی ره‌سه‌نی ناوچه‌که‌ بوون، وه‌ک بیگانه‌ و ئه‌ویتر وینا ده‌کران. نه‌مه‌ش له‌ لایه‌ن ئه‌و که‌سانه‌وه‌ که‌ خۆیان کۆچه‌ر بوون و کۆچیان کردبوو بۆ مه‌له‌بنده‌ی نه‌وه‌ی یه‌که‌میان⁶².

په‌رۆسه‌ی به‌ئه‌ویترکردن له‌سه‌ده‌ی بیسته‌مه‌دا گۆپانی نه‌وعی به‌سه‌ردا هات و هه‌ردوو بزاقی فاشیزم له‌ ئی탈یا و نازیزم له‌ ئه‌لمانی؛ یه‌هوودییه‌کان و قه‌ره‌چ و گروپه‌ غه‌یره‌ ئه‌وروپاییه‌کانیان وه‌ک «ئه‌ویتر»ی خۆیان وینا کرد. گۆپانه‌ نه‌وعیه‌که‌ش له‌وه‌دا بوو، که‌ چیدی نه‌م به‌ئه‌ویترکردنه‌ هه‌ر ته‌نیا له‌سه‌ر بنه‌مای په‌گه‌ز و خوین و ئه‌و خه‌سله‌تانه‌وه‌ نه‌بوو، وه‌که‌نه‌وه‌ی له‌ یۆنانی کۆن و سه‌ده‌کانی ناوه‌ندا باو بوو، به‌لکو له‌سه‌ر بنه‌مایه‌کی زانستییه‌وه‌ بوو. ئه‌وه‌ په‌سه‌ۆر و په‌زیشک و ده‌روونناس و مرۆفناس و کۆمه‌لناس و دیرینه‌ناسان بوون که‌ شه‌رعیه‌تیان

⁶¹ طاهر لیبیب: صورة الاخر: العربی ناظرًا و منظورًا الیه. ص ۶۱.

⁶² مه‌رزاد به‌روجردی: روشنفکران ایرانی و غروب. ت. ج. شیرازی. تهران ۱۳۷۸، ص ۹۴.

دهدا به بچووکی و ناهاکیی یه هوودییه کان و پینگای له ناو
بردنیان بۆ نازی و فاشیه کان تهخت دهکرد⁶³.

جۆریکی تری، یان قوناغیکی دیکه ی به نه و بترکردن له
شه نجامی و کوچ و بانگهێشتی ژماره یهکی زۆر کریکار له
دنای ئیسلام و خۆره لاتوه بۆ ولاته شه وروپیه کان، له پاش
شهری دووه می جیهانییه وه، (به تایبه تی له ئەلمانی و
فهره نسا و ولاتانی شه سکه نده نافی) دهستیپێکرد. شه ولاتانه
که له شه نجامی و ئیرانکارییه کانی جه نگه وه پنیوستان به
هیزی کاری بینگانان هه بوو بۆ بیناکردنه وهی کۆمه لگا
داپماوه کانیان، ده رگایان به سه ر هه زاران کریکاردا
ئاوه لاکرد. وه لی پاشنه وهی شه و کۆمه لگایانه هاتنه وه
سه رخویان، شه مجا که وتنه به ره مه هینانی وینای تایبه ت
له سه ر شه و بینگانانه و زه مینه سازکردن بۆ ناردنه وه و
ده رکردنیان. شه مه جگه له وهی جه نگی نێوان عێراق/ئێران له
هه شتاکانی سه ده ی بیسته م و ئالۆزیی سۆمالی و شهری
یۆگسلافیا و پیکدادانی نێوان هۆزه کانی هیتی و تووتو له
نه وه ده کانی هه مان سه ده دا، بووه هۆی ژماره زۆری
په نابه ران له ولاتانی شه وروپاییدا. به مجۆره ش شه مجاره یان
له په نابه ران «ئه ویترا»ی شه وروپایی هاته به ره م بۆ شه وهی
هاوسه نگی ببه خشینته وه به ناسنامه ی قه یراناویان.

⁶³ رێبوار سیوه یلی: نه ته مو مه کایه ت، ل ۱۵۷-۱۵۸.

چوارەم: رژیمی به عس:
له جهنمه وێژگردهوه. بۆ بهدووژمنکردنی گورد

ناوی ته‌واوی ئەم رژێمه بریتیه له «حیزبی به‌عسی عه‌ره‌بی سۆسیالیستی». ئەوه‌ی لێره‌دا جینگه‌ی سه‌رنجه مانای وشه‌ی «به‌عس»ه‌، که به واتای هه‌ستانه‌وه، یان سه‌ره‌ئدانه‌وه یاخود زیندووبوونه‌وه، دینت و شه‌و په‌یوه‌ندییه‌ قوول‌ه و لکانه‌ تونده‌یه‌تی به‌ وشه‌ی «عه‌ره‌ب»ه‌وه. حیزبی به‌عس حیزبێکه بۆ هه‌ستاندنه‌وه و بووژاندنه‌وه‌ی عه‌ره‌ب و ئوسکرده‌وه‌ی «یه‌کێتی» له‌ناو ئەم میله‌ته‌دا.

له‌ پرۆگرام⁶⁴ و نه‌ده‌بیاتی شه‌و حیزبه‌دا ئاماژه به‌وه کراوه که «عه‌ردی باو و باپیرانی عه‌ره‌ب یه‌که‌یه‌کی سیاسی و ئسابووری دابه‌ش نه‌کراوه»⁶⁵. هه‌روه‌ها له‌ ده‌قی پرێژیه‌ ده‌ستووری کۆماره‌ی عێراق یشدا نووسراوه: «عێراق به‌شێکه

⁶⁴ شهبی العیسی: حزب البعث العربی الاشتراکی ١، مرحله‌ الاربعینات التاسیة ١٩٤٠-١٩٤٩. دار الطلیعة للطباعة و النشر، بیروت ١٩٧٤، ص ١١٧.

⁶⁵ حزب البعث العربی الاشتراکی، القیاده القومیة: المنهاج الثقافي المکرز، کتاب الاول، بغداد ١٩٧٧، ص ٣١.

له نیشستیمانی عەرەبی و له پێناوی وەدیپێنانی بە کبوونیکی
گشتیی عەرەبیدا نێدەکوشت⁶⁶.

بەم پێشەش بە عەس خۆی بە بەرچەستە کەری ناسنامە
عەرەب پێناسە دەکات و تێروانیی ئەو حیزبە بۆ جیهان و
کۆمەڵگاگانی تر، تێروانییەکی نوێنەرێکە بۆ تێگەیشتن
عەرەبیانە. واتە تێروانییەکە هەڵدەدات عەرەب، یاخود
پاستەر وایە بگوترێ: تێروانییەکی تایبەت لەسەر عەرەب
سەرۆکی هەموو شتێکە وە دابنیت و قاییل نییە بەوەی
غەیرە عەرەب، تێگەڵ بە عەرەب بکات و بوار نادات بە
ئەوانێتر تا وەک عەرەب بن و لە ناستی عەرەبدا بن.

بۆیە حیزبی بە عەس لە گەڵ دامەزراندنی خۆیدا
تێروانییەکی لەسەر غەیرە عەرەب بەرھەم دەھێنێ، کە لە
قوناغی جیاوازی جیاوازی ئەو تێروانییە ئاراستەیی لایەنی
جیاوازی دەکات: «ئیمپریالیزم، زایۆنیزم، فۆرسی
مەجوس» و پاشانیش کورد و نەتەوە و گرووپەکانی تری
ناو عێراق و ئەو «عەرەبە خیاڵە تکارانەش» کە خیاڵەتیان بە
عەرەبیەتی خۆیان کردووە (وەک کویتی و سعودییەکان)!

ئەگەرچی «کورد» هەمیشە لە میژووی عێراقدا ئەو لایەنە
ئامادەییە بووە بۆ ئەوەی بکڕێتە «ئەوێتر»، بەلام تەنیا
لەسەر دەستی پۆلیسی بە عەسە کە پێشەش بە «ئەوێترکردن»

⁶⁶ نەس مەسروح لێستور جەمھوریە العراقیة. دار الثورە للصحافة و النشر، دوت
سنة الطبع، ص ۵.

دەبىنتە پىرۇسەي «بەدوژمىنگردن». بە مانايەكى دى:
 «بەعسىزم ئەو سىستېمەيە كە بوونى كورد لەناو جەستەي
 كۆمەلگا سىياسىيەكەي(با)، وەكى ھۆكۈمەت كە نەپەسكەر و
 شىۋىنەر تەماشى دەكەت و لە وىشەو وىنەي بېگانەيەكى
 پىدەبەخشىت كە لە پىرۇسەي سىياسىيەو دەبىت بە دوژمىن»⁶⁷.

بەعس بۇ ئەوئەي لە قۇناغە جىاجىياكانى ژيانى قەيراناۋى
 خۇيدا وەلامى پىرسىيەي «مىن كىم؟» بداتەو، دەبوو
 «ئەوئەي» دابھىنى و وىنەي خۇي پىنبەخشى وەك نەپارىك.
 بۇيە ئەگەر وىنەي «ئىمپىريالىزم» يان «فورسە
 مەجروسەكان» وىنەيەكى ئاجىگىرە و يەكەمىيان بە
 كىشانەوئەي ئىمپىريالىزمى داگىر كەر و دوو مەيان بە
 كۇتايىيەتەي شەپ لەگەل كۆمەي ئىسلامىي ئىران، كۇتايى
 پىدىت و كال دەبىتەو، ئەو وىنەي كورد وىرەي مەسۇلمان
 بوونەكەيشى، لە زەينى بەعسىيەكاندا، وىنەيەكى جىگىرە و
 مەتايەك كورد بەمىنىت گۇرەي ئىجابى بەسەردا ناپەت.
 بەمەجۇرەش وەك ئاراس فەتەح جۈان بۇي چوۋە، بەلەي
 بەعسىيەكانەو، كورد وەك بوونەوئەيەك ئەگەرەيەكى
 ترسناكن: «ئەگەرەيەكى واقىيەيىن بۇئەوئەي لە ھەموو
 چەكەساتىكدا بېن بە دوژمىنى پىرۇسەي بەعس. بەعس دەبىتە
 مالىك كە بەتەنەي جىگەي ئەو كەسانەي تىدا دەبىتەو كە

⁶⁷ ئاراس فەتەح: ھەشت قۇناغ لە سىستېمىكى كوشىتن و سى بۇجۈۋە،
 گۇفارى دەھەندۇ. ۷، ۱۹۹۹، ل ۱۳۹.

بەرگی دۆست لەبەر دەکەن»⁶⁸. ئەگەرچی پێیویستە لەم بەکارهێنانەدا مانایەکی تایبەت بۆ ئیستعارەیی «مال» و «دۆست» لەبەرچاو بگرین، چونکە بەعس لەهەر ساتەوێختیکدا ئامادە بوو ئەو ماله بکاتە دۆزەخ، تەنانەت بۆ نزیکترین دۆست و ئەندامەکانیشی، وەکەوێتی بەسەر زاواکەیی سەددام حسێن و سەدان بەعسی و هەزاران سەربازی عێراقی هات، ئەوکاتانەیی سووکە گومانیکیان لێدەکرا. ئەمە جگەلەوێتی بەعس کەسی وەک دۆست پێقەبوول نەدەکرا و ئەگەر ئەمەیشی قەبوول کردبایە تەنیا دواي ئەو بوو کە بونیاده ئینسانیکەیی لێبەتال بکاتەو و لەسەر بنەما پەرورەدەییەکانی خۆیەو، سەرلەنوێ وەک بەعسییەک؛ بەرەمەیی بەینیتەو»⁶⁹.

ئێستا بەر لەوێتی بیتە سەر یاسکردنی ئەو قونیاغانەیی کە تێروانیینی بەعس بەرامبەر بە کورد دیاری دەکات، با بزانیین بۆچی مسوولمانبوونی کورد بەلای بەعسییەکانەو هیچ بایەخینکی سەبارەت بە جینگێربوونی وینەیی ئەوان وەک «ئەو پتریکە هەمیشەیی»، نێیە؟

⁶⁸ ئاراس فەتاح: «هەشت قونام لە سیستمیکێ کوشتن و سن بۆچوون»،

ل ۱۴۱.

⁶⁹ سەددام حسێن: *حول کتابه التاريخ*. دار الحرية للطباعة، بغداد ۱۹۷۹.

ص ۱۳ و بەرەو دوا.

به عس برژینیکی ره گز په رست بوو. نیسلامیش نامرازیک بوو به ده ست به عسییه کانه وه بقو ده شانندنې رمبی ره گز په رستانه ی خویان. له هرزی به عسدا، ناسیونالیزمی عه رب له نیسلام له پښتړه، چونکه به لای به عسییه کانه وه نیسلام وینه په کی ژبانی په یامبه ره و ژبانی په یامبه ریش کورنکراوه ی ژبانی عه رب به^{۷۰}. هه روه ها نه وان پنیانوايه نیسلام پووداویکه «په یوه نندییه کی راسته وخوی هه یه به ژبانی عه رب هوه» و «نوما یه کی راستگو یانه ی په مزیی و کامله له سره سرووشتی جه وه ریانه ی عه رب»^{۷۱}، به لام میرات و که له پووری ده وله مهندي نیسلام له هه مان کاتیشدا به ها و نرخه کولتووریه کانی عه رب پڼکده هینی^{۷۲}. بویه نیسلام به لای به عسییه کانه وه له بهر شه وه تایینیکی مه زنه، چونکه توانیویه تی کولتووری (عه رب یه ت/عروبه) له به شینکی گه وره ی دنیا دا بلا و بکاته وه.

میشیل عه فله ق له کتیبی «فی سبیل البعث» دا، که پاشتر بووه سه رچاوه ی پو حیی به عسییه کان؛ پنیوايه: نیسلام له دایکبووی ژبانی عه رب به و له دایکبوونی پڼغه مبه ر به له

^{۷۰} میشل عه فله ق: فی سبیل البعث. دار الطلیعة، بیروت ط. الحادیه عشر، ص. ۱۲۵.

^{۷۱} میشل عه فله ق: فی سبیل البعث. ص ۱۲۴.

^{۷۲} میشل عه فله ق: المصدر السابق، صص. ۲۰۱-۲۰۸ و ۲۰۹-۲۱۷.

دایکبونی «عهره بیزم» ناو ده بات^{۷۳}. له شویتنیکي دیکه دا گوتویه: «مهمه د بهرجه سته که ری هه موو عهره بانه، لنگه رین له نه مرؤشدا هه موو عهره بیک بپیته مهمه دیکي تر»^{۷۴}.

له م تیروانینه دا، له لایه که وه هه ولداننیکي جیدی هه یه بز تنیه لگیشکردنیکي به عسیانه ی نئوان چه مکی نایین و چه مکی سیاست و له ویشه وه سیاسیاویکردنی دین؛ له لایه کی تریشه وه هه ولده دریت نایین به ستیت به ره گه زه وه. هه شهم تنیه لگیشکردنه یشه واده کات به عسییه کان به چاویکی نزم ته ماشای نه وانه بکه ن که وهک غه یره عهره ب مسولمان بوون. چونکه نه وهی شایه تمان به نایینی نیسلام ده هینیت، شایه تمان به ناو زمانیکدا ده هینیت، یاخود به زمانیک ده هینیت که زمانی عهره به و به په یامبه ریکی ده هینیت که بهرجه سته که ری عهره بایه تییه و هه لبزاردنی عهره بیش بز بلاوکردنه وهی نیسلام ده گه رپته وه بز شو قه زیله تانه ی که

^{۷۳} شهم قسه ی میخیل عه قلع له گهل شهم رایه ی (شافیعی) دا به راوورد بکه، که رضوان السید له کتبه که یدا به مجوره نوسیویه تییه وه: «بفطر ارتباط العرب بالاسلام ارتباط الاسلام بهم. فلیست الهوية الاسلامية هوية هوائية طائفة، بل انها مرتبطة بالعرب والعربية ارتباطا لا تنقسم عراه. فهم الاسلام و الاسلام هم لو استهم». نقل عن: الشافعي: الرسالة. تحقیق: احمد شاکر ۱۹۳۹م، ص ۴۲، رقم ۱۳۸. به روانه: رضوان السید: مفاهیم الجماعات فی الاسلام (دراسات فی السوسیولوجیا التاریخية للاجتماع العربی الاسلامی). بیروت ۱۹۹۳، ص ۱۲۸.

^{۷۴} میخیل علق: فی سیرل البحث. ص ۱۲۶.

ته نیا له عه ره بدا به که مال گه یشتون^{۷۵}. که واته شایه تمان
هینان و مسولمانبوونی نه وانیتر بق نه وه په له سایه ی
پنگه یشتن و که مالی فزیه ته گانی عه ره بدا،
که موکوورپیه گانی خویان پر بکه نه وه. به خورایی نیه
به عسییه کان بروایان وایه: نیسلام له نه ته وهی عه ره بدا
نه بیت نیمکانی سره لدانی نه بوو، بزیه «ده بیت ته نیا
عه ره به کان له ولاتی خویاندا سرگه وړه و به هیز بن»^{۷۶}.

وهک ده بینین دواى شم تنه لکیشکړنه به عسیانه په ی
نیوان ناین و په گز و به خشینی وینه په کی په گه زه پرستانه
به نایین، مسولمانبوون به س نیه بق نه وهی عه ره بی
به عسی، به رامبه ره که ی وهک «نه ویترا» ته ماشا نه کات.
مسولمانبوون له روانگه ی به عسییه کانه وه، ته نیا
نیعتیرافکردنیکه به گه وړه یی عه ره ب و خو بچو وکړدنه وه په
له ناست «من» ی گه وړه ی عه ره بدا، هه لبت به و تینگه یشتنه ی
به عسییه کان بق چه مکی عه ره ب ه یان بوو.

له هه موو نه مانه وه ناشکرا ده بیت، که به عسییه کان
هرگیز نه یانویستوه و له پرورزه یاندا نه بووه کورد
به عه ره ب بکه ن، به لکو ویستوویانه له کورد نه ویتری
عه ره ببووونیک دابتابشن که بق خویان بروایان پتی هه بوو.
هه لبت میژووی به عه ره بکړدنی کورد وهک زه مینه

⁷⁵ میثیل خلق: فی سبیل البعث. ص ۱۲۷.

⁷⁶ میثیل خلق: فی سبیل البعث. ص ۱۲۸.

په خساندنیک یو به نه ویتړکړدن، وه کو له به شه کانیتردا
 لیدوام، پښتر له لایه ن زانا و میژوونوس و گه پریده
 عه ره به کانه وه، ده سته پیکردیو؛ به لام شه وه ته نیا
 به عسیه کائن که وینه ی کورد ده که نه وینه ی دووژمن،
 هر بزیه ش به عسیه کان به رجه سته که ریکی مودیرنی
 عه ره بایه تین له ناستی سیاسی و نایدیو لوزیه تیکی په گز
 په رستانه دا.

لیره دا پتویسته شو گریمانیه دوو باره بکه مه وه که
 پښتر قسه مان له سره کرد و تیاپدا گوتمان: به عه ره بکردنی
 به رایي هزکاری تایبه تی خوی هه بوو که په گ و ریشه که ی
 ده گه پرایه وه یو نایین و خویه عه ره بکردنیش په کیک بوو له
 نه نجامه کانی. هر به هه مان شپوه ش ده توانین بلینین:
 به نه ویتړکړدنیش پښتره مینه په کی میژووی خوی هه په که
 په گ و ریشه که ی ده چینه وه ناو کولتووری ناسیونالیزمی
 عه ره بی، به لام هر به نه ویتړکړدنیش که ده بیته پښمه رج یو
 به دووژمنکړدن (که په کیک له نه نجامه کانی شپه نفال و
 گوره به کومه لیه کان و کاره ساتی هه له بجه بوو)، شه ش
 دواي شه وه ی به عسیه کان سه رله نوئ میژووی نیسلام و
 میژووی گه لی عه ره بیش به پزی پرنسیه په کانی خویان
 داده پرتنه وه؛ تا تیگه یشتنیکي به عسیانه ی له سه ره وه بینا
 بکه ن. له مباره په وه سه دام حسین به پرونی ده لیت: «نیمه
 پتویستیمان به وه نیه میژوو ته زویر بکه یین، یان سوستی بکه یین
 له پیناوی شه وه ی خو پښتنه وه په کی به عسیانه ی یو بکه یین،

به لکو نيمه پټو يستيمان به وه هه به به شيوه به كي به عسيانه
ليني تيگه ين.»^{۷۷}

كه واته نه گهر لى بوورده يى به خه رج بده ين و بلى ين:
به عه ره بگردن و به نه و بتر گردن هيشتا جورئ له نه رميى
تىدايه چونكه له ناو خه يال و يادوه ريدا وهك "ئينسان"
مامه له له گه ل به رام به ردا ده كات، نه وه به دووژ منگردن،
شه پر گردن و له ناو بردنى ئينسانى به تى به رام به ره له سه ر
عه ردى واقيع و سرينه وه به تى به شيوه به كي پراكتيكيانه.
به واتايه كي دى: نه گهر گو تارى ناسيؤنالىزمى عه ره بى
به رپرسيار بيت له وهى له ناو كه لتوورى عه ره بيدا زه مينه
خوشبكرئ بق به عه ره بگردن و به نه و بتر گردنى كورد، نه وه
به عسييه كانن كه نه و پرؤژه ناسيؤنالىستيه ده كه نه
پرؤژه به كي ره گه زه پرستانه و له سه ر عه ردى واقيع
جى به جى ده كه ن. وه لى به ين و ينا كرده كانى كوله توورى
عه ره بى و عه قل و مينژووى عه ره بى بق كورد، به عس
نه يده توانى پرؤژه كوكوژى و نه نغاليه كانى جى به جى بكات و
نم هه ره شه به له سه ر خؤى لابه ريت.

بؤيه له گو تارى ره گه زه پرستانه ي به عسدا، نه و
مه عريفه به ي كه كورد وهك مه ترسى و هه ره شه وينا ده كات،
مه عريفه به كه نيه به وه ئ حه قيقه تى كورد بناسى، به لكو
مه عريفه به كه له نه نجامى عه قلا نيه تى كي ويرانخوازى

⁷⁷ صدام حسين: حول كتابه التاريخ، ص ۲۳.

په‌رۆسه‌ی به‌ئه‌وێترکردنی کوردەوه‌ به‌ره‌مه‌مه‌اتوه‌.
 عه‌قلانییه‌تیکی ئه‌وتق، که‌ سه‌راهای ناسیۆنالیزمی
 په‌گه‌زه‌رستانه‌ی به‌عسی عه‌ره‌بیی سۆسیالیستی
 داگیرکردوه‌ و هه‌ر به‌پشتیوانیی ئه‌و عه‌قلانییه‌ته‌ش
 به‌عسییه‌کان م‌رۆفی کۆمه‌لگای عێراقی و عه‌ره‌بیان
 گ‌ز‌ش‌کرد.

به‌عسییه‌کان به‌م ویناکردن و به‌پشتیوانی ئه‌و مه‌عریفه‌یه‌
 په‌وه‌په‌ووی کورد ده‌په‌وه‌ و به‌و پ‌ن‌یه‌ش ج‌گ‌ه‌ له‌
 ش‌ی‌واندن و س‌پ‌ینه‌وه‌ی می‌ژوو، په‌چه‌له‌ک و کولتووری کورد
 وه‌ک دو‌ژ‌من‌یک، نه‌ی‌ان‌ده‌توانی له‌گ‌ه‌ل ئه‌م می‌لل‌ه‌ته‌
 «مسولمانپه‌وه» دا په‌ی‌وه‌ندییه‌کیان هه‌ب‌یت.

ن‌ه‌ونه‌ی کوردناسیی به‌عسییه‌کان:

نه‌گ‌ه‌ر مه‌عریفه‌ی به‌عسییه‌کان ب‌ۆ‌ ت‌ی‌گ‌ه‌شتن له‌ حه‌قیقه‌تی
 کورد نه‌ب‌یت، ئه‌وه‌ کوردناسیی‌ه‌ک‌یش که‌ ئه‌و مه‌عریفه‌یه‌
 به‌ره‌می ه‌ین‌اوه‌، کوردناسیی‌ه‌کی پ‌ن‌چه‌وانه‌و ش‌ی‌ۆ‌ینه‌ره‌ و
 نامانجی ئه‌وه‌یه‌ هه‌موو م‌ت‌مانه‌ به‌خ‌ۆ‌په‌وت‌یک له‌م می‌لل‌ه‌ته‌
 ب‌س‌ت‌ی‌ن‌یت‌ه‌وه‌. هه‌ر به‌پ‌اس‌ت‌یش به‌عسییه‌کان کاریان ب‌ۆ‌ ئه‌مه‌
 کردوه‌ و و‌ی‌ست‌و‌ی‌انه‌ ناسنامه‌ی کوردی له‌ بناخه‌وه‌
 هه‌لب‌وه‌ش‌ی‌ن‌ن و کورد له‌ ش‌ۆ‌ی‌ن‌ی‌ن‌گ‌دا ت‌ی‌ک‌ب‌ش‌ک‌ی‌ن‌ن که‌
 هه‌ستانه‌وه‌ی ئاسان نه‌ب‌یت. یه‌ک‌ی‌ک له‌و به‌ره‌مه‌انه‌ی ب‌ۆ‌ ئه‌م
 مه‌به‌سته‌ ته‌رخ‌ان‌ک‌راوه‌ و ن‌ه‌ونه‌یه‌کی به‌رجه‌سته‌ی
 کوردناسیی به‌عسییانه‌ پ‌ن‌گ‌ده‌ه‌ی‌ن‌یت، به‌رگی س‌ی‌یه‌می

کتێبه‌که‌ی «مکتور ناجی مه‌عرووف»^{٧٨}، که مامۆستای ژباړی عه‌ره‌بێی زانکۆی به‌غدا و شه‌ندامی کۆږی زانستی عێراق و شه‌ندامی کۆږی زمانی عه‌ره‌بێیه‌ له‌ دیمه‌شق. (ئیدی پڤوێست به‌وه‌ ناکات باس له‌ پێگه‌ حیزبیه‌کانی بکه‌ین)^{٧٨}.

هه‌لبه‌ته‌ بیهۆ نییه‌ من له‌م له‌کۆلینه‌وه‌یه‌دا شه‌م کتێبه‌ به‌ نمونه‌ی کوردناسی به‌عس ده‌هینمه‌وه‌، چونکه‌ له‌ ڤێگه‌ی شه‌م نمونه‌یه‌وه‌ بۆمان ناشکرا ده‌بێت، که‌ چۆن شه‌م کوردناسیه‌ به‌ نییه‌تیکه‌ به‌عسیانه‌وه‌ میژوو ده‌خوینته‌وه‌ و له‌ هه‌مان کاتیشدا په‌یوه‌ندییه‌ک له‌ گه‌ل پەرۆڤه‌ی به‌عه‌ره‌بکردنی سه‌ره‌تادا، که‌ شه‌و هه‌مووه‌ سه‌ری خوینهرم پڤوه‌ هینشاند، دروستده‌کات. له‌لایه‌کی تریشه‌وه‌، ده‌لێی شه‌م کتێبه‌ ده‌قان ده‌ق بۆ وه‌دیته‌نانی شه‌و قسه‌یه‌ی سه‌دام حسین نووسراوه‌ که‌ تیايدا داواي ده‌کرد: ئیمه‌ پڤوێستیمان به‌وه‌ هه‌په‌ به‌شتیه‌یه‌کی به‌عسیانه‌ له‌ میژوو تیبه‌گه‌ین، نه‌ک میژوو ته‌زویه‌ر بکه‌ین، که‌ هه‌لبه‌ت شه‌مه‌ درۆیه‌کی گه‌وره‌ی به‌عسییه‌کان بوا

له‌راستیدا چیدی به‌عسییه‌کان، به‌ پێچه‌وانه‌ی عه‌ره‌به‌ مسوڵمانه‌کانی به‌رێ، نایانه‌وێ و نه‌یانه‌وێست کورد بخه‌نه‌ ناو قه‌فه‌سه‌ ئاسنینه‌که‌وه‌ و ده‌سته‌مۆی بکه‌ن و خودی خۆی له‌بیر به‌نه‌وه‌. به‌لکو پەرۆڤه‌ی به‌عسییه‌کان، چ له‌رووی

^{٧٨} د. ناجی معروف: عروبة العلماء النسويين في البلدان الاعجمية في بلاد الروم والجزيرة وسه‌رزور والوطيحات. الجمهورية العراقية، وزارة الثقافة، دار الحرية للطباعة ١٩٧٨ ج ٣.

تیوری و چ له سهر ناستی پراکتیکی، شه وه بوو قه قه سه ناسنینه که بتویننه وه، نهک هر بق تیگه یشتننکی به عسیانه له میژوو، به لکو بق ته زویرکردنی میژوو و بق دروستکردنی میژوویه کی به عسیانهش له داهاتوودا تا به هویه و شینکاری بوونی کائینیک بکه ن به ناوی کورد.

دکتور ناجی مه عروف، به پنی تیگه یشتنه تایبه تیه که ی بق میژوو، له سهره تاوه دهیه ویت زویربه ی شه ږینگایانه دابخات که نه گهری بوونی کورد له سهر جوگرافیا په ک ده سه لمینن. شه و پیواپه دوا ی شه وه ی که نفوزی عهره بیش (له و شونانه ی که ناوچه کوردیه کانن) نه ما و ده سه لاتی عهره بی لاواز بوو، که چی هیشتا و هه تا ئیستاش (مه به ستی سالی نووسینی کتیه که یه تی: ۱۹۷۸) پاشماوه کانیا ن له هه موو شوننیک ماون^{۷۹}. وهک ناشکرایه شه م تیگه یشتنه ږینگه خوشکردنیکه تا نووسهر پیمان بلیت: شه و که س و زانایانه ی له کتیه که یدا باسیان دهکات، دواچار عهره بن و پرژوه ی شه ویش بریتیه له زیندووکردنه وه ی ږه چه له کی شه وان و ږزگارکردنیا ن له و ږه چه له که ناعهره بیانه یه ی دراوه ته پالیا ن و نه مه شی له ناو نیشانی کتیه که یدا بهرجه سته کردوه.

⁷⁹ د. ناجی معروف: عروبة العلماء المنسوبين الي البلدان الاعجمية في بلاد الروم و الجزيرة و شهرزور و الرعايات، ج ۳، ص ۸.

هرچی سه بارهت به بنه چه و په چه له کی کوردانیشه،
 نه گهرچی نووسه له نیستادا ده ژي، یان نووسینه کانی
 نریکن له سه رده می نیستاده، که چی هیشتا هر پشت به
 نویسی میژوونووسه عه ره به دیرینه کانی وهک «ابن
 حه وقل، مه قریزی و مه سعودی» ده به ستیت و به عه ره بیان
 له قه له م ده دا⁸⁰، مه سه له یهک، که ته نانهت نه وانیش به ته واوی
 دنیا نه بوون له و زانیاریانه یی بو هه مان مه به ست
 کویانگر دوونه ته وه و پیاویه تیانگر دوون؛ به تایه به تی
 مه قریزی.

وهک نمونه یهک بو عه ره ببوونی کورد له تیگه یشته
 به عسیانه که ی مه عرووفدا و وهک هه و لدانیکیش بو
 ته زویرکردنی میژوو، نمونه ی هژی «گه لآیه کان/جلالیون»
 نمونه یه کی به رجه سته یه. نه و ده یه ویت بیسه لمینیت، نه م
 هوزه کوردییی له خوره لآب و باشووری کوردستان
 ده ژین، په چه له کیان ده گه پیته وه بو «عبد کلاله» که پادشایه کی
 (حمیری) یه کانی یه مهنه و له سه رچاوه کاندایه «العرب
 البانده» واته به عه ره به له نیوچووه کان؛ ناویان ده بریتا⁸¹،
 که بنگومان نه م ناماژدانه هه راوا بنگونا هانه نییه و
 گه ره کیه تی به هژی وه پیمان بلیت؛ به پیی لوزیکی

⁸⁰ د. ناجی معروف: عروبة العلماء المنسوبين الي البلدان الاعجمية في
 بلاد الروم والجزيرة وشبه زور والرياحيات، ج. ۳، ص ۹۷.

⁸¹ هه مان سه رچاوه، ج ۳، ص ۱۰۰.

میژوویبانه‌ی به‌عس ده‌بوو شه هۆزه وه‌ک نه‌زاده له‌ناو
چوه‌که‌یان، له‌ناو چووبان.

شتیکی دیکه‌ی سه‌رنج‌اکتیش له‌کتیبه‌که‌ی دکتور ناجی
مه‌عروف‌دا، شه‌و هیزشه‌ تونده‌یه‌تی بۆسه‌ر مه‌لا جه‌میلی
پۆزبه‌یانی، وه‌رگیزی شه‌ره‌فنامه‌ بۆ سه‌ر زمانی عه‌ره‌بی⁸².
عه‌بباس به‌توندی ره‌خنه‌ له‌ مه‌لا جه‌میل ده‌گریت و له‌و
بروایه‌دایه‌ هه‌رکه‌سی وه‌رگیزانه‌ عه‌ره‌بییه‌که‌ی شه‌ره‌فنامه
بخوینیته‌وه، به‌هه‌له‌دا ده‌بریت به‌وه‌ی شه‌و میرنشینه‌ی
شه‌ره‌فخانی به‌دلیسی باسیکردون، کوردن. له‌کاتی‌کدا به
شیدیعایی نووسه‌ر و هه‌ر به‌ پشتبه‌ستن به‌ به‌دلیسی خۆی،
که‌ له‌سه‌رده‌می به‌ر له‌ په‌یدا‌بوونی ناسیق‌نالیزم کتیه‌که‌ی
نوسیوه، شه‌و هۆزانه‌ عه‌ره‌بی ره‌سه‌ن⁸³.

له‌ دیارترینی شه‌و میرنشینه‌ی که‌ مه‌عروف له‌و
بروایه‌دایه‌ به‌ ره‌چه‌له‌ک عه‌ره‌بن، ده‌توانین میرنشینی
سۆران، بادینان و هه‌کاری ناو به‌رین⁸⁴. شه‌مجا هه‌ر
به‌مه‌شه‌وه‌ ناوه‌ستی و کۆتایی ره‌خنه‌کانی له‌ مه‌لا جه‌میل
به‌وه‌ ده‌هینیته‌وه، که‌ بلیت: ئابه‌مجۆره‌ شه‌و کتیه‌ی وه‌رگیز
(واته‌ مه‌لا جه‌میل) پنیوایه‌ له‌باره‌ی میژووی میرنشینه‌

⁸² که‌ هه‌ر به‌عس‌ه‌کان بۆخۆیان له‌ به‌غدا به‌شیوه‌یه‌کی کوشتیان.

⁸³ له‌باره‌ی ره‌خنه‌کانی د. ناجی معروف له‌ مه‌لا جه‌میل به‌روانه‌ سه‌رچاره‌ی
پیشوو، ص ۱۱۰-۱۱۲.

⁸⁴ د. ناجی معروف: *عروة العلماء المنسوبين الي البلدان الاعجمية في بلاد الروم والجزيرة وشبه‌زور والرياحيات*. ج. ۳، ص ۱۱۲-۱۱۳.

کوردیییه کانه وهیه، له واقیعدا له یاره ی میرنشینه
 عه ره بییه کانی باکوری عیراقه وهیه^{۸۵}. شه جورته ته له
 شیواندنی میژودا ته نیا له که سینگ ده وه شیته وه، هه مان
 تینگ یشتن و پقی له مرقفی کورد هه بیت، که جه لادینگ له
 به ننیخانه و نه نغاله کانداهه یبوو.

وه لی نووسه ره هه به مه شه وه ناوه ستی و کۆمه لی
 که سایه تی ناوداری کورد له ناوچه ی هه ولیر و شاره زوور و
 ئامیدیش به په چه له که ده باته وه سه ره ره ب، یان هه ره له
 بنه ماره به ره ره له قه له میان ده دات، له وانه ش: شیخ
 عوده ی کوری موسافیری هه کاری^{۸۶}، مه ولانا خالیدی
 نه قشبه ندی^{۸۷} و شیخ مرقفی تۆدییی^{۸۸}.

دواچار تینگ یشتنه به عسیانه که ی مه عروف بق میژوو،
 وای لینه دکات حوکه میکی کۆمیدیانیه ی واده ریکات، که له
 سه رچاوه میژوو بییه کانداهه نمونه ی ده گمه نه. شه ده لیت:
 هه رکه سینگ نازناوی "شه ریف" بیت، یان "سه یید" بیت، له
 بنه چه دا عه ره به (جاله هه ره تیره و هۆز و بنه ماله یه کی
 عه ره ب بیت)^{۸۹}.

⁸⁵ د. ناجی معروف: *عروة العلماء النسویین الی البلدان الاعجمیه فی بلاد الروم و الجزيرة و شهرزور و النجف*. ج. ۳، ص ۱۱۶.

⁸⁶ هه مان سه رچاوه، لاپه ره ۱۴۰.

⁸⁷ هه ره شه سه رچاوه یه، لاپه ره ۲۰۳.۲۰۲

⁸⁸ هه مان سه رچاوه ی پینشو، لاپه ره ۲۰۵.۲۰۴

⁸⁹ هه ره شه ی، ج. ۳، لاپه ره ۲۶۶.

هه موو شه پرۆژهیه و پرۆژهی دیکهی لهه بابهته به
 بهشبهستن به مه عریفهیهکی ره تکه ره وهی شینینه،
 کوردناسیی به عسییه کان پێکدههینیت. شه کوردناسیه
 له سه ریکه وه خۆراک له سه رچاوه کۆنه کان وهرده گریت (بی
 گویندانه شوین و کاتی به ره مهینانیان و ماناکانی
 به عه ره بکردنی به رای)، که به عه ره بکردن نامانجیان بوو،
 له سه ریکیش هه وه خزمایه تی له گهل پرۆسهی
 خۆبه عه ره بکردنی کورداندا ده به ستی و شه «نه زانییه»ی
 له ناو شه پرۆسه یه دا به ره مهاتوه، هه لده گیریت هه بق
 «حه قیقه تیک» که گوایه کورده کان له بارهی خۆیان هه
 گوتویانه و نووسیویانه. هه ر لیره شه وهیه که مه عروف
 ده توانیت بلی، شه ره فنا مه میژووی میره کانی کورد نیه،
 به لکو هی میرنیشینه عه ره به کانی باکوری عیراقه!

له گهل شه وه شدا نابیت جیاوازی بنه مایی نیتوان گوتاری
 خۆبه عه ره بکردنی کورد و کوردناسیی به عسییه کانمان له بیر
 بجیت، (که ده توانین به گه رانه وهی گوتاری به عه ره بکردنی
 دوایش ناوی به بهین). شه جیاوازی به شه له وه دایه که کورد
 ده یه ویت له پێگهی قه بوولکردنی پرۆسهی خۆ
 به عه ره بکردنه وه، مانه وهی خۆی ده سه بهر بکات و جۆری
 له شانازی به ده ست بهینیت. له کاتیکدا گوتاری کوردناسیی
 به عسییه کان، زه مینه خۆشه کات بق سه ندنه وهی هه موو
 شانازی به که له کورد و پێگا خۆشه کات بق سه پینه وهی گشت
 شوینه واره مادیی و مه عنه وهیه کانی شه میلله ته. شه

ئەنجامى لى بەراۋورد كىردى ئىم دوو گوتارە ۋە
 (خۇبەەرە بىكردىن ۋ كوردناسىيى بەعس) بە دەستى دەھىنىن
 ئە ۋە يە: يەكەمىيان لى چوارچىۋە يەكى سۆزگەرلى ئايىنىدا
 دەمىنىتە ۋە ۋ دوو مىشيان پىرۋزە يەكى عەقلانىيەنى
 ۋىرانكەرە. بۇيە پىۋىستە لى بەعسناسىيى كورد،
 دەستەردارى ئە ۋ ۋىنە باۋە بىين كە بەدرىژايى شەپى
 پىزگارىخۋازى ۋ لى پاگە ياندنى حىزبەكانە ۋە، بەعسىيەكانى
 ۋەك مەۋقى «ئاعەقلانى» پىناسە كىردۈ ۋە.

كوردناسىيى بەعسىيەكان پىرۋزە يەكى عەقلانىيەنى كە
 ئىشىكىردۈ ۋە بۇ شىۋاندنى مەژۋ، بەسباسىكىردى ئايىن ۋ
 بەخشىنى كاراكتەرىكى پەگەزپەرستانى تۋتالىتارىيەنى بە
 ناسىۋنالىزمى عەرەبى لى تىپۋانىنىيەندى بۇ مەسەلى كورد.
 لى ناستى جوگرافىشدا ھەمىشە جوگرافىيە دەۋلەتى عىراقى
 ۋەك «بەشىكى جىيەنەكراۋە لى نىشتىمانى گەرەبى عەرەب»
 پىناسە كىردۈ ۋە لىم پىگەيەشە ۋە كارىكىردۈ ۋە بۇ
 پەتكىردنە ۋە ۋ ھەموو فرەپىيەك لى عىراقدا، بەبى
 لى بەرچاۋگرتنى تايىبەتەندىيە ئەتنىكىەكان ۋ ھەموويانى لى
 ژىر ناۋى «گەلى عىراق/الشعب العراقى» دا پاپىچكىردۈ ۋە⁹⁰.

بۇيە كوردناسىيى بەعسىيەكان ھىچ كامىك لى ۋ پىسايەنى
 بەسەردا پراكتىزە ناكىرىت كە (تەزفىتان تۋدۋرۇڧ) بۇ
 ناسىيى (ئەۋىتر) باسپان دەكات. چۈنكە ئە ۋ كوردناسىيە لى

⁹⁰ مەدام حىسەن: *ھول كىتابە التارىخ*. ص ۱۸.

بنه مادا: بۆ ناسین نیه، هیندهی شهوهی بۆ له ناو بردنی کورده وهک دووژمنیک.

تۆدۆرۆف سنی پانتایی یان سنی ناست بۆ توێژینه وه له شهو پتر، پان «شهو پتر ناسی مه عریفی» دیاری دهکات که شهمان:

یه کهم: ناستی به ها ناسی (شهو پتر باشه یان خراپه؟).
دووه م ناستی په فتار ناسی (ثایا به هاکانی شهو پتر قه بوول ده کرین؟ شهو پتر وهک خۆمان وایه؟ یا خود ده بی خۆمانی لی به دووور بگرین؟)

سینه م: ناستی مه عریفی (ثایا تا چه نده شاره زایی به شهو پتر، یان تا چه نده نه زانی به رامبه به شهو پتر؟).⁹¹

ههروه کو پتشت نوسیم: کورد ناسی به عسیه کان له سه ر بنه مای مه عریفه یه کی شه پانی وه به رامبه به کورد به ره مهاتوه، نهک مه عریفه یه کی ئالوگۆر که ر. له ناو شه مه عریفه شه پانی شه دا «کورد» هه رگیز وهک بویکی سه ر به خۆ و خاوه ن ئازادی قسه ی خۆی، وینه نه کراوه، به لکو هه میشه «به شهو پتر کراوه» بۆ شه وهی دوا جار «به دوژمن بکری» و له م پێگه یه شه وه په رۆژه ی له ناو بردنی سیسته ماتیکیانیه ی به شیه وه یه کی عه قلانی و به تازه ترین شه چه که کۆکووژیانیه ی ده وله تانی وهک پروسیا ده یاندا یه جینه جی بکریت. له شه ریشدا له گه ل ئیران (۱۹۸۰-۱۹۸۸)

⁹¹ مه رزاد په رۆج ده ی: *روشنفکران ایرانی و عه رب*. ل ۱۶.

نه مهريکاش پشتگیریی لیکرد و له نزیکه وه هاته مهیدانه وه.

به بۆچوونی من له کوردناسی به عسدا، سنی قوناغ ههیه که تیایدا به عسییه کان، به پشتبهستن به تیگه پشتنیکی به عسیانه بۆ ئه و کولتوره عهره بییهی تیایدا وینای کورد کراوه، کورد به نه ویترو ده که ن؟ تا بتوانیت دواچار بیخاته خانهی دووژمنه وه. ئه و سنی قوناغش نه مانه ن:

یه کهم قوناغ: کورد وهک بابه تیک «ئۆبژه» بۆنه وهی به عسییه کان ئیعترافی لیه به ده ست بهینن بۆ گه وه کردنی «من»ی عهره بیانهی خویان. ئا لیره دا ئیسلامی به رای ئیلهام به خشی به عسییه کانه: هه ردو وکیان ئه ویترو ناچار ده که ن تا شایه تمانیان پی بهینن و به مهش به و وکیی خویان له ناست «من»ی عهره بیی ئیسلامییدا، رابگه یه نن. ده کری به م قوناغه بگوتری قوناغی خۆگونجاندنی دوا گرزیه کان. له م قوناغه دا به عس پرۆسه ی به به عسیکردن ده ستپنده کات و به عسییه ت ده بیته ئینتیما ی یه که م له عیرا قدا، هه ره و که چۆن له سه رده می فتوحاتدا ئینتیما ی یه که م له ریگه ی شایه تمانهینانه وه بوو. نه مه ئه و قوناغه یه که به عسییه کان ده یانه ویت سنووری نیوان «ئیمه» و «ئه وان» شه فغاف و

پوون ببیته وه و کهس نه مینیت له لاه ره وهی سنوره که
بیت^{۹۲}.

پووم قوناغ: شه قوناغیه که تیایدا کورد وهک «نه ویترا»
مامه لهی له گهل ده کریت؛ که به عس پیوستی پنبه تی بۆ
دلیابونه وه له گه ورهیی خۆی. له م قوناغدا (من)ی گه وره
به عس جۆری له ماف ده داته کورد و سیمایه کی
«به خشنده ناسا» بۆ خۆی دروستده کات و دهیه وی له
سه قامگیری ناسنامه ی خۆی دلیا ببیته وه و ململانی
ناوه کهیه کان کپ بکاته وه. ده کرئ به م قوناغ بگوترئ
«قوناغی خۆرازیکردنی به عس سه بارهت به کورد» وهک شه
قوناغی که تیایدا ره زامه ندیی له سه ره به یاننامه ی یازده
نازاری (۱۹۷۰) ده ربی.

سپه م قوناغ: به لام له قوناغی خۆ را زیکردنی به عسا،
«نه ویترا»، که کورده، رازی تابیت و به رده وامه
له ململانیکردن بۆ به ده ستهینانی مافه کانی خۆی و نه گه ری
ترسناکبوونی زیاتر ده بیت. بۆیه به عس جاریکی دی
ناسنامه ی خۆی له ناست گروپیکی گه وره ی ناوخرییدا، له
قهیراندا ده بینیت و شه ماله سیاسه تی خۆیدا، کورد له
قوناغی «به نه ویترا کردنه وه» ده گوژیسته وه بۆ قوناغی
«به دووژ منگردن»: دووژ منیک که ده بیت به هه موو شیوه یهک

^{۹۲} شاراس فه تاح: هه شت قوناغ له سیستمیکی کوشتن و سن بۆ جهوز.

سه رچاوه ی پشوو، ل ۱۴۱ و پاشتر.

له ناو ببریت، چونکه نیتر بۆته نه گهریکی ترسناک. گرنګترین پرۆژه کانی به عس له م قوناغه دا، بریتین له: ږاګواستنې زۆره مله ی ګونده کان، دهرکرنی کورده فه یلپه کان، نه نفالی بارزانیه کان، کاره ساتی هه له بچه و نه نفاله کانی دواتر... نه وه ی جینگه ی سهرنجه له م قوناغه دا به عس، کورد نه ک هه ر وه ک دووژمنی عه ره پایه تی وینا ده کات و بانگه ښستنې ږۆله کانی نه ته وه ی عه ره بی ده کات بۆ به شدار بوون له ډاکتاوکردنیاندا، به لکو وه ک دووژمنی خوداش ده یخاته به رده م شالاو وه کانی «نه نفال» و به مه ش شه ږنکی پیروز له دژی به رږا ده کات . شه ږنک که داوا ده کات ږۆله مسولمانه کانی عه ره ب به شدار ی تیدا بکن و هه ره یه که یان ببڼه وه به محمه دیکې تر، وه کته وه ی عه فله ق ناواتی ده خواست.

پینجهم: بۆ بېمهوه به عېراقی؟

پېرۆژەى به عەرەبکەردن و خۆبه عەرەبکەردن و دواچار
پېرۆژەى کوردناسیى به عسییه کان میراتیکی تراژیدیانه یان بۆ
به جیهنشتووین: یه که میان له سەر ده سته مۆکردن و
دووهمیان له سەر خۆفه رامۆشی و سێهه میشیان له سەر
سپینه وهى خودى کوردی ئیشیانکردوو. شه وهى یه که میان
کوردی وهک ئیچیریک بینیه که ویستویهتی مالىی بکات و
بۆ ئەمەش هاتوو قه قه سیکى ئاسنینى بۆ دروستکردوو و
هه ولیداو بهیخاته سەر شه و برۆایه که بهرژه وهندییهکانى
له وه دایه بچینه ناو شه و قه قه سه وه چونکه ته نیا له ویدا
بهرژه وهندییهکانى ده پاریزرین و مانه وهى ده سته بهر ده بیت.
دووهمیان به تیهه پرینی کات شه و بانگهێشتنهى
قه بوولکردوو و چۆته ناو قه قه سه که وه. سێهه میشیان به
سوود وه رگرتن له پېرۆژەى یه که م (به عەرەبکەردن)؟ دواى
شیناندن و دابەركردنى له هه ل و مه رجه میژووییهکانى،
هاتوو شیه وه یه کی به عسیانهى په گه زه په رستانهى
بېهه خشیه و وهک پشتیوانه یه کی میژوویى به کاریه پیناوه
بۆ شه رعییه تدان به پېرۆژه کهى خۆى که بریتیه بووه له
به شه و پترکردن و به دوژمنکردنى کورد.

نه‌گه‌ر پرژژده‌ی یه‌که‌م، واته‌ به‌عه‌ره‌ب‌کردن، له‌
 چوارچینه‌ی پانتاییه‌کی سیاس‌ی - ټایپینی (فتوحات و
 به‌نیسلا‌م‌کردن) دا‌ نه‌نجام‌درا‌بیت؛ نه‌گه‌ر خ‌وبه‌عه‌ره‌ب‌کردنیش
 زیاتر له‌سه‌ر بونیادی ده‌روونی و مه‌عنه‌وی لاوا‌زکرا‌وی
 کورد به‌نه‌نجام‌گه‌یشتبیت و کوردیش له‌گه‌ل په‌وتی میژو‌ودا
 هاتبیته‌ سه‌ر شه‌و ب‌روایه‌ی که‌ ژبانی ناو قه‌فه‌سه‌ ناسنینه‌که
 وه‌ک «حه‌قیقه‌ت»ی ژبان په‌سه‌ند ب‌کات؛ شه‌وه‌ پرژژده‌ی
 سینه‌م به‌سو‌ودوه‌رگرتن و ش‌ی‌واندن و سه‌رله‌نوئ
 دارش‌تنه‌وه‌ی شه‌و دو‌وانه‌ی یه‌که‌م، توان‌یویه‌تی
 «به‌نه‌ویترکردن» و «به‌دوژمن‌کردن» و سر‌پینه‌وه‌ له‌سه‌ر
 عه‌ردی واق‌یع و له‌ چوارچینه‌ی جو‌گراف‌یایه‌کدا
 جنبه‌ج‌یب‌کات، که‌ خا‌کی «ع‌ی‌راق»ه‌. ل‌یره‌شه‌وه‌ نه‌گه‌ر تا
 نیس‌تا له‌ قسه‌کا‌نماندا مانایه‌کی مه‌جازیمان ب‌و ده‌سته‌واژه‌ی
 «قه‌فه‌سی ناسنین» له‌به‌رچاو گرتبیت، شه‌وه‌ به‌ دامه‌زرا‌نی
 ده‌وله‌تی نو‌یی ع‌ی‌راق و له‌سه‌ر ده‌ستی پ‌ژژمه‌ یه‌کبه‌دو‌ای
 یه‌که‌کانی شه‌م ولا‌ته‌، به‌تاییه‌تیش له‌سه‌ر ده‌ستی
 به‌عسیه‌کان؛ ع‌ی‌راق ب‌و کورد ده‌ب‌یته‌ قه‌فه‌س‌نکی راسته‌قینه‌ی
 ناسنین که‌ ه‌یچ مانایه‌کی مه‌جازیانه‌ه‌ل‌نا‌گرتیت.

به‌عسیه‌کان، ه‌ه‌روه‌ک چ‌ون مانایه‌کی تایبه‌ت‌یان به‌
 نیس‌لام و کولتوری عه‌ره‌بی به‌خشی و به‌گوته‌ی سه‌دام
 حس‌ین: «ت‌نگه‌یشتن‌یکی به‌عسیانه‌»یان له‌سه‌ر به‌ره‌مه‌ینا؛
 شا‌واش چه‌م‌کی ده‌وله‌تی «ع‌ی‌راق»یان له‌ ناوی‌کی
 جو‌گراف‌ییه‌وه‌، که‌ شه‌ویش له‌ دو‌ای جه‌نگی یه‌که‌می

جیهانیسیه وه دروستکرا بوو، کسرد به چه مکنیکی
 په گه زه پرستانه و به راستیی کردیانه شه و قه قه سه ئاسنینه ی
 که چیدی تیایدا مسولمان بوون و خۆبه عه ره بکردن و
 به عیراقتی بوون و ته نانه ت قه بوو لکردنی ئوتۆنۆمیش، وه ک
 پرۆژه یه کی کارتۆنیانه ی به عس، شه فاعه تیان بۆ کورد
 نه ده کرد...

عیراق بۆ به عسییه کان، شه پانتاییه جوگرافیه بوو که
 چه وه ره که ی، پیش شه وه ی شویننیک بیت بۆ ژیا نی
 فره پهنگی ئینسانه کان و حه وان ه وه و ئاساییش؛ له وه دا
 بوو که «به شیک جیا نه کرا وه بیت له نیشتیما نی گه وه ی
 عه ره ب» و بگره «پاسه وانی ده روازه ی خۆره لاتی شه
 نیشتیما نه ش بیت»: «حارس البوابة الشرقية للوطن العربي».
 ئالیه شه وه به عسییه کان عیرا قیان کرده سه تگه ری بۆ
 شه کردن له گه ل ه موو شه و دوژمنه راسته قینه و
 وه همیا نه ی که پۆژگارنیک چاویان ده بریه شه جوگرافیا
 گه وه یه ی که ناوی نیشتیما نی عه ره ب بوو. به لام شه
 نیشتیما نه گه وه یه به ده ست نه خۆشییه کی کوشنده وه
 ده ی نا لاند که شه ویش پارچه پارچه یی و نه بوونی یه کینتی
 نه ته وه یی بوو، بۆیه به عسییه کان له شه ده بیات و میتۆدی
 پهروه ده پیانه ی خویاندا و به زماننکی تایبته⁹³،

⁹³ زمانی به عسیانه ی میشتیل عه فله ق جیاوازه له تنگه یشتنی سه دام
 حسین بۆ شه و زمانه ی پنیوسته له پڼگه یه وه بیرو پراگانی به عس ده ر

نیشتیمانه که یان به «خیزان» یک ده چوواند، که ده بوو
نه دنامه کانی ناوی (عده به کان) بینه سه ریازیک و په کیتی
نه ته و هی خویان بهاریزن، چونکه نه وان ه لگری په یامیکی
عده بیانه ی نه مرن: «امة عریة واحدة، ذات رسالة خالدة»^{۹۱}

دو دانده له و په هنده گرنګانه ی که به عسییه کان
به لایانه وه و او بوو په کیتی نه ته و هی عده رب دابین ده کن،
چه مکی عده بایه تی «عروبة» و چه مکی «نیسلام» بوون. به لام
ده بیت ته وه بزانی که عده بایه تی به لایانه وه له نیسلام
کونتر و په سه نتریش بوو، چونکه له لایه که وه، نیسلام بووه
هوی ژیانده وه و نویکړدنه وه ی عده بایه تی^{۹۲} و له لایه کی
دیکه یشه وه، وهک میثیل عه فله ق ده یگوت: نیسلام له ناو
نه ته و هی عده بدا نه بایه سه رییه لته دده و نه مه یشی

به ردین. له لای عه فله ق زمان ده بیت ته نامرازی که په راستیه کانی
پا بردوی عده رب به په ډنگ و بویه کی نیمه فلسفه ی و فیکری و
به یی به لکه کاری، ده گوازیته وه بق نه و هی نوی. له کاتیکدا سه دام
حسین نه فره ت له زمانی نیستدلار و فلسفه ی ده کات و پتیاوایه
ده بیت پیروپاکانی به عس به ساکارترین شیوه، ته نانه ت بق مندالانی
که مه نه یش، به رجه سه بکړین. له مباره یه وه پروانه: صدام حسین:
حول کتابه التاریخ سرچاوه ی پنځوو، ل ۱۴۱.

^{۹۱} سه باره ت به گرنګی ته هم درووشمانه له فیکری به عسدا بګه پړوه بق:
حزب البعث العربی الاشتراکی، القیاده القومیة: للنهائج الثقافی البرکزی، کتاب
الاول، بلدان ۱۹۷۷، ص ۵۹-۶۰ و ص ۷۱-۷۸ و هرومه ص ۱۷۹-۱۸۲.

^{۹۲} میثیل علق: فی سبیل البعث. ص ۱۲۶ و به ره و دوا

بہ بہ ست بہ و فہ زیلہ ت و خہ سلہ تانہ ی لہ عہ ر ہ د ا نہ بیت لہ
 ہ ی چ نہ تہ و ہ یہ کی د ی گہ د ا نین^{۹۶}۔ لہ لای س یتہ می شہ وہ ع ر و بہ
 جہ سلہ تی کہ مال و لونکے ی پ ینگہ ی شتہ نہ کہ واتہ جہ و ہ ر ی کی
 نہ گ ز ر ہ، لہ کات ی کدا نی سلام ر ہ ہ ہ ند ی کی دوا کہ و ت و انہ و
 ر ہ ہ ہ ند ی کی ش و ر ش گ یرانہ ی ش ی ہ یہ^{۹۷}۔ کہ واتہ لہ ر و ان گ ی
 ع ر و بہ و یانہ ی بہ ع س ییہ کاند ا ر ہ ہ ہ ند ی ش و ر ش گ یرانہ ی
 نی سلام: «ب ز ا ف ی کی عہ ر م بیہ، شہ و زمانہ ی پ ینی ہ ات و تہ
 خوار م و ہ عہ ر م بیہ، ن ی گہ ی شتہ ی نی سلام یانہ ب و شتہ کان
 بہ چا و ی کی عہ ر م بیانہ یہ و مسو لمان ی ش ب ی ج گہ لہ عہ ر ہ
 کہ س ی تر نیہ»^{۹۸} ج ینی سہ رنجہ کہ شہ ب زافہ عہ ر ہ بیہ ہ ہ
 تہ نیا ر و و د ا و ی کی م ی ز و و ی نیہ تا «ب و ع ی بر م ت و م ر گ ر ت ن و
 ش ا ن ا ز ی پ ین و ہ ک ر ن یادی ب ک ر ی تہ و ہ؛ بہ لکو نامادہ ی بیہ کی
 ہ ہ می شہ ییہ لہ نہ تہ و ی عہ ر ہ د ا (استعداد دائم فی الامۃ العربیۃ)

^{۹۶} شہ گوتہ یی عہ فلہ ق لہ گ ل شہ ل ی کد ا نہ و ہ یی (تہ بو حہ یانی تہ و حید ی)
 بہ ر ا و ر د ب کہ کہ ت ی ا ی د ا د ہ ل ی ت عہ ر ہ ب: «اعقل الامم لصحة الفطرة، واعتدال
 الفیئة، و صواب الفکر، و ذکاء الفہم». ب ر و اتہ: رضوان السید: مفاہیم الجماعات
 فی الاسلام (دراسات فی السوسیولوجیا التاریخیۃ للاجتماع العربی
 الاسلامی)، بیروت ۱۹۹۳، ص ۱۲۹۔ تہ و ی ش لہ: ا ب و ح یات التو حید ی:
 الامتاع والمواکبۃ ۸۹/۱ و ہ ر ی گ ر ت و ہ۔

^{۹۷} م ی ش ل ع ف ل ق: فی سبیل البعث، ص ۲۰۹-۲۱۷۔ دہ بیت شہ و ہ بہ یادی
 خ و ی ن ہ ر ب ہ ی ت م ہ و ہ کہ ہ ہ ل و ی س تی عہ فلہ ق سہ بارت بہ ثامینی نی سلام لہ
 ن ہ و ان سالانی ۱۹۶۳ ب و ۱۹۵۹ گ ز رانی بہ سہ ر د ا ہ ات و ہ۔
^{۹۸} م ی ش ل ع ف ل ق: فی سبیل البعث، ل ۱۲۷۔

نه گهر له ئیسلام بهوجۆره تیگه یشت که له حهقیقهتی خۆیدا ههیه»^{۹۹}. بێگومان حهقیقهتی ئیسلام به تیگه یشتنیکي به عسیانهی په گه زههرستانه و له نه نجامی سیاسیارکردنیهوه، وهکتهوهی پنیستر قسانمان له باره وه کرد.

به ره مهینانی تیگه یشتنیکي به عسیانه له سه ر عیراق، کاری به رده وای زیاتر له سی و پنج سالی به عسییه کان بووه. نه گهر چی شه وان زور پنیستر کاریانکردوه بو په گه زههرستانه کردنی ئیسلام و کولتووری نه ته وهی عه ره ب و به نایدیۆلۆژیکردنی عروبه. شه و سی و پنج سالی به عسییه کان له عیراقدا حوکمیانکرد، زور به وردی کاریانکرد بو گه لاله کردن و به رجه سته کردنی تیگه یشتنیکي به عسیانه له بیرکردنه وهی گرووپنیکي کۆمه لایه تی گه وهی ناوه وه و دهره وهی جوگرافیای شه م ولاته دا و هه ولیاندا چه مکی «عیراق» له پانتاییه کی جوگرافی - زیاری - ژینگه ییه وه بگوێسنه وه بو پانتاییه کی سیاسیی ده مارگیرانه ی شه رخواز. کارکردنی به عسییه کان کارکردن بوو بو به ره مهینانی مرۆفیکي په روه رده کراو، که به توانیت به عسیانه بیر له چه مکه کانی وه ک «یه کینتی عه ره ب،

^{۹۹} میشیل علق: فی سبیل البعث، ل ۱۲۵

نه ته وهی عه ره ب، نیشتیمانی عه ره ب، عیراق، گهل...»
بکاته وه¹⁰⁰

به لایکه مه وه نه وه یه ک، یان بابلین گروو پنی گه وه له
هاوولاتیانی ولاتیانی عه ره بی دی، به م تیگه یشتنه کاریگر
بوون و نه وه یه ک له هاوولاتیانی عیراقیش، له ناو
نابلزقه یه کی پهروه رده ییانه ی به عسییه کاند
چاویانکرده وه به شیکی زوری شه چه مکانه له زه ینی
شه واندا و له ته مه نکی زووی مندالییه وه، به و مانایانه
به رجه سته بوون که به عس پنی به خشیبوون. واته هه مان
چاویله کی به عسیان کرایه چاوو هه به و چاویله که یه ش نه
چه مکانه ده خویننه وه. واته هه مان مانایان بز یه کیتی خاکی
عه ره ب و نیشتیمانی عه ره ب و پیروزی شوینگی عیراق و
میژووی نه ته وهی عه ره ب هیه، که به عسییه کان به پنی
خه سه له ته کانی ریبازه تاییه ته که ی خزیان به ره میان
هینابزوه. شه ریبازه ش وه ک سه دام حسین ده لیت:
«رِیبازیکی ته حلیلیانه ی میژوو بوو نه ک گِیرانه وهی
پووداوه کان. تا شه ته حلیلکرده بتوانیت هه مان شه
خه سه له تانه بداته میژوو، که له تیژوهی حیزبی به عسی
عه ره بی سو سیالیستیدا هه ن»¹⁰¹. شه ش شه وه ده گه یه نیت

¹⁰⁰ صدام حسین: حول کتابه التاریخ. ص ۱۴-۱۵.

¹⁰¹ صدام حسین: حول کتابه التاریخ. ص ۲۳.

که به عس فریای شهوه کهوت دزه بکاته ناو «هابیتوس»^{۱۰۲} ی گرووپینکی گه وره له مرؤفی عیراقی و عه ره بییه وه و شهو شوینه له که سایه تی شهوان داگیر بکات، که تیایدا جیهابی نی و خو و و په فتار و توانای نرخاندنیان بق شته کان شیوه ی خؤی ده گریت. ئیستا شهو گرووپه گه وره یه، که ته مه نی به گشتی له نیوان بیست بق سی و پینج سالدایه، هه مان گرووپه که رای گشتی عه ره بی پیکده هینیت و له کاتی لیدانی هاوپه یمانه کاندای و به پشتیوانیکردنی پژی می به عس، پژیایه

^{۱۰۲} هابیتوس زار او ده یه کی کۆمه لناسی فهره نسی (پیر بۆردیق) یه. به و بونیاده زه ی نی و مه عریفیانه ده گوئین، که مرؤفه کان به هؤیانه وه و له رینگه یانه وه پرووپه پروی ژبانی کۆمه لایه تیان ده بته وه. به پروای بۆردیق مرؤفه کان خاوه نی زنجیره یه ک هلان و نه خشی زه ی نی، که ده توانن به هؤیانه وه له دنیای کۆمه لایه تی خؤیان تیگه ن و بپنرخینن. شه مان بونیاده زه ی نیه دروستبوویه کی میژوویه و خیزان و قوتابخانه و ژبانی کۆمه لایه تی له مرؤفدا به رجسته ی ده که ن و گه شه ی پیده ده ن، به جوړی که ده بیسته به شیک له ناناگایسیان و له کردار و هه لپژاردن و خسو و پفتاره کانیاندا بریار ده دات و پنگه داته وه. به مانایه ش هابیتوس سیسته مکی پیکهستن و گونجاندنه، که له نیوان بونیاده کۆمه لایه تیانه کان و کرداره پراکتیکه کانی تاکه که سدا ناوېژی و هاوسه نگی دروسته کات، به وه ی که هابیتوس هرؤسه یه کی میژوو کرد دروستی ده کات، شه وه به بره نگ ده گوړیت؛ و له نی بۆگوړینی هابیتوسی تاکه کان باشترین رینگه بریتیه له گوړینی بونیاده کۆمه لایه تی و په روه رده ییه کان و بارگاو یکردنیان به و نرخ و به ها و شاپدیولنژبانی که ده ولت مه به ستیتی. له مبارپه وه پروانه:

Heine Andersen (red.): Sociologi en grundbog til et fag. Hans Reitzels Forlag, København 1998, p 69-70

سەر شەقامی پایتەختی ولاتە عەرەبیه کان. ئەمە هەمان
 نەوێهێ که ئێستا و دواى ئاشکرا بوون و هەڵدانهوهی سەدان
 گۆپی بە کۆمەڵی، لە ڕاگەیاندنی عەرەبیدا ڕۆلی بەرچاوی
 هەیه لە دروستکردنی نۆستالیزیای بەعسیزمدا. ئەمە
 بەشێکی هەمان گرووپیشە لە هاوولاتیانی عێراقی، که دواى
 ئەو هەموو ترازیدیایەى بەسەر کۆمەڵگا کەیدا هات،
 دەگەریتەوه بۆ شووناسیکی جەنگەرستانە و پشیوی
 نانهوه و شینوازه سەرەتاییهکانی بەرگریکردنی قەبیلەیی لە
 دەست و پێوەندەکانی ڕژیم. ئەمە هەمان گرووپە لە
 هەڵپەڕین بۆ سەدام حسێنەوه دەگوازیتهوه بۆ لەخۆدان و
 شینگێڕی لەبەر دەم بەجکە ئاخواندیکدا. ئەمە هەمان نەوێهێ
 چالاکیشە لە حیزبە سیاسییە عێراقییەکاندا، که تا ئەم
 ساتەوهختە نەیتوانیوه لە ئاست کوردا خۆی لە دەسەلاتی
 ئەو چەمکانە ڕزگار بکات که پێشتر باسکردن و لیوانلێون
 بەو مانایانەى بەعس پێی بەخشیون. ئەمە بەشێکی هەمان
 جەماوەری عەرەبییه که بە بێنینی لاشەى کۆڕەکانی سەدام
 هەستیاری عروبهویانەى دەخروشت وکەچی لە ئاست
 هەڵدانهوهی گۆڕە بەکۆمەڵییهکانی برا عەرەب و هاو
 دینهکانیاندا ئەو هەستیاریه لە خەوێکی قوول، یان لە
 بێدەنگییهکی ڕەههاده.

لە راستیدا ئەم نەوێهێ لە دواى داگیرکردنی کۆیتەوه
 نەوێهێک بووه ئابڵوقەى شابووری و ڕۆشنبیری سەختی
 لەسەر بووه و بەدوور بووه لە هەموو زانیارییهک، که

په یوه نډیان به گۆر انکار په کانی ناوچه که و دنیاوه هه بووه .
 نه مه جگه له وهی مه حرووم بووه له هه موو جوره کانی
 ته کهنه لوژیای پراگه یاندن و په یوه نډیکردن و شالو گۆږی
 هاوچه رخ. نه گهر نیمکانیشی بۆ په خسا بیت نه و
 ته کهنه لوژیایه به کار بهینن، له ژیر کۆنترۆل و سانسۆریکی
 په سمیی توندا بووه و پراگه یاندنی مه رکه زیی پژییم
 بریاریداوه هاوولاتیان چی ببینن و چی نه بینن. نه مه بینجه
 له نه بوونی پۆژنامه گهریی شازاد و پپوژدهی پراگه یاندنی
 نه هلی. و خپرای نه مه ش به عس نه ک هه ر گویی له ته له فونی
 مالان و که سه کان ده گرت، به لکو هۆستخانه کانیشی کردبووه
 دریز کراوهی ده زگای سیخووی و هه والگری، ته نانه ت
 هۆستخانه له عیراقدا پۆلیکی گه وره ی بینیه له
 ناشکر کردنی په یوه نډیی هاوولاتیانی عیراق به که سوکاریان
 له دهره وه و که م په نابهری عیراقی هه یه، باج و گومرگ و
 به خشیشی بۆ کارمه نده سه ختگیره کانی هۆستخانه، له گه ل
 نه و دیاری و دهرمان و پنیو سیاتیانه دا نه نار دبیت، که
 دهیناردنه وه بۆ خیزانه که ی خوی.

جگه له شه په بهرده وامه کانی له کوردستاندا، نه مه نه وه یه
 پاپنهی سی جهنگی په کبه دوا یه کیش کرا: جهنگی
 عیراق/ئیران (۱۹۸۰-۱۹۸۸)، داگیرکردنی کویت (۱۹۹۰) و
 دواچار شکانی هه میشه یی له سه ر دهستی هاو په یمانه کان (۲۰۰۳).
 له گه ل ده ستپن کردنی هه ریه ک له م جهنگانه دا،
 ده زگا کانی پپروپاگهنده ی به عس به خسته گه پری گوتاری

عروبه ویانهی ئیسلامیانه، به پێبه خشیینی وینهی دزیو به دووژمنه واقعی و وههمیه کان و ناوپردنی شهو جهنگانه به (قه عقاع) و (قادسیه) و شهراء یمان) و (کوفر) و شهپی (نهته وهی عه ره ب) و (فورسی مه جووس) و (سه هیونیته) و هتد؛ مرقفی عیراقییان پرده کرد له ئومیدی ساختهی سه رکه وتن و بردنه وه و هه ستردن به بالاخوازی و شه هامت. له کاتیکدا شه مرقفه له دۆپاندن و سه رکوئانه وه و کوژران زیاتره هیچی دیکه ی له وه جهنگانه دا به نسیب نه ده بوو. بۆیه شتیکی ئاساییه شه وه وه یه له چاوه روانیی هاتنی شه سه رکه وتنانه و خو بینینه وه ی له تاو واقعی دۆپانه کاند، گریه کی ده روونی سه ختی یۆ دروستبوو بیت، که ئیمه نیشه کانی شه گریه له وه حهزه زۆره یدا بۆ تۆله کردنه وه و تالانکاری و خو ویرانکار دندا ده بینین. ته نانه شه مرقفه شه وه تده هه ست به تیکشکان ده کات، که دوا ی پروخانی پزیم و ده زگا کانی شی، که چیدی ناتوان هیه مژده یه کی پێبه خشن؛ سووتاندنی ماشینیکی سه ربازه شه مه ریکه کان به بردنه وه داده نیت و به دیاریانه وه سه مای سه رکه وتن ده کات...

هه موو شه نمونه و چه ندان نمونه ی دی پیمانده ئین: به عس له عیرا قدا جوژن له مرقفی پهروه رده کردوه که هابیتۆ سه که ی ریگی پینادات به ئاسانی ده ست له رابردوی هه ئبگریت و هه موو شه چه مک و وه سفیات و سیسته مه زار او هیه ته لاق بدات، که به عس له بیر کردنه وه یدا

بهرجهستهی کردووه و ناچارى کردووه بههزیانهوه
 «تینگهشتنیکى بههغسیانه» لهسەر دنیا بهرهم بهیننى.
 دروستکردنى شهو نهوهیه و پهروهردهکردنى شهو هابیتۆسه
 و دواچار جیههشتنى له «عیراقى دهروازهى خۆرههلاتى
 نیشتمانى عه ره بى» دا، نهک هه ر یهکێک بووه له پهروژه
 درپژخایه نهکانى بههس، بهلکو یهکێکیشه له دواپین
 موفاچه نهکانى، که ماوهى به دیار کهوتن و ناشکراپوونى
 لهسەر عهردى واقع؛ که متر نابیت لهو ماوهیهى پهروۆسهى
 دروستبوونه ئایدیۆلۆژیه کهى خایاندوویهتى. بۆیه
 هه لهیهکى گه ورهیه گه ر وازانین کۆتایى پڕتیمى بههس له
 عیراقدا کۆتایى بههسیزمه و پهروۆهى له بههس خستنىش
 ده مانگه یه نیت بهو کۆتاییه، وهک هه ندێ کهس بۆى ده چن.

هه موو نه مانه به لگه ن لهسەر شهو هى که گوتارى
 به عیراقیکردنه وهى کوردستان، له ئیستادا و دواى دابرا نیکى
 دوا زده سالیى مرقوفى به شیکى زۆرى کوردستان له حوکمى
 راسته وخۆى بههس؛ ده مانخاته بهردهم چاوپۆشیکردن لهو
 میژووهى که بههس ییهکان بق عیراقیان بهرهمهینا و
 ده مانخاته بهردهم فهرامۆشکردنى شهو هابیتۆسهى بههس له
 مرقوفى عیراقیدا خه ملاندی. شهم گوتاره نهک هه ر
 ده رفه تیکى ئیجابى ناخاته بهردهمى کورد، بهلکو ناچاریشى
 دهکات دهست له هه موو شهو ده سکه وتانهش هه لېگرت که
 به دابرا نى شهم هه ریمه له ده سه لاتی راسته وخۆى بههس،

بوونه دهستگه وتی نه و هیهک، که زۆر جیاوازه له و نه و هیهی به عس پهروه ردهی ده کردن.

به مجۆرهش جیاوازییهکی زهینی و میزاجی و مینتالی و کولتووری له نیتوان نه و نه و هیه و هاوته مهنی نه و نه و هیه له کوردستاندا، دروستیووه؛ که هه ندئ هه لومه رچی بابهنی له دروستکردنی نه و جیاوازیه دا پۆلیان هه بووه. یه کینگ له هه لومه رجان هه و هیه که له راهه پینه وه مرقۆی ناو کۆمه لگای کوردی زیاتر له که شیکه به جیهانی بووندا زیاده له چاو نه و هی ژیر ده سه لاتی به عس. له ناستی سیاسی و بازرگانیشدا په یوه ندی هه ریمی کوردستان به دنیای ده روه زیاتر بووه و نه مهش په نگدانه و هی خۆی هه بووه له سه ر زهینی ته دمانه کۆمه لگا. بواره کانی ئالوگۆر و راهه یاندنی ئازاد و نیمچه ئازاد و نه هلی و بزافه پۆشن بیریه کان، توانیویانه به شیک له چه پینراوه کانی مرقۆی ته م کۆمه لگایه له به رامبه ر ده سه لاتی سیاست ئایین و نه ریته کاند ئازاد بکه ن. ئامرازه کانی په یوه ندیکردنی ته لکترۆنی و ته کنه لۆژیا به پێژه یه کی نیسه ی، له چاو عێراقی ناوه ند و خواروو، له کوردستاندا بلاوتر بوون. کۆمه لگای کوردی له په یوه ندیه کی راسته و خۆتر دا بووه له گه ل کۆمه لگا نه و روپایه کان و له مه شدا ها تو چۆی به رده و امی تارا و گه کراوه کان و په نابره کان؛ به جۆرئ له جۆره کان پۆلی خۆی بینیه وه له گواسته نه و هی په هه نده کولتووریه کاند. به تابه تیش نه و په هه ندانه ی په یوه ندیان

ههیه به زهوق و سهلیقه و نارایشی ژبانی پۆژانه وه. به کورتی، وێرای کێشه ناوخۆیه کانی کۆمه‌لگای کوردی، هه‌په‌شه‌ی به‌رده‌وامی پۆژمه‌کانی دره‌وسن، ململانێی ناشهرعی حیزبایه‌تی و شه‌پی ناوخر و بیروکراتیه‌تی ئیداری و زیندوو بوونه‌وه‌ی شیواز هه‌کانی په‌یوه‌ندی عه‌شایه‌ری و توندپه‌وه‌ی نایمینی (تیزابریژی و ئافره‌تکوشتن و...)، هه‌شتا کۆمه‌لگای کوردی به‌شیوه‌یه‌کی گه‌شتی کۆمه‌لگایه‌کی ئارامتر بووه و هه‌جرای ژبانی ئاسایی له‌به‌رده‌وامیدا بووه. له‌ناو ئهم هه‌لومه‌رجانه‌شدا نه‌وه‌یه‌کی چاوکراوه‌تر گه‌شه‌ی کردووه که نه‌ک هه‌ر بڕوایه‌کی زیاتری به‌خۆی هه‌یه، به‌لکو ته‌نانه‌ت گرێ ده‌روونی هه‌رویه‌کانیشی جیاوازی له‌ گری ده‌روونی هاوته‌مه‌نه‌کانی خۆی له‌ عێراقی به‌عسدا. بۆنموونه‌ ئهم نه‌وه‌یه تیگه‌یشتنێکی ته‌واو جیاوازی بۆ چه‌مکی تۆله‌کردنه‌وه له‌ به‌عسییه‌کان هه‌یه، له‌چاو پۆژانی ڕاپه‌ڕیندا: له‌ پۆژانی ڕاپه‌ڕیندا، نه‌و نه‌وه‌یه‌ی ئیستا له‌ کوردستاندا ته‌مه‌نی له‌ نێوان بیست و پینج بۆ چل ساله‌، بڕوایه‌کی ته‌قلیدیانیه‌ی هه‌بوو به‌ تۆله‌کردنه‌وه له‌ به‌عسییه‌کان، که ته‌ویش تۆله‌کردنه‌وه بوو به‌ کوشتن. که‌چی له‌ دای داته‌پینی پۆژم له‌سه‌ر ده‌ستی هاوپه‌یمانه‌کان، وه‌ک نه‌وه‌ی له‌ چه‌ندین دانیه‌شتندا که بۆمه‌به‌ستی هه‌لۆیست وه‌رگرتن بوون له‌ به‌عسییه‌کان، دای سهرزای پاسایی بۆ ده‌سته‌نده‌خۆر و تاوانبار هه‌کانی سه‌ر به‌ پۆژم ده‌کرد. نه‌مه‌ش له‌کاتی که‌دا که هه‌ندیک له‌و تاوانبارانه‌ پڕویان

کردبووه کوردستان. بههه مان شینوه، نهگه رچی شه م گرووپه
 گه وره یه کۆمه لگای کوردی گله یی و په خنه و ناره زایی
 خۆی مه یه له هینزی هاوپه یمانه کان و چیدی به چاوی
 فریادرس ته ماشایان ناکات، که چی بهرگری شه م گرووپه
 کۆمه لایه تیه له خۆپیشاندانی هیمنانه و بهر زکردنه وهی
 داخوازی و دانوستانی مه ده نیانه زیاتر له ناست هینزی
 ناوبراو، تپه پری نه کردووه.

هه موو شه مانه پیمانده نین، تیکه لکردنه وهی شه م دوو
 کولتور و مینتالیته جیاوازه، له ناو عیراقیکی یه کگرتوودا،
 (که یه کگرتووییه که یه له بنه پتدا میراتی نایدیۆلۆژیای
 به عسیه ره گه زپه رسته کانه؛ یا له ئیستادا له پرووی سیاسی -
 ئیدارییه وه هه ر پیناسه یه کی دیکه ی بۆ بکریت)، کاریکه
 خزمهت به ئاسایشی کۆمه لایه تی داهاتوو ناکات.

گوتاری به عیراقیکردنه وهی کوردستان، هه لقواری
 بیروپایه کی پته وینت به یه کپارچه یی خاکی عیراق،
 وه کنه وهی حیزبه عیراقیه کان ده خوازن؛ یان تاکتیکیکی
 حیزبه کوردیه کان بێت بۆ قایمکردنی پتگی خۆیان له
 ئیداره ی داهاتووی عیراقدا، زیاتر له وهی گوتاریک بێت بۆ
 پتکه وه زیان و له گه ل یه کدا هه لکردن، گوتاریکی
 تۆتالیتاریانه و له بالاوه سه پاوه و هیچ بنه مایه کی
 واقیعیانه ی له ناو کۆمه لگای په رته وازه یووی شه م ولاته دا نیه.
 تۆتالیتاریانه یه، چونکه شه و پیناسه یه له بهر چاو ناگریت که
 به عس له ماوه ی حوکمی خۆیدا به عیراقی به خشی و

بریتیبوو له دابړنه کړدنی عیراق له نیشتیمانی گه وره ی
 عه ره بی. نه مه ش هه مان تنگه یشته که حیزبه عه ره به
 عیراقیه کان بروایان پییه تی و پرورزه ی به عه ره بکړدنی
 به راییمان بسیر ده خاته وه. نه م گوتاره له بالایشه وه
 ده سه پینریت، چونکه ناهیلنیت «من» ی کوردی خوی بیت و له
 خویدا بیت، به لکو ناچاری ده کات ببینته نه ویترو و بۆ نه ویترو
 بیت. نه مه ش جزیریکی دیکه ی پرورزه ی و خۆبه عه ره بکړدنی
 به راییمان بسیر ده خاته وه، به تایبه تی کاتیک ده بینین و
 ده بیستین نه وانیه بانگه واز بۆ به عیراقیکردنه وه ی
 کوردستان ده کهن، له هه مان نه و چین و تویزه
 ده سه لاتداره ن، که له کۆندا خۆبه عه ره بکړدنیا ن وه ک تاقه
 ړنگا چاره یه ک ده بیننی.

بیماری ههتا مردن...

گوتاری به عهه بکردنی به رای و خۆبه عهه بکردن له ئیستای ژبانی ئیمه دا زیندوون و ته نیا دیارییه کی دهستیشان هه مان قه فه سه ناسینه که یه وه لێ به ناویکی تر و له ژیر زه بیری هه لومه رجیکی دیکه دا. له م پێودانگه یشه وه به عیراقیکردنه وه ی کوردستان، به خشی نی نازناویکه به کورد که ناتوانیت مانای کوردبوونه که ی فراوانبکات. به لکو به چوکی ده کاته وه تا سنووری ره تکردنه وه و تواندنه وه ی. له میژووی عیراقیشدا هه میسه عیراقیبوون بۆ کورد نه و ناسنامه سه پینراوه بووه که خودی کوردی شار دۆته وه و به تالیکردۆته وه له وه ی وه ک خۆی بیت و ته مه ش بۆته هۆی نه وه ی که شوناسیکی دیکه قه بوول بکات که شوناسی خۆی نیه. عیراقیبوون شوناسیکه بۆ کورد له سه ر حسابی سپینه وه ی شوناسی راسته قینه ی کوردی و ته مه ش بۆته هۆی به قوربانیکردنی خودی مرۆفی کورد بۆ نه و نازناوه ی پخیدراوه.

له پرۆژه ی خۆبه عهه بکردنی به راییدا بینیمان میژوونو سه کورده کان له ژیر کاریگه ریی پرۆژه ی به عهه بکردندا، ره چه له کی خۆیان و بته ماله و خاوه ن ده سه لاته کورده کانیان ده برده وه سه ر عه ره ب و

ده‌یانویست وه‌ک عه‌ره‌ب بن و له‌هه‌مان کاتیشدا میژووی
 کوردیان ده‌نووسییه‌وه. له‌خۆبه‌عیراقیکردنه‌وه‌ی نویشدا
 که پرۆژه‌یه‌کی سیاسه‌تمه‌داره‌ کورده‌کانه، خه‌بات بۆ
 وه‌ده‌سته‌نانی داهاتووی میله‌له‌تی کورد ده‌کړئ وه‌ک
 عیراقی و له‌چوارچینه‌وه‌ی عیراقیکی یه‌کگرتوودا تا وه‌ک
 شه‌وانیتر بێت. شه‌م دوو پرۆژه‌یه‌ جه‌نده‌ له‌ ږووی
 زه‌مه‌نییه‌وه‌ لیکدیه‌وه‌ دوورن، که‌چی هه‌ردووکیان به‌ده‌ست
 نا‌کۆکیه‌کی ده‌روونییه‌وه‌ ده‌نالینن و هه‌ر شه‌مه‌ش بۆته‌ هۆی
 شه‌وه‌ی ته‌ماهی و لیکه‌وون له‌ نیوانیاندا دروست بېیت و
 شه‌مه‌ به‌توانین به‌هۆیان‌وه‌ به‌اس له‌ به‌رده‌وامیی
 به‌کۆیله‌بوونی «من»ی کوردی له‌ناو میژوودا بکه‌ین. شه‌مه
 جگه‌ له‌وه‌ی هه‌ردووکیان له‌ناو شه‌و بازنه‌یه‌دا ده‌سووپنه‌وه
 که‌ شه‌ویتر به‌ده‌وری کوردا کیشاویتی و سنووری
 نازادیه‌کانی بۆ ده‌ستنیشتکردوه.

شه‌و نا‌کۆکیه‌ ده‌روونییه‌ی که‌ شه‌رم و
 خۆنه‌فیکردنه‌وه‌یه‌کی به‌رده‌وامی میژوویی به‌ره‌مه‌یه‌یناوه
 شه‌وه‌یه: ده‌سته‌ی یه‌که‌میان که‌ میژوونووسه‌کانن، میژووی
 کورد ده‌نووسنه‌وه‌ دواینه‌وه‌ی ږه‌جه‌له‌کی شه‌م کائینه‌یان
 ده‌برده‌وه‌ سه‌ر غه‌یره‌ کورد. له‌کاتیکدا ده‌سته‌ی دووه‌میان
 شوناسی کوردبوون له‌ژێر زه‌بری شوناسیکی تردا
 ده‌شارنه‌وه‌ که‌ تیاپدا «من»ی کوردی پیناسه‌یه‌کی نیه‌ جگه‌ له
 عیراقیبوون. سه‌باره‌ت به‌ ده‌سته‌ی یه‌که‌م ږه‌سیاره‌که
 شه‌وه‌یه، چۆن ده‌کړئ میژوو بۆ میله‌تیک بنووسریته‌وه‌ که

تیایدا ئینکاری به چه له که که ی بکه یز؟ نه گهر نووسینه وه ی
 میژوو بریتیبیت له بهرجه سته کردنی شه و کردارانیه ی
 میلله تیک له پینگه یانه وه شوناسی خۆی دروستکردوه، ئایا
 ده کړی میژووی میلله تیک بنوسینه وه که خودی شه میلله نه
 وه که بکه ری میژوو که ی نه فیکه ی نه وه؟

سه باره ت به ده سته ی دووه میس هرسیار شه وه یه، چرن
 ده کړی بوونی میلله تیک بسه لمینین و بهرجه سته ی بکه یز،
 له کاتیکدا شوناسی به که می شه میلله ته له شوناسیکی
 کوردیه وه ده گۆرین بۆ شوناسیکی عیراقیانه و ناوه که ی
 ده گۆرین بۆ نازناویک که خودی شه نازناوه پی
 ئیزافه کراویکی نیگه تیغه و له نه فیکردنه وه ی شوناسی به که م
 زیاتر هیچ ئیزافه یه کی ناخاته سه ر؟

له ههردوو شه گوتاره دا هونه ریک ئاماده یه که هونه ری
 ره مکرینه موی خود و هونه ری ئینکارکردنی خوده وه که
 خودیکی سه ره به خۆی جیاواز له هه ر شوناسیک که
 پێیده به خشریت. ههردوو شه گوتاران له سه ر پرئسیپیک
 کار ده که ن که پرئسیپی «به خودنه بوون» ی کورده و
 له ههردوو کیاندا کوردبوون «بابه تیکه» بۆ نه فیکردنه وه.
 له ههردوو کیاندا خودبوونی کوردی ده کړیته شه و شته ی که
 خۆی نیه و شه مش شه جوهریه له بوون که تیایدا مرؤف
 وه که شه وه ی که خۆی هه یه، ئینکاری خۆی ده کات.
 له وشپنه شدا که خود ئینکاری خۆی ده کات، په یوه ندیه کی
 خراب له گهل خۆیدا به ره مه ده هینن و نایه ویت خۆی بیت.

ثالثه دایه که خود سهر به خوی و شازادانی خوی
 رده کاتوره و له و کاتشدا که همه ده گات، خوی
 ده دوبرینی، چونکه ده ک کماکه گزود ده نیت: «مومبسون
 نازامیه»^{۱۰۲} خود پراندن واته خود نایه ویت و ده کتودهی که له
 خویدا هیه نازاد بهت و همهش واده گات خود نه توانیت
 به نازادی له گه خویدا له په پوه نهیدا بیت، بویه ده بیت
 خودیکی نازاد و کزله^{۱۰۳} خودی کزلهش همور شتی که
 جگه له خوی و همهش شو نه خوشیه که ده کرن له سر
 زمانی قه پله سووف پنی بگوتری «بیماری مه تا مری»^{۱۰۴}
 بیمار به که کتونه نازاد و ده کتونه نازاد و ده کتونه نازاد
 خومان هین به بیینه نه دهی که له خومانمان دایر ده گات و
 لیره شه و خومان و ده بیینه نری سرگی خومان بین، به لام
 شو کاتینه چه که نایه ویت خوی بیت و ده کتودهی که هیه
 بینگومان نه شه شو کاتینه به که همور شتی که تره جگه له
 خوی، جگه له حقیقه تی خوی، جگه له خودی راسته قینهی
 خوی، له شوناسی خوی، به لام شوناسی راسته قینهی خوی
 چه جگه له دهی خوی و ده کو کاتینیکی نازاد و سهر به خو و
 جهاوز قه بول بکات؟ نه دیه شو شوناسی که له نه نجامی

نه و کردارانهمی ده پانکات و له مېانه ياندا ناسنامه ی خوی
 تازه ده کاته وه! ناهیلنیت خوی بدوړینیت. ناهیلنیت خوی
 له بیر بکات و خوی نه فی بکاته وه له پیناوی شه و هی وهک
 نه وانیت تر بیت و نه وانیت تر له خوی رازی بکات و له قه فه سه
 ناسنینه که نه په ته دهره وه. قه فه سه ناسنینه که بق شه و خوده
 ناشازاد و دواړه بڼه مالنکی خوش، به یی شه و هی بزانیث
 یان بیري بیت که شه و ماله خوشه له هر ساتیکدا بوی هیه
 ببینته دوزه خ. له راستیشدا له هر شوینن خود وهک شه و هی
 که له خوی تنده گات و ریز له خوی ده گریث وهک شه و هی له
 خویدا هه ست په گه وړه یی ده کات، ریزی لیننه گیرا و
 ناچارکرا شتیکی دیکه بیت جگه له و هی بق خوی ده یخواریث!
 شه وه با شه و هوینه به هه شتیش بیت! و هلن خود وهک
 دوزه خنیک ته ماشای ده کا.. عزیزال بق کورد، بق شه و هی نوئ،
 که ده یه ویت ریزی لینگیریت وه کښه و هی له خویدا هیه،
 جگه له قه فه سنیکی ناسنن چیدپکه نیه. و هلن خوشه ختانه
 هه وړه که چنن پروژهی خږبه عه ره بکردنی به رایي زیاتر
 له و هی دیارده په کی گشتگره وه بېت بق کومه لگای شه و سای
 کورد، دیارده په کی تایبته بوو په گرووی ده سه لاتداره
 کورده کان! شاواش پرؤسه ی خږبه عیراقیکردنه وه
 دیارده په کی سه راهاکیری کومه لگای کوردستانی، نیه. راسته
 هم دوو دیارده یه هه ردو وکیان ده لالهت له بیماری وېژدانی
 ده سته یه کی هه لېزارده ی کومه لگای نیمه ده کښ، و هلن
 به وهدا که خږبه عیراقیکردنه وه هم جوړیکی نری

خۆبه عه ره بگرددنه وهی نوینی و هه م قه فه سه ئاسنینه که مان
 بیه ده خاته وه؛ نه وه بیهارییه کی کوشنده تره. ته نیا شتیک
 خۆشحالمان ده کات نه و به رگریکردنه جه ماوه ریه یه که
 ناپه ویت بجیته وه ناو قه فه سه ئاسنینه که و لینا گه ریت
 که سیش به زۆر به ره و نه ونی راپه یچ بکات...

ئیت ر کاتی نه وه هاتوه هه رکه سه ناو نیشانی خۆی به
 ته واری بنوسیت تا نامه ی هه له ی بۆ نه یه ت و نامه کانی بۆ
 شوینی هه له نه برین:
 ناو نیشانی من:

کوردستان، هه ولتیه ماست، گه ره کی راپه رین، به رامبه ر
 قوتابخانه ی شه نگه بیه ری کچان، مالتیکی شین، له ده رگا بده و:

لێم مه پرسه من کۆم، ئه نفال راپه روه ی سریمه وه،
 لێم مه پرسه له کۆم، ئه نفال له خۆم ی نۆم،
 من له ئێستایم، رهنکه له ئێستایم،
 له ئێستایم بپه یفم، له ئێستایم به رموالم،
 ده ستێپکه مه وه،

جگه له خۆم، چ عه ربه ی شک نابهم نیا بۆیم و تیا به رم.

٢٠٠٣-٦-٤

٢٠٠٣-٨-٤

بۆ
 نیا

- شاتین دولابوتی: سیاست اطاعت (رساله‌ای درباره بردگی اختیاری. ت. علی معنوی. تهران نشر شی، ۱۳۷۸).
- یاداشته‌کاشی مه‌لمون به‌گ کوری بیگه به‌گ. وه‌رگنیرانی: سلاح نه‌قشبه‌ندی، ده‌زگای چاپ وه‌بخشی سه‌رده‌م، سلیمانی ۲۰۰۲.
- واسیلی نکیتین: کورد و کوردستان. وه‌رگنیرانی هندی، هه‌ولیر ۱۹۹۸.
- ابنت واصل: مفرج الکروب فی اخبار بنی ایوب. قاهرة ۱۹۵۳.
- الامیر شرف خان البدایسی: شرفنامه. ت. محمد جمیل الملا احمد الروزیانی. مؤسسة موکریانی للطباعة و النشر ۲۰۰۱، کردستان/ ارپیل.
- مه‌لا مه‌حمود بایه‌زیدی: داب و نه‌ریتی کورده‌کان. وه‌رگنیرانی د. شکریه رسول، ۱۹۸۲، به‌غدا.
- ی. نی. فاسیلیه‌فا: «کتیبنیکی نه‌دۆزراوه ده‌رباره‌ی میژووی کوردستان». وه‌رگنیر: عه‌بدولا مه‌ردۆخ گۆفاری په‌هه‌ند، ژ. ۱۹۹۹/۸.
- عبدالقادر کوپی پۆسته‌می بابان: په‌وشی کوردان. وه‌رگنیرانی له‌ فارسییه‌وه: که‌ریمی حیسامی، ۱۹۹۱، ستۆکه‌ۆلم.
- منجه‌ر نۆئیل: یاداشته‌کاشی منجه‌ر نۆئیل له‌ کوردستاندا. وه‌رگنیرانی: حسین شه‌حمه‌د جاف، حسین ع. نیرگسه‌جاری به‌غدا، ۱۹۸۴.
- مه‌لا عبدالکریم مدرس: یادی مه‌ردان. به‌رگی په‌که‌م، ۱۹۷۹ و به‌رگی دووه‌م، ۱۹۸۳، چاپخانه‌ی کوپی زانیاری کورد. به‌غدا.

- مارتین وان برویین سن(راستییه‌کئی: مارتین فان
برونسن): جامعه‌شناسی مردم کرد(اغما، شیخ و دولت)
ساختارهای اجتماعی و سیاسی کردستان. ت: ابراهیم
یونس، ۱۳۷۹، تهران. نشر هانیز.
- صورة الآخر: العربي ناظرا و منظورا اليه: تحرير: طاهر
ليب. مركز دراسات الوحدة العربية، ۱۹۹۹، بيروت.
- رينوار سيوه يلى: نه‌توه و حه‌كايه‌ت. سپريز،
كوردستان/ دهوك ۲۰۰۳.
- بارنز و بكر: تاريخ اندیشه اجتماعی. از جامعه ابتدایی
تا جامعه جديد. ت. ج. يوسفیان و علی ا. مجیدی. جلد
اول، تهران، ۱۳۵۸.
- رينوار سيوه يلى: (ناماده‌كار) ميژووی هزری
كۆمه‌لایه‌تی. زنجیره‌ی هزر و كۆمه‌ل ژ. (۲)، ۲۰۰۳،
هه‌ولیز.
- Politikns Forlag: Nudanskordbog I.
13udgave, 2 oplag 1987, P. 84.
- مهرزاد بروجردی: روشنفکران ایرانی و غرب. ت. ج.
شیرازی. تهران ۱۳۷۸.
- حزب البعث العربي الاشتراكي، القيادة القومية: المنهاج
الثقافي المركزي، كتاب الاول، بغداد ۱۹۷۷.
- نص مشروع دستور جمهورية العراقیه. دار الثورة للصحافة
و النشر، دوت سنة الطبع.
- Heine Andersen(red.): Sociologi en grundbog til et
fag. Hans Reitzels Forlag, Kopenhagen 1998, p 69-70
- شاراس فه‌ناح: "هشت قوناغ له سیستمیکی کوشتن و سن
بۆجیون"، گۆلاری ده‌هه‌ند ژ. ۷، ۱۹۹۹.

- صدام حسين: حول كتابة التاريخ. دار الحرية للطباعة، بغداد ١٩٧٩.
- ميشيل عفلق: في سبيل البعث. دار الطليعة، بيروت ط. الحادية عشر، ١٩٧٤.
- د. ناجي معروف: عروبة العلماء المنسوين الي البلدان الاعجمية في بلاد الروم و الجزيرة و شهرزور و انريايجات. الجمهورية العراقية، وزارة الثقافة، دار الحرية للطباعة ١٩٧٨ ج ٣.
- Arne Gron: Subjektivitet og negetivitet. Gyldendal, 1994 p. 9.
- Arne Gron: begrebet angst hos Soren Kirkegaard. Filosofi. Gyldendal, 1993

عه ره به مسولمانه کانی سه ره تا ده یانگوت
 کورده کان به ره چه له ک سه ره بن، پاشان
 میژو نووسه کورده کان ره چه له کی
 خویشان و بنه ماله کورده کانیاں ده برده وه
 سه ره سه ره و شانازیشیاں به سه وه
 ده کرد، نه م دوو گوتاره له ئیستاشدا
 به ده وامن، به لام به شیوازیکی ترو دیاری
 ده ستیشیاں قه فه سیکی ناسنین بووه که
 تیایدا کورد، جگه له نیچیریکی دهسته مؤکراو
 هیچی تر نه بووه.

به غیر اقیکردنه وه دی کوردستانیش دریزکراوه دی
 سه مان پرورده یه، چونکه عیرا قیبوون بو کورد
 شوناسیکه له سه ره حسابی شوناسی راسته قینه ی
 خوئی و جوړیکی تری دهسته مؤکردنی نه م
 میله ته یه تا ژیاں له نساو قه فه سه ناسینه که دا
 ده ک ژیاںیکی ((راسته قینه)) قبول بکات.